

Res Publica

politiek-wetenschappelijk tijdschrift van de Lage Landen

België - Belgique
PB. - PP
B-21

| Afgiftekantoor: 3000 Leuven X, Driemaandelijks tijdschrift | juli-september 2014 | P 702166 |

Volume 56

2014/3

aco

Res Publica

<http://www.respublica.be>

Hoofredacteur

Joop VAN HOLSTEYN (Universiteit Leiden)

Redactiesecretaris

Josje DEN RIDDER (Sociaal en Cultureel Planbureau)

Redactie

Paul VAN DER BIJL (Hogeschool Amsterdam), Nicolas BOUTECA (Universiteit Gent),
Annelien DE DIJN (Universiteit van Amsterdam), Steven VAN HECKE (Universiteit Leuven),
Henk VAN DER KOLK (Universiteit Twente), Jonas LEFEVERE (Universiteit van Amsterdam),
RIK DE RUITER (Universiteit Leiden), Margo TRAPPENBURG (Universiteit Utrecht)

Redactieadres

Instituut voor Politieke Wetenschap, t.a.v. Res Publica / Joop van Holsteyn, Postbus 9555, 2300 RB Leiden, Nederland
res.publica@acco.be

Uitgever

Uitgeverij Acco, Blijde Inkomststraat 22, B-3000 Leuven

www.uitgeverijacco.be

tel. +32 16 62 80 00

fax +32 16 62 80 01

e-mail: uitgeverij@acco.be

Vertegenwoordiging in Nederland:

Acco Nederland, Westvlietweg 67 F, NL-2495 AA Den Haag

tel. + 31 70 386 88 54

fax + 31 70 386 14 98

e-mail: info@uitgeverijacco.nl

Abonnementsprijzen

	Individu	Instelling	Student
België & Nederland	€ 50	€ 120	€ 38
EU	€ 95	€ 125	/
niet EU	€ 145	€ 145	/

Los nummer

€ 20

Dubbel nummer

€ 40

Abonnementen worden stilzwijgend voor één jaargang verlengd tenzij per e-mail opgezegd ten laatste 31 januari van de lopende jaargang. Opzeggen kan enkel per e-mail op dit adres: uitgeverij@acco.be.

Rekening

België – Abroad

Postrekening 000-0964500-29,

Acco-Boekbestellingen, Blijde Inkomststraat 22, B-3000 Leuven

IBAN-code: BE26000096450029

Swift- of BIC-code: BPOTBEB1

Nederland

Giro 4436148,

Acco-Boekbestellingen, Blijde Inkomststraat 22, B-3000 Leuven

RES PUBLICA

politiek-wetenschappelijk tijdschrift
van de Lage Landen

Driemaandelijks tijdschrift
Volume 56 – 2014/3

Inhoud

Deel 1 — Wetenschappelijke artikelen

- Tussen politieke partijen en *think tanks*. Een verkennende analyse van de Vlaamse partijstudiediensten – Valérie Pattyn, Steven Van Hecke, Marleen Brans en Thijs Libeer 293
- Hoe tweederangs zijn lokale verkiezingen? Een analyse van de Nederlandse gemeenteraadsverkiezingen 2010 vanuit het perspectief van *second-order elections* – Herman Lelieveldt en Ramon van der Does 317
- Het meten van discourscoalities met discoursnetwerkanalyse. Naar een formele analyse van het politieke vertoog – Allan Muller 337

Deel 2 — Rubrieken

- Essay: Het compromis 2.0. De meerwaarde van het uitruilprincipe voor de Nederlandse en Belgische politiek – Nicolas Bouteuca en Bart-Jan Heine 367
- Symposium: Het electorale succes van het euroscepticisme – André Krouwel, Yordan Kutiyski, Nathalie Brack en Wouter Wolfs 385
- Onderzoek uitgelicht:
- De belofte van nieuw institutionalisme: een verklaring van de afwezigheid van een Wereld of Verenigde Naties Milieu Organisatie – Marjanneke J. Vijge 403
- Wat markten (niet) kunnen betekenen voor klimaatbeleid – Gert Spaargaren en Arthur Mol 406
- De ideologische afstand tussen partijen. Een vergelijkende studie naar de overbrugde afstand bij partijwissels – Ruth Dassonneville en Yves Dejaeghere 410
- Auteursinfo 414
- Call for Papers 417

UNIVERSITEIT GENT
Bibliotheek Faculteit
ECONOMIE & BEDRIJFSKUNDE

02 OKT 2014

Twee kerkenstraat 2
B-9000 Gent

Verantwoordelijke uitgever:

Vereniging voor Politieke
Wetenschappen
Vrije Universiteit Brussel
Pleinlaan 2
1050 Elsene

ISSN 0486-4700
PB-PP B-21
P 702166

Afgiftekantoor: 3000 Leuven X

Omslagontwerp: www.dsigngraphics.be

Coverfoto: Vlaams Parlement © Marnix Van
Esbroeck

© 2014 by Acco

Niets uit deze uitgave mag worden verveelvoudigd en/of openbaar gemaakt door middel van druk, fotokopie, microfilm, of op welke andere wijze ook zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgever.

No part of this review may be produced in any form, by mimeograph, film or any other means without permission in writing from the publisher.

DEEL 1

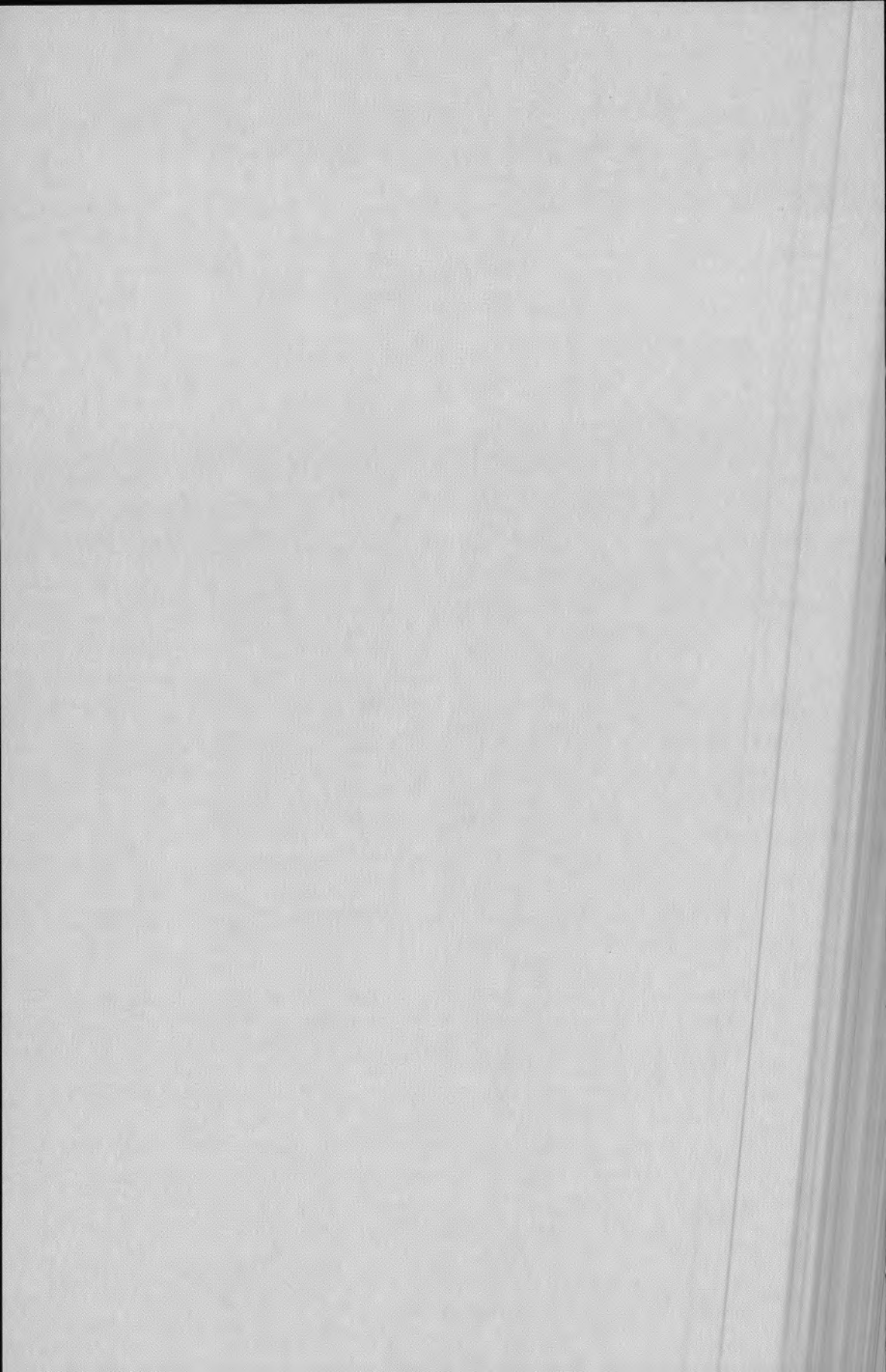
WETENSCHAPPELIJKE ARTIKELN

INHOUD

- Tussen politieke partijen en *think tanks*.
Een verkennende analyse van de
Vlaamse partijstudiediensten 293
Valérie Pattyn, Steven Van Hecke,
Marleen Brans en Thijs Libeer

- Hoe tweederangs zijn
lokale verkiezingen? Een analyse
van de Nederlandse
gemeenteraadsverkiezingen 2010
vanuit het perspectief van
second-order elections 317

- Herman Lelieveldt en Ramon van der Does
Het meten van discourscoalities met
discoursnetwerkanalyse.
Naar een formele analyse van
het politieke vertoog 337
Allan Muller

Tussen politieke partijen en *think tanks*

Een verkennende analyse van de Vlaamse partijstudiediensten

Valérie Pattyn, Steven Van Hecke, Marleen Brans en Thijs Libeer

ABSTRACT: *Between Political Parties and Think Tanks: An Explorative Analysis of Flemish Party Study Centres*

In Flanders, every political party has its own political foundation or study centre. Although their importance for the party organisation is widely recognised, a systematic and comparative analysis of these study centres is still lacking. This article is the first attempt to address this empirical void. Based on document analysis, interviews and survey material, we analyse the basic characteristics of the study centres of seven Flemish parties, covering all major political families. We compare their size, internal structure and autonomy vis-à-vis the party, explore the advisors' profile and background and discuss the generation and products of advice. We conclude that despite their heterogeneity Flemish study centres share a common but limited functionality, being more of an extension of political parties than classical think tanks.

KEYWORDS: Political party, study centre, think tank, Flanders, policy advice

1. Inleiding

België, Italië en in mindere mate Oostenrijk worden algemeen beschouwd als klassieke voorbeelden van een participatie (Deschouwer, 2012; De Winter, 1998; De Winter & Dumont, 2006). Volgens Dewachter (1981, p. 116) is een participatie een "politiek stelsel waarin de politieke partij(en) een overwegende impact hebben op de politieke besluitvorming". Politieke partijen vervullen een grote variëteit aan functies (en disfuncties), maar we spreken pas van een participatie wanneer deze partijen een dominante rol spelen in het besluitvormingsproces van een moderne democratie. Deze rol kunnen partijen uiteraard op verschillende manieren en tijdstippen in het besluitvormingsproces spelen. Zo leveren partijen in het Belgische

politieke systeem een cruciale bijdrage aan het formuleren van vragen en aan het profileren van belangen. Bovendien zijn ze actief in het ontwerpen en bepleiten van oplossingen van beleidsvraagstukken (Dewachter, 2001).

Een belangrijke maar vaak onderbelichte speler op het toneel bij dit laatste aspect van de politieke besluitvorming zijn de partijstudiediensten. Het belang van studiediensten in het functioneren van een partij wordt in de eerste plaats erkend door de Vlaamse politieke partijen zelf. In de aanloop naar verkiezingen bijvoorbeeld wordt regelmatig verwezen naar de rol van studiediensten bij het opstellen van het programma (zie het Symposium 'Partijen schrijven programma's' in *Res Publica* 2014/1) en recentelijk, met name in de aanloop naar de regionale en federale verkiezingen van mei 2014 in Vlaanderen, bij de berekening van allerlei beleidsvoorstellen. In 'Rekening 14', een berekening van de financiële impact van de Vlaamse partijprogramma's door enkele economen van de KU Leuven (i.s.m. de VRT, *De Standaard* en *De Tijd*), werd duidelijk dat de studiediensten een centrale rol spelen in de politieke partijen.¹

Naast het maatschappelijk belang van de partijstudiediensten wordt hun unieke positie onderstreept in het kader van de dominante rol die partijen spelen in het politieke systeem (De Winter & Dumont, 2006, pp. 965-967). Zo zijn parlementsleden voor het opstellen van wetsvoorstellen, amendementen en interpellaties afhankelijk van de informatie die de partijstudiediensten ter beschikking stellen. Meer nog, deze "hersenen" van de partij (*ibid.*, 2006, p. 965) worden bestaft door het *poolen* van medewerkers die de verschillende parlementsfracties van de partijen ter beschikking hebben. Op die manier staan ze ten dienste van de hele partij. In de schoot van deze partijstudiediensten ontwikkelen zich gespecialiseerde werkgroepen die gericht zijn op beleidsvoorbereiding. In deze werkgroepen zetelen stafleden van de partijstudiedienst samen met aan de partij gelieerde externe experts. Bij gebrek aan alternatieve middelen zijn de parlementsleden op die manier met handen en voeten gebonden aan de partij.

Toch blijkt dat deze actor tot nu toe meestal over het hoofd werd gezien in onderzoek omtrent het Belgische politieke systeem (Deschouwer, 2012; Dewachter, 2001). Ook in historisch-politiek onderzoek naar politieke partijen in België ontbreekt het (met uitzondering van Delmotte, 1997) aan grondige analyses van de partijstudiediensten (Brepoels, 1988; Dewachter *et al.*, 1995). Van recent historisch of politicologisch onderzoek is al helemaal geen sprake. Ook in beleidsanalytisch onderzoek worden partijstudiediensten nauwelijks bestudeerd, op een schaarse uitzondering na (Weaver & Stares, 2001).

Partijen kunnen niet in alle landen een beroep doen op een eigen studiedienst, zoals onder meer in Canada het geval is (Cross, 2007). Waar wel een partijstudiedienst bestaat, blijkt deze zeer diverse functies te vervullen. In Duitsland worden sinds de jaren 70 van de vorige eeuw zogenaamde *Stiftungen* van overheidswege gefinancierd à rato van het aantal zetels dat de gelieerde politieke partijen behalen

in de Bundestag. Deze *Stiftungen* zijn uitgegroeid tot vaste waarden in het Duitse politieke landschap. In opdracht van de federale overheid doen zij onder meer aan burgerschapsvorming in Duitsland en ondersteunen zij verkiezingen, partijdemocratie en mensenrechten in de hele wereld (zie bijvoorbeeld Dakowska, 2009). Omwille van hun specifieke statuut is “political consulting” binnen de eigen politieke familie strikt genomen niet toegestaan (Grunden, 2013, p. 5). In Nederland bestaat er eveneens een lange traditie van ‘wetenschappelijke stichtingen’. Net als in Duitsland hebben deze stichtingen een apart statuut, los van de politieke partijen. Ze spelen wel een eersterangsrol in de ontwikkeling van nieuwe politieke ideeën. Ze kunnen deze ideeën op de politieke agenda plaatsen en de partijen helpen deze ideeën om te zetten in beleid (Timmermans, Van Rooyen & Voerman, 2014). Per slot van rekening dragen ze net zoals de Duitse *Stiftungen* bij tot de verspreiding van politieke ideologieën.

Van de Vlaamse partijstudiediensten is echter nauwelijks geweten hoe zij eruit zien en vooral welke functies zij vervullen, tenzij de rol die ze ten aanzien van de parlementsleden spelen (De Winter & Dumont, 2006). Dit artikel wil deze lacune wegwerken. Zeker in tijden van *evidence-based* beleid en steeds complexer wordende beleidsproblemen, kan de vraag worden gesteld welke input studiediensten aanleveren aan partijen. In het theoretisch kader gaan we na wat de verschillende functies zouden kunnen zijn die partijstudiediensten verrichten. We richten ons enerzijds op de functies van politieke partijen en anderzijds op de functies van *think tanks*. De leidende vraag van dit artikel is waar de Vlaamse partijstudiediensten moeten worden gesitueerd op een continuüm van functies die politieke partijen verrichten enerzijds en functies die *think tanks* verrichten anderzijds. Vervolgens richten we ons op het Vlaamse politieke firmament dat, anno 2014, zeven partijstudiediensten omvat: Ceder voor CD&V, een afzonderlijke Vlaamse en federale studiedienst voor Open Vld, en studiediensten voor N-VA, sp.a, Vlaams Belang, Groen en PvdA. Aangezien er weinig of geen informatie bestaat over de organisatie en werking van deze actoren, beginnen wij onze analyse met de basis-karakteristieken. Daarna besteden we bijzondere aandacht aan de beleidsadviseerende rol van studiediensten (verder in dit artikel afgekort als SD/SDn).

2. Theoretisch kader

Internationale literatuur geeft weinig aanknopingspunten hoe we partijstudiediensten moeten percipiëren en bijgevolg bestuderen. De eerste mogelijke invalshoek is die van politieke partijen. SDn kunnen immers niet los worden gezien van hun aanverwante politieke partijen. Zonder de ‘moederpartijen’ zou er van studiediensten geen sprake zijn. Als we ervan uitgaan dat SDn functioneel kunnen zijn ten

aanzien van politieke partijen, is het de vraag welke functies politieke partijen vervullen en welke rol hierin is weggelegd voor SDn.

In de literatuur bestaat geen consensus over het exacte aantal functies dat politieke partijen vervullen. Wel is men het er min of meer over eens, dat politieke partijen op drie vlakken 'nuttig' zijn voor het politieke systeem (zie o.a. Sartori, 2005). Partijen dienen eerst en vooral de opinies en belangen die bij de bevolking aanwezig zijn te verzamelen en tot uitdrukking te brengen (*interest aggregation and articulation*). Doorgaans gebeurt dit op basis van een ideologie. Vervolgens moeten politieke partijen op basis van hun eigen voorstellen en programma met elkaar in competitie treden. Dit gebeurt aan de hand van verkiezingen (*electoral competition*). De kiezers worden uitgenodigd een keuze te maken tussen de verschillende partijen. Ten slotte worden op basis van de uitslag van de verkiezingen allerlei posities toegewezen binnen het politieke systeem, zowel bij de wetgevende als de uitvoerende macht (*legislative and executive office*).

Het is duidelijk dat SDn een cruciale rol te spelen hebben in de kiesstrijd, o.a. voor het opstellen van partijprogramma's, maar ook nadien wanneer de programma's moeten omgezet worden in regeerakkoorden. Ze zijn functioneel in de transfer van ideologie naar politieke voorstellen en in de wijze waarop ideeën kunnen omgezet worden in beleid. Deze laatste functie hebben ze trouwens gemeen met parlamentsfracties en – in het geval dat partijen ook regeren – politieke kabinetten (zoals we die onder meer in België en Frankrijk kennen).

Hanteren we het intussen klassiek geworden onderscheid tussen *office-*, *policy-* en *vote-seeking* (Müller & Strøm, 1999), dan is het duidelijk dat SDn zich in theorie eerder situeren in de *policy-seeking* doelstelling van een partij (of binnen partijen die vooral gedreven worden door de wil om op basis van hun programma het beleid in een bepaalde richting te sturen). We gaan er immers ook hier vanuit dat SDn geen directe of specifieke functie(s) te vervullen hebben wanneer partijen zoveel mogelijk stemmen of zoveel mogelijk posities willen veroveren in het politieke systeem. In principe kunnen SDn daarin een rol spelen – denk aan de rekrutering van potentieel politiek personeel, waarbij SDn worden opgevat als *training centres* en selectiemechanismen voor politiek talent, – zoals ook een communicatiedepartement binnen een partij nuttig kan zijn voor het bereiken van de drie genoemde doelstellingen –, maar veel hangt uiteraard af van de mate van autonomie die SDn genieten tegenover de centrale partijorganisatie. Het is alleszins duidelijk dat SDn zich in de eerste plaats situeren binnen de beleidsfunctie van politieke partijen.

Een van de schaarse beschikbare bronnen die zich expliciet over de beleidsfunctie van partijstudiediensten buigt, is het overzichtswerk van Alternative Policy Advisory Organizations (APAOS) van Weaver & Stares (2001). Het acroniem APAOS groepeerde alle organisaties die zich buiten de lijndepartementen bevinden en die dienen als geïnstitutionaliseerde en quasi-permanente bronnen van beleidsadvies voor besluitvormers. De pluraliteit van APAOS kan worden beschreven via

twee continua: (1) de mate van autonomie ten aanzien van de overheid, en (2) centraliteit van beleidsadvies in de missie van de organisatie. Volgens Weaver & Stares (2001, p. 7), is het verschaffen van beleidsadvies een van de centrale taken van *political party think tanks*. Voor wat betreft hun mate van autonomie ten aanzien van de overheid worden deze organisaties door de auteurs in het midden van het continuüm geplaatst, met aan de extreme polen ideaaltypische voorbeelden als een Planbureau (weinig autonoom) en ngo's (zeer autonoom). Wanneer we partijstudiediensten internationaal vergelijken, gaan onder de gemeenschappelijke noemer *political party think tanks* echter verschillende invullingen van functies schuil. In de inleiding verwezen we reeds naar de rol van de Duitse politieke *Stiftungen*. Naast hun beleidsonderzoek doen deze stichtingen vooral aan burgerschapsvorming en trachten zij bij te dragen aan de promotie van democratische organisaties in ontwikkelingslanden (Grunden, 2013, p. 184; Weaver & Stares, 2001, p. 15). In Brazilië spreekt men daarentegen van *party institutes*, die vooral tot doel hebben in functie te staan van parlementsleden en het parlementaire werk (De Souza, 2001). In Japan manifesteren partijstudiediensten zich als *research departments*, waarbij de rol van beleidsadvisering zeer centraal staat (Tadashi, 2001).

Zoals eveneens kan worden afgeleid uit de categorisering als *political party think tanks* van Weaver & Stares, worden partijstudiediensten veelal in eenzelfde adem genoemd als *think tanks* (bv. McGann & Sabatini, 2011; Stone, 2000). De literatuur over *think tanks* is zeer divers. Ook over de definitie van *think tanks* bestaat nauwelijks consensus. Rich verschaft wellicht een van de meest omvattende definities. Hij definieert *think tanks* als "onafhankelijke, *i.e.* los van specifieke belangen, non-profit organisaties die expertise en ideeën verschaffen om steun te winnen en het beleidsproces te beïnvloeden" (Rich, 2004, p. 11). In de literatuur over *think tanks* is vooral hun mate van onafhankelijkheid het voorwerp van discussie. Hoewel Rich deze onafhankelijkheid in de verf zet, zullen auteurs als McGann en Sabatini (2011, p. 23) expliciet vermelden dat *think tanks* geaffilieerde of onafhankelijke instituten kunnen zijn, gezien hun mogelijke formele banden met partijen, overheid, bedrijven of universiteiten. Het gekende Think Tanks and Civil Societies Program (TTCSP), dat jaarlijks een globale *ranking* van *think tanks* opstelt, gebruikt eenzelfde conceptualisering en hanteert een typologie variërend van autonoom tot quasi-overheidsorganisatie voor de *think tanks* die in het TTCSP-programma worden opgenomen (TTCSP, 2013). Waar de mate van onafhankelijkheid van *think tanks* een bron van discussie vormt, is dit evenwel veel minder het geval voor de functies die zij vervullen. In hun definitie van *think tanks* beschouwen Boucher en collega's (Boucher, Cattaneo & Ebéle, 2004) de volgende functies als essentieel: (1) de specialisatie in de productie van beleidsoplossingen; (2) de productie van ideeën, analyses en advies; (3) de investering in de communicatie van ideeën aan beleidsmakers en de publieke opinie; (4) zij zijn niet verantwoordelijk voor overheidsop treden, maar handelen in naam van het algemeen belang. Voor Stone is

het essentieel dat *think tanks* niet louter onderzoek doorgeven aan beleidsmakers, maar dat dit onderzoek wordt vertaald in concepten, paradigma's en voorbeelden in functie van de behoeften van beleidsmakers (Stone, 2007). *Think tanks* investeren in het verzamelen en analyseren van informatie en trachten het beleid te beïnvloeden door oplossingen voor beleidsproblemen aan te bieden. Ze maken hiertoe gebruik van een waaier van mogelijke activiteiten, inclusief het publiceren van onderzoek, het maken van beleidsevaluaties en het organiseren van conferenties en netwerkmomenten (TTCSP, 2013).

De vraag rijst nu of de functionaliteit van SDn voor en binnen politieke partijen en een dergelijke modellering van *think tanks* ook van toepassing zijn op de partijstudiediensten in Vlaanderen. Met andere woorden: worden Vlaamse partijstudiediensten eerder beschouwd als onderdeel van een politieke partijen of als *political party think tanks*? Aangezien de literatuur focust op de beleidsadviserende rol van SDn, zullen we daar in onze analyse bijzondere aandacht aan schenken.

3. Methodologie

Deze vraag zal worden beantwoord aan de hand van een analyse van de studiediensten van alle Vlaamse politieke partijen. Met uitzondering van de PvdA, met – tot voor kort – enkel lokaal verkozenen, tellen alle partijen in dit onderzoek minstens twee vertegenwoordigers in het federaal parlement (sinds de verkiezingen van 2010). Lijst De Decker (LDD) werd niet in de analyse opgenomen, aangezien de partij zelf aangaf niet over een SD te beschikken.

In onze dataverzameling combineren we een tweevoudige strategie. In een eerste stap verstuurden we een gesloten vragenlijst aan alle Vlaamse SDn. Deze vragenlijst had tot doel basisinformatie te vergaren over de structuur en de medewerkers van de SDn. Deze informatie hielp ons bij de voorbereiding van de tweede fase van de dataverzameling. Deze tweede fase betrof een reeks semigestructureerde interviews met vertegenwoordigers van elk van de SDn. De vragen waren hoofdzakelijk gericht op de verschillende functies die SDn vervullen, met bijzondere aandacht voor de functies van beleidsadvies (bij zowel politieke partijen als *think tanks*). Teneinde de evolutie van de SDn te kunnen vatten, interviewden we telkens medewerkers met een lange staat van dienst in de partij en/of haar SD. Voor CD&V en sp.a interviewden we een ex-directeur. Voor de overige partijen bevroegen we telkens de huidige directeur en/of een medewerker. Voor Vlaams Belang nam ook de partijvoorzitter deel aan het interview. Alle interviews vonden plaats in april-mei 2013. Voor Groen vergaarden we de nodige informatie via een studiebezoek (maart 2013), dat we organiseerden in het kader van het seminarie

bestuurskunde in de opleiding politieke wetenschappen aan de KU Leuven. Voor alle partijen konden we verder aanvullend gebruik maken van data vergaard in functie van een meesterproef, geschreven in 2012 onder het promotorschap van een auteur van dit artikel (Liber, 2012). Deze meesterproef handelde overwegend over de beschrijvende basiskarakteristieken die we in dit artikel zullen voorstellen. Hiertoe werden eveneens de (toenmalige) directeurs van de studiediensten geïnterviewd, met uitzondering van de studiediensten van Vlaams Belang en N-VA die een schriftelijke gesloten vragenlijst invulden. De combinatie (triangulatie) van de verschillende rondes van dataverzameling geeft ons een betrouwbaar beeld van de Vlaamse partijstudiediensten.

4. Basiskarakteristieken van de Vlaamse partijstudiediensten

We beginnen aan de zoektocht naar de verschillende functies die partijstudiediensten ten aanzien van politieke partijen vervullen met een studie van de ‘fysieke’ kenmerken van de SDn. Deze zogenaamde morfologische karakteristieken vormen het onderwerp van deze sectie. We bespreken achtereenvolgens de grootte van de SDn, de interne structuur, de formele autonomie ten aanzien van de partijleiding, de financiële autonomie, en het profiel en de achtergrond van de medewerkers van de partijstudiediensten.

4.1 *Personeelsgrootte*

Tabel 1 biedt een overzicht van het aantal medewerkers van de Vlaamse SDn (in voltijds equivalenten). We maken een onderscheid tussen het totale aantal medewerkers (inclusief technische en secretariaatsstaf) en het aantal medewerkers met exclusief beleidsgerichte taken. De tabel is geordend op basis van het aantal zetels van de partij in het Vlaams en het federaal parlement (Kamer en Senaat) sinds de verkiezingen van 2009 respectievelijk 2010 (zie tweede rij in Tabel 1).

Een eerste factor die deze verscheidenheid kan verklaren, zijn de verkiezingsresultaten van de partijen. In Vlaanderen ontvangen SDn tot nog toe geen rechtstreekse betoelaging (zie verder). SDn zijn afhankelijk van de partijmiddelen en de keuze van de partij om te investeren in een dergelijke dienst. De studiedienst is dan ook vaak bij de eerste slachtoffers wanneer de partij moet bezuinigen na een tegenvallende verkiezingsuitslag. De SDn van Vlaams Belang en Open Vld kenden een reductie in omvang na opeenvolgende tegenvallende verkiezingsresultaten.

Het zwakke resultaat van de liberale partij in 2009 was een belangrijke reden om haar denktank 'Prometheus' op te doeken.

TABEL 1. **Personeelsgrootte van de Vlaamse partijstudiediensten.**

Partijen	N-VA	CD&V	sp.a	Vlaams Belang	Open Vld		Groen	PvdA
					Vlaamse studiedienst	Federale studiedienst		
<i>Totaal aantal zetels</i>	58	55	46	44	(22)	(19)	14	0
<i>VTE, totaal</i>	9	9.4	21	23.5	8.8	7	8	1
<i>VTE, beleidsadviseurs</i>	8	7.8	18	23	7.8	6	8	1
<i>Fractiewerk</i>	Neen	Neen	Ja	Ja	Ja	Ja	Ja	NA

Tabel 1 schetst een zeer heterogeen beeld voor de verschillende partijen.

Ten tweede, en hieraan gerelateerd, is het aantal SD-medewerkers sterk afhankelijk van de partijvoorzitter en zijn/haar visie op de rol en de noodzaak van een partijstudiedienst. De grootte en het takenpakket van verschillende SDn ondergingen substantiële wijzigingen bij de verkiezing van een andere partijvoorzitter. Tijdens het CD&V-voorzitterschap van Yves Leterme werd de studiedienst gereduceerd, omdat de klemtoon binnen de partij meer werd gelegd op communicatie en fractiewerk. Uiteraard is ook de persoon van de fractieleider belangrijk. Veelal zullen fractieleiders of -secretarissen met een lange staat van dienst meer invloed hebben op de rol en de grootte van de SDn dan partijvoorzitters die slechts een kort mandaat bekleden.

Ten derde is de onmiddellijke voorgeschiedenis van een partij onvermijdelijk van belang. De Vlaams-nationalistische N-VA is hier een interessant voorbeeld. Na de verkiezingen van juni 2010 won de partij 22 extra zetels in de Kamer. Dit was een ongezien resultaat voor een niet-traditionele partij. Plots was de N-VA de grootste Vlaamse partij en zij besloot een 'volwaardige' SD uit te bouwen. Voorheen bestond de SD van de partij louter 'virtueel': de partij had een medewerker in dienst die het werk van de fractie en de kabinetten coördineerde. De jonge leeftijd van de N-VA-SD verklaart het relatief beperkte aantal medewerkers in verhouding tot de zetelsterkte.

Een vierde element is het federale karakter van België. Zoals in de tabel kan worden opgemerkt, heeft Open Vld in 2012 besloten haar SD op te splitsen in twee afzonderlijke entiteiten: een federale SD en een Vlaamse SD. De secretarissen van respectievelijk de federale Kamerfractie en Vlaamse fractie functioneren als hoofd van de diensten. Er is geen enkele andere partij met een gelijkaardige, gesplitste structuur.

De communistische PvdA is in verschillende opzichten een uitzondering. Zoals eerder vermeld, heeft de partij tot voor kort enkel lokale mandatarissen. Bovendien is het de enige partij die op nationaal niveau functioneert (in Wallonië is de partij gekend als le Parti du Travail de Belgique-PTB). PvdA heeft slechts sinds begin 2012 één betaalde medewerker voor haar SD.

De grootte van de SDn geeft belangrijke informatie prijs over de functies die partijstudiediensten vervullen in het Vlaamse partijlandschap. De laatste rij in tabel 1 is in dit verband verhelderend. De meeste Vlaamse politieke partijen hebben ervoor geopteerd om de medewerkers van hun studiedienst te poolen met de fractie-medewerkers. Met ‘*poolen*’ verwijzen we niet enkel naar de fysieke betekenis van de term, maar eveneens naar het *poolen* van taken. Vlaams Belang, bijvoorbeeld, beschrijft de taken van haar studiedienst als een “osmose of amalgaam van fractieactiviteiten en studiedienstactiviteiten”. Voor de partijen die op deze wijze functioneren, is het onmogelijk een strikte opdeling te maken tussen de medewerkers die betrokken zijn bij de dagelijkse ondersteuning van de partijfractie en de medewerkers die meer typische studiediensttaken verrichten als het schrijven van ideologische studies. In principe kan aan alle medewerkers van de studiediensten die met een dergelijke *pooling* van personeel werken, worden gevraagd om de parlementair verkozenen van de partij te ondersteunen.

4.2 Interne structuur

Ook in verband met de interne structuur van de SDn zien we een zeer divers beeld. In dit onderdeel bespreken we enkele belangrijke karakteristieken van deze structuur: de interne coördinatie van de SDn, de vertegenwoordiging van de SDn in de partijorganen en de interne taakverdeling.

4.2.1 Coördinatie

De meeste studiediensten hebben geen gedetailleerd uitgewerkt organogram, omdat hun interne structuur relatief eenvoudig is. Behoudens de liberale SDn, met de fractiesecretaris aan het hoofd, worden alle andere SDn geleid door een directeur, politiek directeur of, in het geval van Vlaams Belang, departementshoofd.

Twee partijen hebben daarnaast nog een afzonderlijke coördinatorfunctie. Vlaams Belang beschrijft de rol van haar coördinator als een “*interface*” tussen fracties, parlementsleden en andere medewerkers, en tussen de nationale, provinciale en lokale niveaus. Voor N-VA is de coördinator dezelfde persoon die eerder deze virtuele functie uitoefende voor de uitbouw van de SD in 2010. Sinds 2010 is de partij georganiseerd volgens een matrixstructuur. De horizontale pijler wordt gevormd door het partijsecretariaat. De studiedienst is één van de drie subeenheden van dit secretariaat, naast de teams ‘communicatie’ en ‘organisatie’. De drie teams ondersteunen de verschillende fracties en de ministeriële kabinetten, die de verticale pijlers vormen. Medewerkers met eenzelfde thema in hun portefeuille, zoals gezondheidszorg, komen op regelmatige basis samen.

TABEL 2. Leiding van de Vlaamse partijstudiediensten.

Partijen	N-VA	CD&V	sp.a	Vlaams Belang	Open Vld		Groen	PvdA
					Vlaamse studiedienst	Federale studiedienst		
<i>SD onder leiding van:</i>	(1) Politiek directeur (2) Coördinator [(3) Kwaliteitscoördinator]	Directeur	Directeur	(1) Departementshoofd (2) Coördinator	Fractiesecretaris	Fractiesecretaris	Politiiek Directeur	Directeur
<i>Is hoofd SD politiek actief?</i>	(1) Neen (2) Neen (3) Neen	Neen	Neen	(1) Ja (2) Neen	Neen	Ja	Neen	Neen

TABEL 3. Vertegenwoordiging in het partijbestuur.

N-VA	CD&V	sp.a	Vlaams Belang	Open Vld		Groen	PvdA
				Vlaamse studiedienst	Federale studiedienst		
(1) Raadgevende stem (2) Raadgevende stem	Raadgevende stem, indien daartoe uitgenodigd door partijvoorzitter	Raadgevende stem	(1) Ja (2) Neen	Neen	Momenteel vertegenwoordigd, maar dit is afhankelijk van de uitslag van de partijbestuurverkiezingen.	Neen	Ja

Waar er geen afzonderlijke coördinator is, bekleedt de (politiek) directeur deze functie. Zo was de noodzaak aan coördinatie één van de hoofdredenen voor het aanstellen van een politiek directeur bij de PvdA-studiedienst. De verkiezing van 52 lokaal verkozenen in 2012 was voor de partij een katalysator. De directeur bij PvdA dient in eerste instantie het werk te coördineren van de vele vrijwilligers op het terrein. Hij structureert het werk van deze vrijwilligers, bewaakt de programmatorische continuïteit en stemt vraag en aanbod van informatie op elkaar af. Voor andere partijen spelen vrijwilligers een minder vitale rol voor de werking van de studiedienst.

Volgens verschillende respondenten is het *poolen* van fractiewerk met de taken van een klassieke SD een handige strategie om overlap in taken te voorkomen. Bij N-VA, die niet met een dergelijke *pooling* werkt, wordt coördinatie bewerkstelligd via de matrixstructuur. Voor CD&V, de tweede partij met gesplitste structuren, vinden op geregelde basis meetings plaats tussen de fractiesecretarissen en het hoofd van de SD, waarbij de langetermijnagenda's worden afgestemd. Tijdens verkiezingsperiodes wordt het overleg intensiever. Bij Open Vld, de enige partij met twee SDn, is de coördinatie in eerste instantie afhankelijk van acties van individuele medewerkers. Er is geen systematische overlegagenda tussen de twee diensten. Verrassend genoeg, en dit voor alle partijen, vindt coördinatie met externe actoren als vakbonden en mutualiteiten binnen eenzelfde politieke familie over het algemeen slechts plaats op *ad hoc*-basis.

Bij N-VA kunnen we nog een derde functie in het organogram onderscheiden, naast deze van directeur en coördinator. De kwaliteitscoördinatie wordt bewaakt door de hoofdeconoom. Het is deze persoon die in principe alle 'producten' verifieert die de SD aflevert. Bij andere partijen neemt gewoonlijk de directeur de kwaliteitsbewaking, in meer of mindere mate, op zich.

4.2.2 *Vertegenwoordiging in het partijbestuur*

Vlaams Belang en de liberale SDn zijn de enige die worden geleid door een politiek verkozenen. Aan het hoofd van de Vlaams Belang-SD staat een senator, die volwaardig lid is van het partijbestuur. Voor de andere partijen heeft enkel de PvdA-SD een zitje in het bestuur met kiesrecht. Voor Open Vld zetelt de huidige fractiesecretaris van de federale kamer inderdaad als bestuurslid, al is dit niet automatisch als zodanig gegarandeerd. Alle andere directeurs of coördinatoren van de SD, met uitzondering van Groen, hebben een adviserende stem in het partijbestuur.

4.2.3 *Interne taakverdeling*

De individuele beleidsadviseurs hebben normaliter elk een eigen thematische portefeuille. Vreemd genoeg heeft het aantal medewerkers nauwelijks impact op het aantal thema's waarop de SD actief is. Hoe kleiner de dienst, des te meer thema's

een individuele medewerker dient af te dekken. Ook sommige coördinatoren of directeurs combineren hun rol als manager met een thematisch-inhoudelijke functie. De N-VA-coördinator bijvoorbeeld specialiseert zich in migratie en institutionele zaken. Ook de directeur van de PvdA-SD gaf aan regelmatig te moeten 'inspringen' op bepaalde thema's, wanneer er geen expert voorhanden is.

De meeste SDn kennen het instrument van werkgroepen, al beroept men zich hier in variabele mate op. CD&V en PvdA vertegenwoordigen twee polen van een continuüm in dit verband. Bij CD&V komen werkgroepen slechts samen voor heel concrete thema's, meestal gerelateerd aan regeringskwesities. Dit komt uiteraard door het feit dat de SD geen fractiewerk op zich neemt. Voor de kleine PvdA daarentegen vormen werkgroepen het belangrijkste vehikel om de nodige informatie te vergaren over een bepaald onderwerp. Algemeen kunnen we een tendens ontwaren om werkgroepen meer *ad hoc* en *bottom-up* te organiseren dan *top-down* te institutionaliseren. Open Vld getuigde over mislukte pogingen om werkgroepen op structurele basis in te bedden in de SD. Ook Vlaams Belang schafte recent haar structuur van vaste werkgroepen af, ten voordele van een meer projectgestuurd werkgroepsysteem. Werkgroepen worden nu nog enkel opgericht wanneer hun meerwaarde nuttig wordt geacht, en opgeheven wanneer een bepaald onderwerp van de agenda verdwijnt. Een respondent van de sp.a merkte op dat het een grote uitdaging is continuïteit in werkgroepen te garanderen. Met uitzondering van Vlaams Belang en PvdA zitten parlementsleden de werkgroepen voor. Het succes van een werkgroep hangt grotendeels samen met de steun van het parlements lid in kwestie. Wanneer dit niet langer geïnteresseerd is of het parlement verlaat, wordt het voortbestaan van een werkgroep vaak bedreigd.

De samenstelling van werkgroepen is bij alle partijen zeer hybride. Het is een uitgesproken forum waar parlementsleden, fractiemedewerkers, kabinetsmedewerkers en andere leden van de partij elkaar ontmoeten. Daarnaast zijn werkgroepen vaak een medium om externe experts te raadplegen, al werkt N-VA zelden met externe genodigden. Een ex-directeur van de sp.a haalde in dit verband aan dat wetenschappelijke experts zelden werkgroepen bijwonen. Persoonlijk bilateraal overleg is hiertoe veel effectiever. Het persoonlijke netwerk van individuele medewerkers is cruciaal voor de werking van een SD (zie verder).

TABEL 4. Formele autonomie.

	N-VA	CD&V	sp.a	Vlaams Belang	Open VLD	Groen	PvdA
Rechtspersoonlijkheid	Neen	Ja: 'CEDER'	Neen	Neen	Neen	Neen	Neen
Eigen statuten	Neen	Ja	Neen	Neen	Neen	Neen	Neen
Vermeld in partijstatuten	Ja	Ja	Neen	Ja	Neen	Neen	Neen

4.3 *Formele autonomie*

De interne structuur van de SDn geeft een eerste indicatie over de mate van formele autonomie ten aanzien van hun moederpartij. De rechtspersoonlijkheid en de statuten van de diensten bieden hierover complementaire informatie.

Zoals uit de tabel 4 kan worden afgeleid, heeft enkel de studiedienst van CD&V een aparte rechtspersoonlijkheid. Van de Vlaamse SDn is het de enige die opereert onder een aparte naam, namelijk CEDER. De SD werkte lange tijd onder dezelfde koepel als de studiedienst van de Franstalige zusterpartij van CD&V, ook na de splitsing van de christendemocratische partijfamilie in 1972. De vijfde staatshervorming van 2001 was de katalysator om twee aparte en fysisch gescheiden entiteiten op te richten (Van Hecke, 2001).

In Vlaanderen ontvangen SDn geen rechtstreekse subsidies. De oprichting van aparte rechtspersonen is vanuit dit opzicht niet strikt noodzakelijk. Een eigen rechtspersoonlijkheid kan wel meer visibiliteit geven. Dit was een reden voor de N-VA om (nog) niet te kiezen voor rechtspersoonlijkheid voor haar SD. Alhoewel hierover interne discussies werden gevoerd binnen de partij, was de meerwaarde van een aparte rechtspersoonlijkheid onvoldoende duidelijk. Niettemin heeft de N-VA een expliciete verwijzing naar haar SD opgenomen in de partijstatuten door te stellen dat de directeur van de dienst een raadgevende stem heeft in het bestuur. Ook bij de sp.a is een vergelijkbare verwijzing expliciet opgenomen in de statuten.

4.4 *Financiële autonomie*

SDn genieten in België geen rechtstreekse betoelaging (Weekers, Maddens & Noppe, 2009). In Franstalig België trachten bepaalde SDn (beperkte) eigen inkomsten te genereren via bijvoorbeeld de verkoop van publicaties. In Vlaanderen is dit (nog) niet het geval.

De grootste bron van inkomen loopt daarom via de partijen, hetzij via het parlementaire budget, hetzij via andere partijmiddelen. Naast het belang van verkiezingsresultaten is de steun van de partijleiding daarom cruciaal. Een wissel van partijleiding kan belangrijke consequenties hebben voor het budget van een SD. Een partijvoorzitter kan bijvoorbeeld beslissen om medewerkers over te dragen van de fractie naar de SD of omgekeerd. Ook individuele parlementairen kunnen hierin een belangrijke rol spelen. In het verleden hebben bepaalde parlementsleden van de CD&V bijvoorbeeld besloten een persoonlijke medewerker toe te wijzen aan de SD. Ook kon de partij een beroep doen op de middelen van de Christelijke Mutualiteiten. Dit is niet langer het geval. De directeursfunctie van de SD wordt bij de PvdA hoofdzakelijk gefinancierd via ledenbijdragen.

4.5 *Het profiel van de adviseurs*

Wat is het profiel van de medewerkers van de Vlaamse partijstudiediensten? Tabel 5 beschrijft een aantal sleutelkarakteristieken van de adviseurs. Voor de PvdA herhalen we dat de SD slechts één enkele betaalde medewerker heeft. De cijfers die de tabel beschrijft voor deze partij dienen daarom te worden genuanceerd. We vermelden ze tussen haakjes.

In stereotiepe termen kunnen we stellen dat beleidsadviseurs veelal mannen zijn, tussen 33 en 44 jaar. Vlaams Belang benadert dit stereotype het sterkst met 92% mannelijke adviseurs. Bij N-VA en Groen zijn de gencijfers meer in evenwicht met 'slechts' 55-56% mannelijke medewerkers. De leeftijd van een SD kan wellicht deels deze verschillen verklaren. De N-VA-studiedienst werd slechts zeer recentelijk opgericht, in een tijd met relatief veel aandacht voor generevenwicht. De studiedienst van Vlaams Belang is van een veel 'oudere' orde. Bovendien kan de partij nauwelijks nog nieuwe medewerkers rekruteren, gezien de opeenvolgende verkiezingsverliezen.

Wanneer we ons toespitsen op de opleidingsachtergrond van de inhoudelijke medewerkers, is het beeld relatief gelijklopend over de partijen heen. Algemeen gesproken rekruteren SDn voornamelijk personen met een achtergrond in humane wetenschappen: sociologie, politieke wetenschappen, economie, rechten of geschiedenis. Andere disciplines zijn veel minder vertegenwoordigd. Verschillende respondenten gaven aan dat de aard van diploma van ondergeschikt belang is bij de rekrutering. Uiteindelijk wordt het werk overwegend *on the job* aangeleerd, temeer omdat elke medewerker meestal meerdere thematische domeinen in zijn/haar portefeuille heeft. Jobadvertenties vermelden slechts zelden specifieke diploma-eisen, tenzij voor gespecialiseerde profielen als juridische of fiscale experts. Wat deze laatste functie betreft, werd ons door een respondent van sp.a gemeld dat het niet steeds eenvoudig is geschikte kandidaten te vinden. De verloning aan de SD is gewoonlijk minder dan wat fiscale specialisten kunnen verdienen in de private sector. Bovendien zijn fiscaliteit en taxatie domeinen waarin relatief weinig links georiënteerde personen actief zijn. De *pool* waaruit men kan rekruteren als linkse partij is dan ook vrij beperkt. Met uitzondering van deze meer specialistische functies rekruteren SDn voornamelijk generieke profielen. Dit algemene profiel is volgens een ex-directeur van CEDER net wat medewerkers van een SD onderscheidt van fractiewerkers: "Ik denk dat de studiedienst kan werken met een relatief beperkt aantal mensen, maar dat moeten dan mensen zijn die breed inzetbaar zijn. Ze moeten een visie kunnen ontwikkelen en moeten tegelijkertijd in verkiezingsperiodes kunnen worden ingezet voor duiding, het informeren naar parlementsleden en ze moeten dan de gave hebben om de essentie in een bevattelijke manier voor te stellen. Dit lukte soms minder goed, en dat heeft ook soms met het profiel te maken, met mensen die op de fracties werkten. Vaak zijn zij nogal gespecialiseerd, en verliezen zich soms in het detail".

TABEL 5. Profiel en achtergrond van de medewerkers van de SDn.

	N-VA	CD&V	sp.a	Vlaams Belang	Open Vld		Groen	PvdA
					Vlaamse studiedienst	Federale studiedienst		
% mannen tewerkgesteld	55	87	64	92	74,4	71,4	56	(100)
Gemiddelde leeftijd	Geen informatie	34,5	33	42	43	36	35	(44)
Dominante opleidingsachtergrond	Sociale wetenschappen, Economie	Rechten, Sociale wetenschappen, Economie	Sociale wetenschappen	Dominant: Rechten, Sociale wetenschappen, Geschiedenis	Sociale wetenschappen	Geen dominante achtergrond. Mix van Economie, Geschiedenis, Burgerlijk ingenieur, Sociale wetenschappen	Sociale wetenschappen, Economie	(Burgerlijk ingenieur)
Dominante professionele achtergrond	Non-profit; overheidsadministratie	Academia (4 van de 8)	Academia	Non-profit; Private sector	Ministerieel kabinet	Ministerieel kabinet of eerste job	Academia	Geen informatie
% medewerkers met politiek mandaat, voor tewerkstelling bij studiedienst	0	0	Geen informatie	42 (data van 2008)	20	0	11	n.v.t.
Gemiddelde duur dat medewerker actief blijft	2 medewerkers vertrokken sinds uitbouw SD in januari 2011	5 jaar	Geen informatie	3 jaar, 11 maanden	15 jaar	13 jaar	Geen informatie	n.v.t.

Onderzoekservaring is niet essentieel, maar in de praktijk is het een troef. Verschillende respondenten beklemtoonden dat de finaliteit van een SD fundamenteel verschillend is van onderzoek in wetenschappelijke zin. Meestal is er simpelweg geen tijd om wetenschappelijk onderzoek te voeren. Zoals toegelicht door de respondenten van sp.a en Groen, dienen medewerkers echter in staat te zijn onderzoek rond de eigen thema's kritisch te begrijpen en hierover in dialoog te kunnen treden met wetenschappers. Beleidsadviseurs van de SD worden geacht een brug te vormen tussen beide werelden: "Met wetenschappers moeten ze wetenschappelijke taal gebruiken, en met politici politieke taal. Wij moeten de vinger aan de pols hebben bij alles wat gebeurt op intellectueel niveau (...)" (interview ex-directeur sp.a). Idealiter functioneren medewerkers van SDn als agendasetters van academici en van politici. Vandaar nogmaals het belang van het hebben van een goed netwerk met wetenschappers.

Zoals tabel 5 aangeeft, werkten de meeste studiedienstmedewerkers van sp.a en Groen en de helft van de medewerkers van CEDER voorheen in de academische wereld. De sp.a wordt wel eens de 'PhD-partij' genoemd, omdat ze zoveel postdoctorale profielen aantrekt. Vlaams Belang en N-VA vertonen een ander profiel. De meeste van hun adviseurs hebben een professionele achtergrond in de administratie of in non-profitsectoren. De liberale SDn rekruteren overwegend vanuit de ministeriële kabinetten of selecteren pas afgestudeerden. Op dit punt kan worden opgemerkt dat klassieke *think tanks* in principe wel belang hechten aan de affiniteit met onderzoek. Boucher & Royo (2009, p. 35) plaatsen dit element alleszins centraal in hun definitie van *think tanks*.

De gemiddelde duur waarin beleidsadviseurs actief blijven in de liberale SDn is opmerkelijk lang in vergelijking met in de andere partijen. De sp.a, bijvoorbeeld, kiest bewust voor regelmatige circulatie van personeel binnen de partij om zoveel mogelijk kennis en expertise uit te wisselen.

Wat betreft politieke ervaring heeft Vlaams Belang het meest atypische profiel, met 42% personeelsleden die eerder een politieke functie op regionaal of lokaal niveau bekleedden. Voor alle andere partijen geldt dat de meeste adviseurs geen actief politieke ervaring hebben bij aanwerving bij de SD. Over het algemeen worden immers veel jong afgestudeerden aangeworven. Anderzijds zet de ervaring bij de SDn nadien wel veel medewerkers ertoe aan te kandideren voor een politieke functie. Op die manier kan het werk dat wordt verricht binnen een SD gezien worden als voorbereiding op of een training voor een politieke loopbaan.

Bij de meeste partijen is het niet strikt noodzakelijk een partijlidkaart te hebben (Libeer, 2012). Affiniteit met de ideologie van de partij is evenwel een *must*. De bemerking van de respondent van sp.a dat adviseurs van SDn vaak de *hard core*-ideologie van de partij vertolken, is in deze zin interessant. Vermits medewerkers van SDn in principe op dagelijkse basis bezig zijn met de ideologie van de partij, kunnen we ervan uitgaan dat dit ook geldt voor alle andere partijen. Een studie van de sp.a. gaf aan dat medewerkers van de SD over het algemeen meer links

georiënteerd zijn dan de top van de partij. De partijtop is dan weer linkser dan de gemiddelde socialistische kiezer.

Voor de selectie van nieuwe medewerkers is de SD logischerwijze afhankelijk van de partij. Instemming van het partijbestuur is essentieel bij elke nieuwe aanwerving. De selectieprocedure die N-VA in 2010 hanteerde, is opmerkelijk. Om zo snel en efficiënt mogelijk een studiedienst samen te stellen, koos de partij ervoor een beroep te doen op een extern en onafhankelijk selectiebureau. Uiteraard had de partij wel het laatste woord voor de uiteindelijke selectie van kandidaten.

5. Beleidadvies door partijstudiediensten: aard, input en producten

5.1 Aard van beleidsadvies

Klassiek onderscheidt men binnen de literatuur omtrent beleidsadvisering de functies van consument van beleidsadvies (*'consumers of policy advice'*), producent van beleidsadvies (*'knowledge producers'*) en managers van informatie (*'knowledge brokers'*) (Craft & Howlett, 2012). Uit bovenstaande toelichting is duidelijk dat het categoriseren van SDn in één van deze drie categorieën niet eenduidig is. Partijstudiediensten, althans in Vlaanderen, vervullen elk van deze drie functies in meer of mindere mate. Ze verwerken beleidsadvies geproduceerd door derden in rapporten en verslagen; ze treden op als intermediaire schakel tussen academici, belangengroepen en politici en ze produceren zelf beleidsadvies.

Gezien de aard van de politieke partijen en hun rol in het beleidsproces zou het naïef zijn de productie van beleidsadvies van partijen te beschouwen als een rationeel-strategisch proces. Niettemin is het nuttig om de karakteristieken van een ideaaltypisch rationeel beleidsproces te vergelijken met deze van het advies dat tot stand komt binnen een partijstudiedienst.

TABEL 6. Rationele beleidsanalyse versus beleidsanalyse binnen partijstudiediensten.

Rationele beleidsanalyse	Beleidsanalyse binnen partijstudiediensten
Welomschreven probleem	Geen eenduidige definitie
Perfekte informatie	Imperfecte informatie
Enkelvoudig analytisch proces – Weinig actoren	Meerdere stakeholders
Doelen gescheiden van middelen	Electorale doelen
Onbeperkte tijd	Urgentie

Een rationeel beleidsproces is een strategisch proces dat bepaald wordt door de volgende voorwaarden: het probleem is welomschreven en goed gedefinieerd; er is uitgebreide informatie beschikbaar om het probleem te kaderen en oplossingen te bedenken; het analytisch proces is eenduidig; het betreft slechts een beperkt aantal actoren; doelen zijn duidelijk te onderscheiden van middelen; en er is onbeperkte tijd voorhanden (Forester, 1984). In deze tijden van steeds complexer wordende beleidsproblemen dient dit ideaaltype te worden genuanceerd. Dit is nog meer het geval in de wereld van partijpolitiek, gedomineerd door electorale motieven, door korte tijdsyclus, en door veel *stakeholders*. Vanuit zowel normatief als empirisch opzicht zullen rationele beleidsanalytische modellen steeds tekortschieten. Zeker in België, waar verkiezingen voor de verschillende beleidsniveaus tot nog toe steeds op verschillende tijdstippen werden georganiseerd, is het tijdselement een cruciale factor, met een substantiële impact op de werking van de SDn. Elk nieuw idee zal zeer vroeg in het proces worden afgetoetst op electorale weerslag voor het Europese, federale, regionale of lokale niveau. Lange- of middellangetermijnstudies komen hierdoor vaak in de verdrukking, al investeren verschillende partijen in toekomstvisies, of investeren ze in grondige analyses van bepaalde problemen of duurzame oplossingen. In beleidsanalytische termen kunnen we stellen dat Vlaamse studiediensten voornamelijk *hot advice* zullen aanreiken, en minder actief zullen zijn in de productie van vormen van *cold advice* (zie tabel 7).

TABEL 7. Cold versus hot advies, gebaseerd op Craft & Howlett, 2012.

Lange termijn, anticiperend 'Cold advice'	Korte termijn, reactief 'Hot advice'
Informatiegebaseerd	Gebaseerd op fragmentaire informatie
Onderzoeksgebaseerd	Opinie- of ideologisch gebaseerd
Lange termijn	Korte termijn
Proactief, anticiperend	Reactief, crisisgedreven
Idealistisch	Pragmatisch
Focus op maatschappelijk belang	Focus op electorale winst
Streven naar beste oplossing	Consensusoplossing

In dit verband is het belangrijk te vermelden dat *think tanks* in principe wel en overwegend op deze vormen van *cold advice* actief zijn. *Think tanks* investeren in langetermijnonderzoek en zijn meer onderzoeksgebaseerd. We vermeldden eerder de maatschappelijke gerichtheid van *think tanks* (Stone, 2000). Interessant genoeg meldden bijna alle SDn ons tijdens de interviews dat zij het model van *think tank* overwogen en uittestten. Maar alle Vlaamse partijen verlieten deze piste vrij snel. Het is duidelijk dat deze piste moeilijk verenigbaar is met de algemene tendens naar *hot policy advice* in plaats van *cold advice*. Zoals mag blijken uit dit artikel,

zijn SDn te zeer afhankelijk van de partijvoorzitter, van parlementair verkozenen, van ministers en lokale mandatarissen om een echte rol als *think tank* op zich te nemen. Voorstellen van SDn moeten vaak worden afgestemd en afgetoetst met de ministeriële kabinetten of met ideologisch verwante groepen in het middenveld.

5.2 Productie van beleidsadvies: inhoud, kennisbasis en producten

Dit brengt ons bij de productie van het beleidsadvies zelf. Waarover produceren partijstudiediensten advies? Op welke informatie kan men een beroep doen? Welke zijn de producten van advies en hoe worden deze verspreid?

Zoals kan worden verwacht, specialiseren partijstudiediensten zich in eerste instantie in thema's in lijn met het ideologische profiel van de partij en het partijprogramma. Maar daar beperkt men zich niet toe. Alle bevestigde studiediensten trachten zich eveneens te profileren op een heel aantal andere onderwerpen. Zo specialiseren zowel de sp.a als de N-VA zich in eerste instantie in socio-economische thema's, maar zeker niet exclusief. Open Vld is, volgens eigen rapportering, actief in bijna alle domeinen, maar men gaf toe dat dit een uitdaging is, gezien de kleine omvang van de SD. Elke SD gaf eveneens aan bepaalde domeinen meer braak te laten liggen. Zo is bijvoorbeeld de SD van sp.a minder actief binnen het thema landbouw en investeert CEDER minder in milieu en mobiliteit.

In-house-expertise is, zoals eerder gesuggereerd, niet de enige bron van beleidsadvies. Partijen zullen een beroep doen op externe experts wanneer zij zelf niet over de nodige kennis voor een bepaald thema beschikken. Het effectieve uitbesteden van studies, zoals de N-VA recentelijk deed ter ondersteuning van haar congres rond confederalisme, is echter zeldzaam. De partij huurde een consultant in voor een *benchmark*-oefening. Gezien de beperkte tijd en ruimte die SDn hebben om zelf studiewerk te verrichten, dienen zij maximaal gebruik te maken van het eigen netwerk met wetenschappers. Naast het passief opvolgen van onderzoek ondernomen binnen academia en *think tanks*, hebben de meeste partijen op bilaterale basis geregeld contacten met academici of technische experts in de administratie of het middenveld, waarbij data worden gedeeld en ideeën worden afgetoetst. Dergelijke experts worden vaak gemobiliseerd voor werkgroepen maar ook voor partijcongressen. Het Vlaams Belang benadrukte dat de partij frequent een beroep doet op input van academici en experts voor haar beleidswerk, al vinden contacten vaak op zeer vertrouwelijke basis plaats, gezien het cordon sanitaire rond de partij.

Hoewel *think tanks* een relatief beperkt fenomeen zijn in België, wordt hun werk van nabij opgevolgd door de meeste SDn. Men zou kunnen verwachten dat de SDn nauwe banden zouden hebben met Europese politieke stichtingen. In de praktijk is er echter slechts een zeer beperkte formele en institutionele samenwerking met het Europese niveau. Recentelijk hebben de Europese partijen politieke

stichtingen opgericht waarvan nationale politieke stichtingen (of SDn) lid kunnen zijn. In tegenstelling tot de Europese partijen hebben de Vlamingen hier nauwelijks of geen pioniersrol gespeeld (Gagatek & Van Hecke, 2014).

In verband met het meer ambachtelijke van de productie van beleidsadvies, onderzochten we de aard en de omvang van de documenten die worden geproduceerd door de partijstudiediensten. De meeste SDn leveren input bij het formuleren van parlementaire vragen en leveren steekkaarten aan voor publieke debatten. Dergelijke steekkaarten bevatten gewoonlijk informatie over het huidige beleid, de positie van de partij en informatie over de positie van de tegenstanders in het debat. Voor de formulering van beleidsadvies kunnen we een grote diversiteit vaststellen in types beleidsnota's. Groen lijkt in dit verband de grootste professionalisering te hebben doorgevoerd met o.a. trajectnota's en conceptnota's die elk volgens een apart sjabloon worden opgesteld.

Geregeld worden door de partijstudiediensten uiteraard eigen studies geproduceerd, die af en toe zelfs in boekvorm verschijnen. Een voorbeeld is *De ordelijke opdeling van België* van Vlaams Belang (Annemans & Utsi, 2010).

Een belangrijke evolutie is het stijgend aandeel van partijstudiediensten in het aanleveren van input voor de regeringsonderhandelingen, waardoor partijonderhandelaars beter gewapend zijn voor *on the spot*-beleidsanalyse. Bij het werken naar een compromis is het immers belangrijk dat onderhandelaars accuraat kunnen inschatten wat de impact is van een gevraagde wijziging aan het originele partijstandpunt in een bepaalde kwestie. Dit was recentelijk in grote mate het geval bij de onderhandelingen over het financieringsmodel van de zesde staathervorming, waarbij onderhandelaars moesten kunnen terugvallen op simulaties van bepaalde effecten. Niet alleen de inzet van dergelijke onderhandelingen zijn een uitdaging voor medewerkers van partijstudiediensten, maar vooral de beperkte tijd die zij hebben om advies aan te leveren, zeker in tijden van constante technologische en communicatieve innovaties, de alomtegenwoordigheid van internet en e-mail en de opkomst van sociale media zoals Twitter. De productie van beleidsadvies in deze omstandigheden is fundamenteel anders dan in tijden waarin men louter over typ- en faxmachines kon beschikken. Informatie is dan wel zeer snel en overvloedig voorradig, maar de tijd die men heeft om deze informatie degelijk te verwerken wordt steeds korter.

In het licht van deze technologische ontwikkelingen is de organisatie van partijcongressen nog een van de laatste klassieke instrumenten om partijstandpunten af te toetsen en te verspreiden. Congresteksten zijn klassiek een mix van advies van academici, technische experts en leden, die vervolgens worden gestemd als resoluties. De kwaliteitscheck vooraleer dergelijke teksten publiek worden gemaakt is gewoonlijk zeer uitgebreid. Voor de meer gebruikelijke producten van beleidsadvies zal ofwel de (kwaliteits)coördinator van de partijstudiedienst, de partijvoorzitter, of beide actoren samen de finale kwaliteitscheck uitvoeren. De ultieme inhoudelijke toets zal steeds de ideologie van de partij zijn.

6. Conclusie

Partijstudiediensten in Vlaanderen vormen een blinde vlek in zowel de politicologische als in de bestuurskundige literatuur. Dit is verrassend, zeker in een participatief bestel als België. Ook de Vlaamse studiediensten zelf hebben merkwaardig genoeg nauwelijks zicht op het functioneren van hun collega-studiediensten van andere politieke families. De voorliggende studie is uniek, aangezien ze deze empirische lacune tracht aan te pakken. Voor het eerst worden de basiskennmerken en het functioneren van de zeven Vlaamse partijstudiediensten in kaart gebracht. Evidentie ter zake is wetenschappelijk relevant en nuttig als aanvulling op bestaand onderzoek over politieke partijen, zowel vanuit politicologisch als meer beleidsanalytisch perspectief. Bovendien is een dergelijk onderzoek maatschappelijk en democratisch relevant, aangezien iedereen het erover eens is dat partijstudiediensten een unieke rol spelen binnen het Vlaamse partijsysteem en ze indirect via de politieke partijen gefinancierd worden met publieke middelen.

Zoals mag blijken uit onze analyse, is van studiediensten die enkel en alleen 'klasieke' taken gericht op de partij-ideologie vervullen nauwelijks of geen sprake. In de realiteit van het Vlaamse politieke systeem vervullen studiediensten allerlei functies waarvan de beleidsmatige er slechts één is. De functionaliteit van studiediensten in Vlaanderen laat zich wellicht nog het best vatten door ze te plaatsen op een continuüm met aan de ene zijde de parlementsfracties, die exclusief *hot* beleidsadvies aanreiken, en aan de andere zijde zogenaamde *thinks tanks* (zoals Stichting Gerrit Kreveld voor sp.a, Oikos voor Groen en Liberale voor Open Vld), die overwegend *cold* beleidsadvies verschaffen. De studiediensten van politieke partijen in Vlaanderen bevinden zich verspreid over dit continuüm, maar neigen, op twee uitzonderingen na (CEDER en de N-VA-studiedienst), naar de zijde van de parlementsfracties. De meerderheid van de partijstudiediensten verricht namelijk overwegend fractiewerk. De frequentie van verkiezingen in België, de versplintering van het politieke landschap (en dus van de middelen die aan studiediensten kunnen worden besteed) en de toegenomen volatiliteit van het kiezerskorps zijn hier uiteraard niet vreemd aan. Omwille van het tijdstip van de bevraging is de rol die SDn spelen tijdens het verkiezingsproces wellicht danig onderschat. Tegelijk mogen we verwachten dat er na de 'moeder aller verkiezingen' in mei 2014, waarbij de verkiezingen tegelijk werden georganiseerd op Vlaams, federaal en Europees niveau en er een electorale 'rustperiode' volgt van vijf jaar, in principe meer ruimte zal komen voor partijstudiediensten om meer traditionele *think tank*-taken te verrichten. Uiteraard zal de functionaliteit sterk worden bepaald door de verkiezingsuitslag van de betrokken partij. De studiediensten zijn immers zowel financieel als organisatorisch zeer afhankelijk van hun partij. Deze sterke inbedding in de partij staat in schril contrast met de beperkte formele samenwerking van partijstudiediensten met andere actoren. In metaforische termen kunnen we in dit verband stellen dat partijstudiediensten functioneren als

schiereilanden. Ze werken nauwelijks structureel samen met studiediensten van eenzelfde ideologische achtergrond, noch in Vlaanderen noch in Wallonië noch Europees, en hun banden met het middenveld zijn minder sterk dan men redelijkerwijze kan verwachten. Hun afhankelijkheid van de moederpartij is des te groter.

Met andere woorden: deze eerste verkennende analyse van studiediensten van Vlaamse politieke partijen levert een aantal verrassende conclusies op die als aanzet kunnen dienen voor bijkomend onderzoek en een meer genuanceerde kijk kunnen bieden op de rol en de werking van een centrale actor van ons participatief politiek systeem. Elementen die daarbij meer gedetailleerd aan bod kunnen komen, zijn onder meer de relaties van partijstudiediensten met de parlementsfracties, zeker voor deze partijen die hun studiedienstmedewerkers niet *poolden* met de fractie. Daarnaast rijst de pertinente vraag naar interactie met de ministeriële kabinetten, feitelijk de meest voor de hand liggende adviserende actor in het Vlaamse partijlandschap. Verder onderzoek breidt zich idealiter uit naar de Waalse zijde van partijstudiediensten in België. Meerdere partijstudiediensten vormden in het verleden één enkele entiteit, maar werden met de verdere federalisering in België gesplitst. Het is interessant te onderzoeken of de partijstudiediensten van eenzelfde partijfamilie in België gelijkaardig zijn vormgegeven. In de inleiding van dit artikel kaartten we de schaarse evidentie aan over partijstudiediensten, internationaal gezien. Het ware eveneens interessant meer systematisch vergelijkend internationaal onderzoek op te zetten naar deze relatief onbekende actor in het partijlandschap. In ons onderzoek lieten we, tot slot, de vraag naar de impact van het beleidsadvies van partijstudiediensten onbehandeld. Hoewel dit empirisch een grote uitdaging vormt (Thunert, 2001, p. 188), is dit uitiem wellicht de meest cruciale vraag.

Noot

1. Zie bijvoorbeeld het artikel 'Het Planbureau zal het evenmin gemakkelijk hebben', *De Standaard* 15 mei 2014, p. 13.

Bibliografie

- Annemans, G. & Utsi, S. (2012). *De ordelijke opdeling van België*. Brussel: Egmont.
- Boucher, S., Cattaneo, D. & Ebéle, J. (2004). *Europe and its Think Tanks: A Promise to be Fulfilled. An Analysis of Think Tanks Specialised in European Policy Issues in the Enlarged European Union*. Paris.
- Boucher, S. & Royo, M. (2009). *Les think tanks. Cerveaux de la guerre des idées*. 2ème éd. Paris: Editions du Félin.

- Brans, M. & Vancoppenolle, D. (2005). Policy-making Reforms and Civil Service: An Exploration of Agendas and Consequences. In M. Painter & J.E. Pierre (Eds.), *Challenges to State Policy Capacity: Global Trends and Comparative Perspectives* (pp. 164-184). Basingstoke: Palgrave.
- Brepoels, J. (1988). *Wat zoudt gij zonder 't werkvolk zijn? Anderhalve eeuw arbeidersstrijd in België*. Leuven: Kritak.
- Craft, J. & Howlett, M. (2012). Policy Formulation, Governance Shifts and Policy Influence: Location and Content in Policy Advisory Systems. *Journal of Public Policy*, 32 (2), 279-298.
- Cross, W. (2007). Policy Study and Development in Canada's Political Parties. In Dobuzinski, Howlett & Laycock (Eds.), *Policy Analysis in Canada: The State of the Art* (pp. 610-635). Toronto: University of Toronto Press.
- Dakowska, D. (2009). Networks of Foundations as Norm Entrepreneurs: Between Politics and Policies in EU Decision-making. *Journal of Public Policy*, 29 (2), 201-221.
- Delmotte, T. (1997). *Opgang en rol van het partijstudiecentrum. Het CEPESS als case*. Onuitgegeven licentiaatsverhandeling. Leuven: Departement Politieke Wetenschappen, KU Leuven.
- Deschouwer, K. (2012). *The Politics of Belgium. Governing a Divided Society*. Basingstoke: Palgrave Macmillan.
- De Souza, A. (2001). Brazil. In R.K. Weaver & P.B. Stares (Eds.), *Guidance for Governance. Comparing Alternative Sources of Public Policy Advice* (p. 140). Tokyo: Japan Center for International Exchange.
- Dewachter, W. (1981). *Over participatie*. Leuven: KU Leuven Departement Politieke Wetenschappen. Afdeling Politologie.
- Dewachter, W. (2001). *De mythe van de parlementaire democratie*. Leuven: Acco.
- Dewachter, W. et al. (1995). *Tussen staat en maatschappij. De christen-democratie in België 1945-1995*. Tiel: Lannoo.
- De Winter, L. (1998). Parliament and Government in Belgium: Prisoners of Partitocracy. In P. Norton (Ed.), *Parliaments and Governments in Western Europe* (pp. 97-122). London: Frank Cass.
- De Winter, L. & Dumont, P. (2006). Do Belgian Parties Undermine the Democratic Chain of Delegation? *West European Politics*, 29 (5), 957-976.
- Forester, J. (1984). Bounded Rationality and the Politics of Muddling Through. *Public Administration Review*, 44 (1), 23-31.
- Gagatek, W. & Van Hecke, S. (2014). The Development of European Political Foundations and Their Role in Strengthening Europarties. *Acta Politica*, 49 (1), 86-104.
- Grunden, T. (2013) From Hand to Mouth. Parties and Policy-making in Germany. In S. Blum & K. Schubert (Eds.) *Policy Analysis in Germany* (pp. 181-196). Bristol: Policy Press.

- Libeer, T. (2012). *Beleidsadvies door studie bureaus van politieke partijen. Productie en voorwaarden tot gebruik*. Onuitgegeven meesterproef. Leuven: Faculteit Sociale Wetenschappen, KU Leuven.
- McGann, J.G. & Sabatini, R. (2011). *Global Think Tanks. Policy Networks and Governance*. London: Routledge.
- Müller, W.C. & Strøm, K. (Eds.) (1999). *Policy, Office or Votes? How Political Parties in Western Europe Make Hard Decisions*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Rich, A. (2004). *Think Tanks, Public Policy, and the Politics of Expertise*. Cambridge, UK; New York: Cambridge University Press.
- Sartori, G. (2005) [1967]. Party Types, Organisation and Functions. *West European Politics*, 28 (1), 5-32.
- Stone, D. (2000). Think Tank Transnationalisation and Non-profit Analysis, Advice and Advocacy. *Global Society*, 14 (2), 153-172.
- Stone, D. (2007). Recycling Bins, Garbage Cans or Think Tanks? Three Myths Regarding Policy Analysis Institutes. *Public Administration*, 85 (2), 259-278.
- Tadashi, Y. (2001). Japan. In R.K. Weaver & P.B. Stares (Eds.), *Guidance for Governance. Comparing Alternative Sources of Public Policy Advice* (pp. 71-88). Tokyo: Japan Center for International Exchange.
- The Think Tanks and Civil Society Program (TTCSP) (2013). *2013 Global Go Think Tank Index Report*. Philadelphia: TTCSP.
- Thunert, M.W. (2001). Germany. In R.K. Weaver & P.B. Stares (Eds.), *Guidance for Governance. Comparing Alternative Sources of Public Policy Advice* (p. 188). Tokyo: Japan Center for International Exchange.
- Timmermans, A., Rooyen, E. van & Voerman, G. (2014). Political Party Think Tanks in the Policy Process. In F. van Nispen & P. Scholten (Eds.), *Policy Analysis in The Netherlands* (in druk). Bristol: Policy Press.
- Van Hecke, S. (2001). Oppositie, vernieuwing, oppositie. Kroniek van enkele gelijkenissen en verschillen tussen CVP en PSC. *Nieuw Tijdschrift voor Politiek*, 17-18 (1), 37-59.
- Weaver, R.K. & Stares, P.B. (2001). *Guidance for Governance. Comparing Alternative Sources of Public Policy Advice*. Tokyo: Japan Center for International Exchange.
- Weekers, K., Maddens, B. & Noppe, J. (2009). Explaining the Evolution of the Political Finance Regime in Belgium. *Journal of Elections, Public Opinion, and Parties*, 19 (1), 25-48.

Hoe tweederangs zijn lokale verkiezingen?

Een analyse van de Nederlandse gemeenteraadsverkiezingen 2010 vanuit het perspectief van *second-order elections*

Herman Lelieveldt en Ramon van der Does

ABSTRACT: How Second-order Are Municipal Elections? A Cross-sectional Analysis of the Impact of National and Local Factors on Vote-shares in the 2010 Dutch Municipal Elections

Studies of second-order elections using aggregate data have predominantly focused on examining the extent to which European parliament elections and regional elections are dominated by the national, first-order arena, and paid scarce attention to the analysis of municipal elections. In addition the study of second-order elections is dominated by looking at the impact of first-order factors whilst ignoring the impact of arena-specific factors. This article addresses these shortcomings by analyzing the impact of national and local factors on the performance of national parties in the Dutch municipal elections of 2010. Our analysis shows that there are significant effects of local factors. Most parties lose votes when having been in local government and in some cases as well when having in addition lost an alderman as a result of a political crisis. Parties also lose vote share as a result of the entrance of new national and local parties in a local election, with the effect of new national entrants being larger than that of new local entrants. Our analysis corroborates earlier findings that point to a dominance of national factors, while at the same time showing that it is vital to include local, arena specific factors in order to get to a better estimation of the second-orderness of non-national elections. We discuss our results with respect to the recurring debate about the nationalisation of the Dutch municipal elections.

KEYWORDS: Second-order elections; Netherlands; municipal elections; aggregate studies

1. Inleiding

Meer dan dertig jaar geleden introduceerden Reif en Schmitt (1980) de term tweededordeverkiezingen om tot een verklaring te komen van het stemgedrag van burgers bij de Europese Parlementsverkiezingen. De theorie gaat uit van het bestaan van een eersteordearena, normaal gesproken de nationale arena (Reif, 1984, p. 245), met daarnaast verschillende tweededordearena's op lokaal, regionaal en supranationaal niveau. Omdat er in de tweededordearena minder op het spel staat (Reif, 1997, p. 117; Reif & Schmitt, 1980, p. 9), zijn kiezers geneigd om met het hart te stemmen en de verkiezingen in de tweededordearena te gebruiken als een tussentijdse beoordeling van de prestaties van partijen op nationaal niveau (Van der Eijk, Franklin & Marsh, 1996, p. 155). Kenmerken van partijen in de nationale arena zijn in grote mate bepalend voor hun prestaties in de tweededordearena.

Dat ook gemeenteraadsverkiezingen in de regel een sterk tweededorde karakter hebben, lijdt geen twijfel (Van der Kolk, 1997; Van Tilburg, 1993). Dat blijkt allereerst uit de structureel lagere opkomst bij deze verkiezingen ten opzichte van bij landelijke verkiezingen. Kijken we bijvoorbeeld naar Nederland, dan was bij de laatste vier verkiezingen de opkomst ten opzichte van deze bij de dichtstbijzijnde landelijke verkiezingen altijd lager (tussen de 13% en 20%). Bovendien is dit verschil in de afgelopen jaren alleen maar groter geworden. In 1994 bedroeg de opkomst voor de gemeenteraadsverkiezingen nog 65% (t.o.v. 78% voor de Tweede Kamer), terwijl deze in 2014 nog maar 54% bedroeg (75% voor de Tweede Kamer).

Ten tweede blijkt uit verschillende studies dat er een sterk verband is tussen de uitslagen voor partijen van nationale en lokale verkiezingen (Janssen & Korsten, 2002; Mamadouh, Passchier & van der Wusten, 1996; Van Tilburg, 1993; voor Vlaanderen, zie: Wille & Deschouwer, 2007). Politicologen spreken in dat verband over de nationalisering van gemeenteraadsverkiezingen, een proces waarbij steeds meer nationale partijen op lokaal niveau meedoen en waarbij de uitslagen steeds meer door nationale omstandigheden bepaald worden.

Een derde aanwijzing voor het tweededorde karakter van de Nederlandse gemeenteraadsverkiezingen is dat uit surveys blijkt dat veel kiezers hun stem voor de gemeenteraadsverkiezingen uitsluitend of mede op landelijke overwegingen baseren (Boogers, 2010, p. 30; Boogers, van Ostaaijen & Slagter, 2010; zie Heath *et al.*, 1999 voor het Verenigd Koninkrijk; Lefevere, 2013 voor België).

In dit artikel willen een bijdrage leveren aan het begrip van tweededordeverkiezingen via een analyse van de Nederlandse gemeenteraadverkiezingen langs de lijnen van de geaggregeerde analyses die zich tot nu toe voornamelijk hebben gericht op Europese verkiezingen (bv. Carruba & Timpone, 2005; De Vries *et al.*, 2010; Hix & Marsh, 2007; Hough & Jeffery, 2003; Marsh & Mikaylov, 2010) en regionale verkiezingen (bv. Anderson & Ward, 1996; Schakel & Jeffery, 2013; Selb, 2006).

Als we kijken naar deze geaggregeerde analyses van tweedeordeverkiezingen, dan valt op dat men daarin de prestaties van partijen vooral voorspelt op basis van hun kenmerken in de eersteordearena – zoals partijgrootte en regeringsdeelname – en weinig aandacht besteedt aan factoren in de tweedeordearena. Terecht merken Schakel en Jeffery op dat daardoor het tweedeordekarakter van deze verkiezingen wellicht overschat wordt (2013, pp. 326-328). De meeste onderzoekers doen net alsof alle niet-nationale verkiezingen per definitie tweederangs zijn en nemen daarom niet meer de moeite op zoek te gaan naar factoren die de kiezer in de richting van het evalueren van de lokale arena duwen. Kjaer en Elklit (2010) merken dan ook op dat *“the analytical opportunities offered by the local level (...) have by no means been fully exploited”* (p. 429).

In dit artikel willen we aan deze tekortkoming tegemoetkomen door voor de Nederlandse gemeenteraadsverkiezingen na te gaan in hoeverre de uitslag van landelijke partijen lokaal uiteenliep en in welke mate lokale factoren hierop van invloed zijn geweest.

Naast de bekende eersteordefactoren regeringsdeelname en partijgrootte kijken we in deze studie daarom naar twee lokale factoren die de prestaties van die partijen op lokaal niveau kunnen beïnvloeden: de concurrentie van nieuwe landelijke en lokale partijen en het dragen van bestuursverantwoordelijkheid op lokaal niveau.

In dit artikel bespreken we in paragraaf 2 eerst kort de inzichten uit bestaande geaggregeerde studies naar tweedeordeverkiezingen en benoemen we vervolgens een aantal lokale factoren die tot lokale afwijkingen in de verkiezingsuitslag kunnen leiden. Na de bespreking in paragraaf 3 van onze methode en operationalisatie van de variabelen, laten we in paragraaf 4 zien dat er een grote variatie bestaat in stemverschillen voor een specifieke landelijke partij in verschillende gemeenten en dat zowel landelijke als lokale factoren daarop een significante invloed hebben. In paragraaf 5 bediscussiëren we deze resultaten in het licht van discussies over het tweederangskarakter en de nationalisering van gemeenteraadsverkiezingen.

2. Tweedeordeverkiezingen en de invloed van nationale en lokale factoren op de stemuitslag

2.1 Nationale factoren

Het standaardmodel van tweedeordeverkiezingen noemt twee nationale factoren die het lot van partijen in de tweedeordearena bepalen: regeringsdeelname en partijgrootte. Regeringsdeelname is de belangrijkste factor die van invloed is op het aantal behaalde stemmen in tweedeordeverkiezingen (Hobolt & Franklin, 2010, p. 2; Hough & Jeffery, 2003, p. 200; Norris, 1997, p. 112; Reif & Schmitt, 1980, p. 9.

De tweedeordeverkiezing functioneert als een tussentijdse opiniepeiling voor de prestaties van de zittende regering (Anderson & Ward, 1996, p. 449; Van der Eijk, Franklin & Marsh, 1996, p. 157). Terwijl oppositiepartijen in de regel een *bonus effect* ervaren, worden regeringspartijen gestraft voor regeringsdeelname (Hough & Jeffery, 2001, p. 83).

Het effect van regeringsdeelname is echter afhankelijk van de timing van de tweedeordeverkiezingen ten opzichte van de regeringscyclus (Hobolt & Franklin, 2010, p. 2; Norris, 1997, p. 112; Reif, 1997, p. 115). De steun voor partijen in de nationale regering bereikt normaal gesproken het dieptepunt in het midden van de nationale electorale cyclus (Anderson & Ward, 1996, p. 450). Vlak na nationale verkiezingen kan er nog sprake zijn van een overwinningseffect en kunnen regeringspartijen daardoor ook de lokale verkiezingen winnen. – de zogenaamde “*post-election honeymoon*” (Reif, 1997, p. 115; Hix & Marsh, 2007, p. 496; Reif, 1997, p. 115).

Partijgrootte is de tweede factor die de uitslag in de tweedeordearena beïnvloedt. Hoe groter een partij is op nationaal niveau, des te meer stemmen zij zal verliezen bij tweedeordeverkiezingen (Reif & Schmitt, 1980). Aangezien er in de perceptie van kiezers minder op het spel staat in de tweedeordearena, stemmen kiezers makkelijker met hun hart en minder strategisch en daardoor kiezen zij makkelijker voor een kleine partij (Boogers, 2010, p. 41; Hough & Jeffery, 2003, p. 200; Reif & Schmitt, 1980; Van der Eijk, Franklin & Marsh, 1996, p. 155). Het effect van deze factoren is keer op keer aangetoond in de verschillende studies naar tweedeordeverkiezingen en in het beperkte aantal studies naar lokale verkiezingen (Heath *et al.*, 1999, p. 391; Miller, 1988).

Hoewel deze eersteordefactoren een grote invloed uitoefenen op de tweedeordeverkiezingsuitslag, zijn er vanzelfsprekend ook tweedeordefactoren die het lot van partijen bij tweedeordeverkiezingen bepalen. Toch is er aan die tweedeordefactoren tot dusverre maar weinig aandacht besteed. Ongemerkt zijn veel tweedeordeonderzoekers van de notie dat er in nationale verkiezingen ‘minder op het spel staat’ overgestapt op de assumptie dat deze verkiezingen simpelweg een verlengstuk van nationale verkiezingen zijn, aldus Schakel en Jeffery (2013, p. 326). Dat leidde tot modellen waarin tweedeordefactoren onvoldoende meegenomen zijn.

We bespreken er hieronder twee: het dragen van bestuursverantwoordelijkheid op lokaal niveau en variaties in de samenstelling van het partijlandschap op lokaal niveau.

2.2 Bestuursverantwoordelijkheid op lokaal niveau

Allereerst moeten we rekening houden met de mogelijkheid dat kiezers hun stem wel degelijk mede baseren op de prestaties van partijen in de lokale politieke are-

na. Surveys naar kiezersgedrag bij de Nederlandse gemeenteraadsverkiezingen wijzen uit dat weliswaar 40 procent van de kiezers zegt hun stem op louter landelijke overwegingen te baseren, maar dat daarnaast rond de 25 procent zich baseert op lokale overwegingen en een grofweg zelfde percentage op een mengeling van lokale en landelijke afwegingen (SGBO, 2006; Boogers, Van Ostaaijen en Slagters, 2010). Deze factor heeft in de bestaande literatuur tot nog toe weinig aandacht gekregen, om de eenvoudige reden dat de meeste studies betrekking hebben op verkiezingen voor het Europees Parlement (EP). Bij die verkiezingen is er geen duidelijk aanwijsbare regeringscoalitie die beoordeeld kan worden door de kiezers: de link tussen het EP en de samenstelling van de uitvoerende macht in de EU is ofwel afwezig (Raad, Europese Raad) ofwel zeer zwak (Europese Commissie).

Op lokaal niveau is deze situatie anders: het college van Burgemeester en Wethouders wordt op vergelijkbare wijze samengesteld als op landelijk niveau. De verhoudingen tussen raad en college respectievelijk kamer en regering zijn grosso modo dezelfde. In het ideale model van de gemeente als lokale politieke gemeenschap zouden kiezers bij het uitbrengen van hun stem een oordeel uitspreken over de prestaties van de coalitie op lokaal niveau, zoals zij dat op landelijk niveau doen bij verkiezingen voor de Tweede Kamer. Die redenering volgend, zouden we moeten verwachten dat partijen die deel uitmaakten van het college stemmen verliezen, terwijl partijen die in de oppositie zitten stemmen zouden moeten winnen.

Het bestaande onderzoek wijst inderdaad op deze mogelijkheid: Heath en zijn collega's stellen vast dat gemeenteraadsverkiezingen ten opzichte van EP-verkiezingen minder tweederangs zijn. De mogelijkheid om het zittende bestuur te straffen, maakt deze verkiezingen iets minder tweede orde – 'een-en-driekwart' (Heath *et al.*, 1999, p. 409). Ook Schakel en Jeffery laten zien dat het tweedeordekarakter van regionale verkiezingen minder sterk is naarmate regio's een grotere mate van beleidsvrijheid hebben. In dergelijke gevallen staat er op regionaal niveau meer op het spel en zijn kiezers sterker geneigd hun stemkeuze daardoor te laten beïnvloeden. Beide studies geven voeding aan de verwachting dat bij gemeenteraadsverkiezingen in bepaalde situaties en door bepaalde kiezers wel degelijk een oordeel over de politiek in de tweedeordearena uitgesproken wordt.

Een belangrijke lokale factor die van invloed kan zijn op het succes van partijen is dan ook of de partij deel heeft uitgemaakt van het lokale bestuur in de voorafgaande bestuursperiode. We verwachten daarbij dat het in de regel stemmen kost om deze bestuursverantwoordelijkheid te dragen. Naast het algehele negatieve effect dat we kunnen verwachten van het dragen van collegeverantwoordelijkheid, kan er een additioneel negatief effect ontstaan wanneer er sprake is geweest van politieke crises op lokaal niveau. Deze zijn voor kiezers het duidelijkst zichtbaar indien één of meer wethouders het veld hebben moeten ruimen. Het valt te verwachten dat partijen die een wethouder verloren hebben, een groter verlies te verwerken krijgen dan partijen waarbij dat niet het geval is geweest.

2.3 *Veranderingen in het lokale partijlandschap*

Een andere tweedeordefactor is de mogelijk afwijkende samenstelling van het partijlandschap in de tweedeordearena ten opzichte van de eersteordearena. Als er in de tweedeordearena andere of nieuwe partijen meedoen, heeft dit een negatief effect op de prestaties van landelijke partijen. In het geval van EP-verkiezingen gaat het daarbij vooral om de aanwezigheid van eurosceptische partijen. Hix en Marsh stellen vast dat in EP-verkiezingen *nieuwe* partijen verantwoordelijk zijn voor de helft van het verlies van de grote regeringspartijen in die tweedeordeverkiezingen (2007, p. 501). In hun analyse van regionale verkiezingen zien Schakel en Jeffery vergelijkbare effecten van de deelname van regionale partijen aan regionale verkiezingen (2013, p. 335).

Ook bij de gemeenteraadsverkiezingen ziet het lokale partijlandschap er vaak anders uit dan dat op nationaal niveau. Allereerst kent Nederland een lange traditie van lokale partijen, die louter actief zijn in een specifieke gemeente. Zo deden bij de gemeenteraadsverkiezingen van 2014 1024 lokale partijen mee die tezamen bijna 28% van de stemmen haalden en daarmee opgeteld de grootste partij vormden (tegen 870 in 2010 die tezamen 24% van de stemmen haalden) (Kiesraad, 2014).

Tegelijkertijd slagen veel landelijke partijen er niet in om in alle gemeenten aan de verkiezingen mee te doen. Het gevolg daarvan is dat kiezers in veel gevallen niet in staat zijn om een stem uit te brengen op de landelijke partij van hun voorkeur en dat de partijconcurrentie van gemeente tot gemeente verschilt.

Op lokaal niveau zien we dus een veel grotere verscheidenheid en volatiliteit in de deelname van partijen aan verkiezingen dan op Europees of regionaal niveau (bv. Bardi & Mair, 2008, p. 158; Boogers, 2010; Kjaer & Elklit, 2010; Rallings & Thrasher, 1993; Van Tilburg, 1993). Lokale en nationale partijen komen en gaan: hun vitaliteit is in grote mate afhankelijk van de bereidheid van politieke entrepreneurs een nieuwe partij op te zetten of een lokale afdeling van een nationale partij leven in te blazen (Boogers, 2010, pp. 41 en 67; Saiz & Geser, 1999, pp. 6-12). Landelijke ontwikkelingen kunnen daarbij een grote rol spelen: als de verwachtingen gunstig zijn, is het aantrekkelijk met een lokale afdeling mee te liften op het landelijke succes.

Het aanbod van partijen dat meedoet bij een verkiezing kan dus een grote invloed hebben op de winst- en verliesrekening van landelijke partijen in lokale verkiezingen. Een toename van het aantal deelnemende partijen ten opzichte van de vorige verkiezing maakt de spoeling voor alle partijen dunner, zodat we kunnen verwachten dat dat tot stemverlies leidt. Trekken bestaande partijen zich echter terug uit de lokale politiek, dan is er voor de resterende partijen een grotere koek om te verdelen.

Als we de invloed van de hierboven besproken factoren op een rijtje zetten, kunnen we vaststellen dat in de bestaande geaggregeerde analyses te weinig aandacht bestaat voor lokale factoren die in aanvulling op nationale factoren een rol spelen bij het bepalen van de uitslag voor landelijke partijen in gemeenteraadsverkiezingen. Het is realistischer om de invloed van eersteorde- versus tweedeordefac-

toren niet als een binaire kwestie te zien, maar als een glijdende schaal die loopt van een volledig door nationale factoren gedomineerde strijd tot een puur lokaal bepaalde aangelegenheid.

In Tabel 1 vatten we daartoe de invloed van de verschillende variabelen samen. Linksboven staan de invloed van regeringsverantwoordelijkheid en partijgrootte als op nationaal niveau gemeten variabelen die indicatief zijn voor het bestaan van een tweedeorde-effect. Rechtsonder staan de twee lokale variabelen die een gemeenteraadsverkiezing minder tweede orde en dus meer eerste orde maken. Wanneer blijkt dat partijen meer verliezen als ze in een gemeente in het college hebben gezeten en eventueel ook nog een wethouder hebben verloren, duidt dit op de impact van lokale politieke factoren op de verkiezingsuitslag.

Wat de impact van een toe- of afname van landelijke en of lokale partijen over het tweederangskarakter van gemeenteraadsverkiezingen zegt, is niet eenduidig vast te stellen. Als zou blijken dat bestaande landelijke partijen vooral last hebben van andere landelijke nieuwkomers, dan kan dit erop duiden dat kiezers zich daarbij door landelijke overwegingen hebben laten beïnvloeden. Kiezers vertalen hun onvrede met de ene landelijke partij dan in een stem voor een andere landelijke partij. Maar ook een stem voor een lokale partij kan gemotiveerd zijn door de wens om landelijke partijen voor hun beleid te straffen, zodat we in dat geval het effect toch als een tweedeorde-indicator zouden moeten zien. Om die reden staan deze twee variabelen zowel als tweede- als als eersteorde-effect in de tabel hieronder en zijn ze voorzien van een vraagteken.

TABEL 1. Variabelen en effecten.

	Tweedeorde-effect	Eersteorde-effect
Nationale variabelen	Regeringsverantwoordelijkheid Partijgrootte	
Lokale variabelen	Toe/afname landelijke/lokale partijen (?)	Collegeverantwoordelijkheid Verlies wethouder Toe/afname landelijke/lokale partijen (?)

3. Methoden

Om het effect van de verschillende variabelen te onderzoeken, analyseren we de winst- en verliesrekeningen van landelijke partijen bij de gemeenteraadsverkiezingen van 2010. We maken dus gebruik van een cross-sectionele analyse van één verkiezing. Onze analyse wijkt daarmee af van eerdere geaggregeerde analyses: daarin worden een cross-sectionele en longitudinale analyse gecombineerd en wordt het verschil tussen het behaalde stempercentage op nationaal versus tweedeordeniveau als afhankelijke variabele genomen.

Onze afhankelijke variabele bestaat uit de verschilscore tussen de uitslag van de verkiezingen in 2010 met die van 2006. De door ons gebruikte verschilscore is op twee manieren berekend. De absolute score meet eenvoudigweg het verschil in stemmenpercentage tussen de twee verkiezingen – zoals dat gedaan is in alle eerdere studies (cf. Hix & Marsh, 2007; Schakel & Jeffery, 2013). Een partij die van 50% naar 25% gaat, krijgt in zo'n geval een score van -25. We hebben daarnaast een relatieve score berekend, waarbij gecorrigeerd wordt voor partijgrootte in de verschillende gemeenten. In die gevallen scoort een partij die van 50% naar 25% van de stemmen gaat een zelfde verschilscore als een partij die van 20% naar 10% van de stemmen gaat, te weten -50. Beide schattingsmethoden leveren grosso modo vergelijkbare resultaten op.

Partijen moeten aan beide verkiezingen hebben deelgenomen om deel uit te maken van de analyse. Bovendien moet de gemeente bij beide verkiezingen bestaan hebben en niet zijn opgeheven of samengevoegd. Al met al strekt onze analyse zich uit over 389 gemeenten. De verkiezingsuitslagen zijn ontleend aan de door de Kiesraad beheerde website www.verkiezingsuitslagen.nl.¹ Informatie over collegedeelname van partijen is afkomstig uit de Gids Gemeentebesturen (Vereniging van Nederlandse Gemeenten, diverse jaren). De informatie over afgetredende wethouders is afkomstig uit het jaarlijkse overzicht van 'gevallen wethouders' van het weekblad *Binnenlands Bestuur* (Bouwmans, 2006, 2007, 2008, 2009, 2010).

Voor onze analyse hebben we de onafhankelijke variabelen als volgt geoperationaliseerd. *Nationale partijgrootte* geeft het behaalde stempercentage weer dat een partij in de desbetreffende gemeente behaalde bij de laatste Tweede Kamerverkiezingen. *Regeringspartij* is een dummyvariabele met een 1 als de partij deel uitmaakte van de regering en een 0 wanneer dit niet het geval is. *Collegepartij* is een dummyvariabele met score 1 voor deelname aan het college en 0 voor zitting in de oppositie op lokaal niveau, terwijl de *regerings-college* variabele een dummy is die 1 scoort als partijen zowel landelijk als lokaal bestuursverantwoordelijkheid hebben en die anders 0 is. De variabelen *Verschil in nationale partijen* en *verschil in lokale partijen* meten per gemeente de *verandering* in het aantal nationale partijen respectievelijk lokale partijen dat deelneemt aan de gemeenteraadsverkiezingen (als ten opzichte van de vorige verkiezingen het partijlandschap hetzelfde is, zijn beide variabelen 0). De dummyvariabele *crisis* krijgt de score 1 wanneer een partij één of meer wethouders verloren heeft in de bestuursperiode. Het gaat daarbij alleen om die gevallen waarbij de wethouder uit politieke overwegingen is afgetreden (dus niet om zaken als pensionering, gezondheidsredenen, het vinden van een andere baan etc.).

Omdat onze analyse cross-sectioneel is, hebben we weinig cases op het niveau van de eersteordevariabelen. Dat maakt het moeilijk om betrouwbare uitspraken te doen over de impact van de eersteordefactoren op winst en verlies van de partijen. Omdat de afhankelijke variabele bestaat uit de uitslagen van partijen in lokale ver-

kiezingen, zijn de observaties bovendien genest en niet onafhankelijk van elkaar. Om die reden dienen de volledige modelschattingen met enige slagen om de arm geïnterpreteerd te worden. We schatten daartoe een indicatief model met behulp van OLS. In aanvulling daarop hebben we deelmodellen met alleen lokale variabelen geschat, waarbij we de uitslagen per partij analyseren.

4. Resultaten

4.1 *Winst en verlies op gemeentelijk niveau*

Tabel 2 geeft een overzicht van de gemiddelde verschilsscores van de partijen in de verkiezingen van 2010 ten opzichte van die van 2006. De gemeenteraadsverkiezingen van 2010 vonden plaats op 3 maart, vlak na de val van het vierde kabinet-Balkenende, een coalitie van CDA, PvdA en ChristenUnie, die op 20 februari als gevolg van de Uruzgan-crisis als minderheidsregering doorregeerde, nadat de PvdA-bewindslieden hun portefeuilles ter beschikking hadden gesteld.

De gemiddelde verschilsscores geven het gemiddelde per partij per gemeente, wat dus betekent dat iedere gemeente hierbij even zwaar weegt. Afgaande op deze gemiddelden zien we dat alle regeringspartijen in 2010 stemmen verloren, terwijl alle oppositiepartijen behalve de SP stemmen wonnen. Aan de kant van de regeringspartijen zien we dat de PvdA in 2010 in 321 van de 328 gemeenten stemmen verloor, terwijl oppositiepartij D66 er juist in slaagde om in 152 van de 155 steden waarin zij meedeed te winnen. Dit zijn de totaalresultaten die de landelijke media zo graag centraal stellen tijdens de verkiezingsavond en in de kranten daags na de verkiezingen. Een dergelijke samenvatting van winst en verlies leidt vrijwel automatisch tot de conclusie dat de kiezer zich uitgesproken heeft over de prestaties van de landelijke partijen, met weinig aandacht voor lokale afwijkingen. Achter deze gemiddelden gaan echter grote variaties schuil in de resultaten van partijen in specifieke gemeenten, zoals te zien is in de kolommen aan de rechterkant. Zo verloor het CDA in 2010 in 290 en won het in 93 gemeenten. Oppositiepartij Groenlinks wist in dat jaar in ongeveer de helft van de gemeenten te winnen en verloor in de andere helft.

Kijken we niet alleen naar winst of verlies maar ook naar de grootte daarvan, dan zien we een nog meer gedifferentieerd beeld, waarbij een en dezelfde partij in meer en mindere mate wint of verliest in verschillende gemeenten. Zo verloor het CDA 18% stemmen in Meerssen terwijl het een winst van 15% van de stemmen behaalde in de gemeente Landerd. Zelfs de altijd zo stabiele SGP heeft last van fluctuaties in stemaandeel en verloor in Urk maar liefst 10% van de stemmen terwijl er in Neder-Betuwe bijna 5% bijkwam.

Achter de zo vaak door de landelijke media gepresenteerde geaggregeerde gegevens en een bijbehorende landelijke interpretatie gaat dus een grote mate van lokale variabiliteit schuil.

TABEL 2. **Verschilscores partijen gemeenteraadsverkiezingen 2010 ten opzichte van 2006.**

	Regeringspartijen					N
	Gemiddeld Verschil	Grootste Verlies	Grootste Winst	% Gemeenten met verlies	% Gemeenten met winst	
CDA	-1.98	-18.31	15.23	75.72	24.28	385
CU	-.28	-9.87	7.12	58.33	41.67	146
PvdA	-8.04	-26.57	5.87	97.87	2.13	329
Totaal	-4.01	-26.57	15.23	81.29	18.71	860
Oppositiepartijen						
D66	5.82	-3.1	18.25	1.94	98.06	156
GL	.37	-8.99	6.11	42.35	58.65	170
SGP	.58	-9.89	4.55	27.69	72.31	66
SP	-3.40	-17.31	8.59	90.36	9.64	83
VVD	2.12	-10.52	18.40	25.41	74.59	367
Totaal	1.79	-17.31	18.40	31.11	68.89	842
Landelijke partijen niet in Tweede Kamer						
Leefbaar	.46	-8.33	21.31	51.22	48.78	41
LPF	.53	-2.88	2.30	25	75	4
Totaal	.47	-8.33	21.31	48.89	51.11	45
Lokale partijen						
Totaal	1.36	-20.92	24.31	39.53	60.47	595

Gem verschil: som van de verschilscores/aantal gemeenten waarin partij meedeed.

Alleen al de variatie op lokaal niveau en het feit dat een landelijke partij niet per definitie in alle gemeenten wint of in alle gemeenten verliest, laten zien dat er meer factoren dan landelijke kenmerken zijn die het resultaat op lokaal niveau moeten beïnvloeden. Dat wordt nog eens bevestigd door het feit dat ook de mate van winst en verlies enorm kan uiteenlopen tussen verschillende gemeenten.

4.2 *De determinanten van winst en verlies*

We gaan nu na in hoeverre ons verklarende model erin slaagt de winst en het verlies van landelijke partijen in de gemeenteraadsverkiezingen te verklaren. Tabel 3 geeft voor de verkiezingen van 2010 de effecten van de variabelen op het stem-

verschil weer, waarbij de variabelen stapsgewijs zijn toegevoegd en geschat met OLS-regressies.² De tabel laat zien dat zowel regeringsdeelname als partijgrootte significant van invloed zijn op de prestaties op lokaal niveau. In het uitgangsmodel verliezen regeringspartijen rond de 5% van de stemmen, teruglopend tot 3,5% in het model met alle verklarende variabelen.

TABEL 3. Regressieresultaten.

	Model 1	Model 2	Model 3	Model 4	Model 5	Model 6
Partijgrootte	-.071*** (-.146)	-.045*** (-.093)	-.042** (-.086)	-.044*** (-.091)	-.044*** (-.089)	-.039** (.080)
Regeringspartij	-4.858*** (-.451)	-4.599*** (-.427)	-3.704*** (-.344)	-3.703*** (-.344)	-3.678*** (-.341)	-3.604*** (-.335)
Collegepartij		-1.709*** (-.159)	-.860** (-.080)	-.874** (-.081)	-.853** (-.079)	-.818** (-.076)
Regerings*collegepartij			-1.775*** (-.157)	-1.775*** (-.157)	-1.805*** (-.160)	-1.892*** (-.167)
Vershil in nationale partijen				-.801*** (-.109)	-.911*** (-.124)	-.886*** (-.120)
Vershil in lokale partijen					-.368*** (-.092)	-.385*** (-.096)
Crisis						-1.252*** (-.085)
Constante	2.483***	2.815***	2.480***	2.791***	2.751***	2.784*** (.223)
Observaties	1686	1686	1686	1686	1686	1686
Adjusted R ²	.297	.317	.322	.334	.342	.348

Afhankelijke variabele: Verschil in het behaalde stempercentage gebaseerd op de twee opeenvolgende verkiezingen. Gestandaardiseerde coëfficiënten tussen haakjes. ** = $p < 0,01$, *** = $p < 0,001$.

Net zoals bij de studies naar EP-verkiezingen, is dit effect van regeringsdeelname aanzienlijk groter dan partijgrootte. Kijken we vervolgens naar de verschillende lokale factoren, dan zien we dat alle opgevoerde variabelen een significant effect hebben op de verschillen van de partijen. Partijen die in het college zitten, verliezen extra ten opzichte van partijen die niet in het college zaten en regeringspartijen in het college verliezen over het geheel genomen nog sterker. Ook het verlies van een wethouder heeft een negatief effect. Opgeteld leidt dit ertoe dat een landelijke partij die zowel in de regering als in het college heeft gezeten en bovendien een wethouder verloren heeft, gemiddeld 7,5% stemaandeel verliest in de volgende verkiezing. Dat verlies wordt ook beïnvloed door de concurrentie van nieuwe partijen: elke extra landelijke partij die meedoet, kost een andere landelijke partij gemiddeld bijna 1% stemaandeel, terwijl elke extra lokale partij slechts gemiddeld 0,4% stemmen scheelt. Met een verklaarde variantie van tussen de 30 en 35% is de verklarende kracht van het model vergelijkbaar met wat voor EP-verkiezingen gevonden wordt.³

4.3. *Schattingen per partij*

Zoals gezegd moeten de schattingen van deze modellen met de nodige slagen om de arm bekeken worden, gezien het feit dat observaties genest zijn en niet onafhankelijk. Om die reden hebben we aanvullende schattingen per partij gedaan waarbij we alleen naar de invloed van lokale variabelen kijken (Tabel 4).

We zien dat collegeverantwoordelijkheid bij vijf van de acht partijen een negatief effect op de uitslag heeft. Dat effect is er zowel bij regerings- als oppositiepartijen en ligt gemiddeld rond de 1% van de stemmen met uitschieters naar 3% voor de SP. Kijken we vervolgens naar de invloed van nieuwe partijen, dan zien we dat een toename van nationale en lokale partijen bij het CDA en de PvdA gepaard gaat met een significante afname van stemaandeel. Bij de overige partijen is deze variabele ook negatief maar niet significant, waarschijnlijk als gevolg van het beperkte aantal cases. Het effect van nieuwe nationale partijen is doorgaans groter dan dat van nieuwe lokale partijen en duidt erop dat landelijke partijen meer last hebben van hun landelijke tegenhangers dan van lokale concurrenten. Aftredende wethouders hebben alleen bij D66 en de VVD een significant negatief effect op het stemmenpercentage.

TABEL 4. Regressieresultaten invloed lokale factoren per partij.

	Regeringspartijen				Oppositiepartijen			
	CDA	CU	PvdA	D66	GL	SGP	SP	VVD
Partijgrootte	-.049*	.039	-.207***	2.198***	.204	-.017	.126	.101*
	(-.106)	(.086)	(-.314)	(.534)	(.158)	(-.071)	(.132)	(.129)
Collegepartij	-.994*	-.893*	-1.542**	-1.260	-1.476***	.548	-3.333**	-.726
	(-.118)	(-.210)	(-.148)	(-.119)	(-.290)	(.310)	(-.371)	(-.098)
Vershil in nationale partijen	-.926***	-.185	-1.405***	-.465	-.644**	-.182	-.615	-.350
	(-.179)	(-.062)	(-.244)	(-.100)	(-.204)	(-.062)	(-.141)	(-.070)
Vershil in lokale partijen	-.664***	-.206	-.712***	-.044	.306	-.279	-.057	-.317*
	(-.211)	(-.123)	(-.220)	(-.020)	(.041)	(-.165)	(-.032)	(-.106)
Crisisdummy	-.830	-.471	-.145	-4.806*	.306	.603	-.402	-1.693**
	(-.081)	(-.060)	(-.018)	(-.160)	(.041)	(.096)	(-.041)	(-.153)
Constante	.535	-.161	-2.244**	1.930**	.197	.497	-4.961*	1.148
Observaties	382	146	326	155	167	65	83	362
Adjusted R ²	.087	.020	.235	.309	.102	-.022	.095	.040

Afhankelijke variabele: Verschil in het behaalde stempercentage gebaseerd op de twee opeenvolgende verkiezingen. Gestandaardiseerde coëfficiënten tussen haakjes. * = $p < .05$, ** = $p < .01$, *** = $p < .001$.

5. Discussie: wat zeggen deze resultaten ons over de nationalisering van gemeenteraadsverkiezingen?

In dit artikel hebben we het fenomeen van de tweededordeverkiezingen verkend voor verkiezingen op lokaal niveau en daarbij aandacht gevraagd voor lokale factoren die afwijkingen in de uitslagen teweeg kunnen brengen. Anders dan in de meeste studies gebruikelijk is, kozen we voor een cross-sectionele benadering, waardoor het mogelijk is om variaties tussen gemeenten in één en dezelfde verkiezing te bestuderen en te verklaren. We zien dat er een grote mate van variatie bestaat in de stemuitslag van landelijke partijen op lokaal niveau: zelfs als een partij in vrijwel alle gemeenten verliest en we op basis daarvan sterke vermoedens kunnen hebben dat dit verlies een functie is van de prestaties op nationaal niveau, zien we altijd nog een grote variabiliteit in dit verlies tussen gemeenten. Lokale overheidsdeelname en het verlies van één of meer wethouders hebben een negatieve invloed op het door een nationale partij behaalde stempercentage. Ook een toename in het aantal partijen, zowel lokaal als nationaal, heeft een negatief effect. De verandering in het aantal nationale partijen heeft een relatief groter effect dan de verandering in het aantal lokale partijen. Een mogelijke verklaring voor dit sterkere effect kan zijn dat deze partijen voor burgers herkenbaarder zijn. Aangezien nationale partijen hun lokale standpunten in eerste instantie formuleren aan de hand van hun ideologische grondslagen en nationale standpunten, kost het minder voor burgers om simpelweg te kiezen tussen de bekende nationale partijen op basis van hun ideologische standpunten dan zich te verdiepen in de lokale politiek ((Boogers, 2010, p. 40; Boogers *et al.*, 2010). Dat voedt het idee dat deze keuze primair gebaseerd is op landelijke overwegingen en niet op een kennis van de lokale politieke situatie.

Ons model laat zien dat het lot van nationale partijen in de lokale arena inderdaad grotendeels door nationale factoren bepaald wordt, maar dat er niettemin lokale variaties zijn die tot op zekere hoogte de invloed van een lokale component suggereren. Onze bevindingen zijn daarmee in lijn met eerdere op surveys gebaseerde studies naar het tweededordekarakter van lokale verkiezingen. Daarmee bevestigen onze bevindingen de stelling van Clark en Rohrschneider (2008) stelling dat zowel factoren uit de eersteorde- als uit de tweededordearena een rol spelen bij het verklaren van stemkeuze in een multi-level context (p. 155). In navolging van Heath en zijn collega's kunnen we concluderen dat ook de Nederlandse gemeenteraadsverkiezingen niet helemaal tweededorngs zijn, maar wellicht een-en-driekwart.

In hoeverre kunnen we op basis van deze bevindingen iets zeggen over de nationalisering van de Nederlandse gemeenteraadsverkiezingen, dat wil zeggen de mate waarin stemgedrag op lokaal niveau mede gebaseerd is op een oordeel van de kiezers over de landelijke politiek? Zorgen over de nationalisering van de

gemeenteraadsverkiezingen dateren al zeker van het midden van de jaren tachtig van de vorige eeuw (Van Tilburg, 1993, p. 3). Sindsdien laait de discussie als een veenbrand van tijd tot tijd op.

In de loop der tijd hebben wetenschappers verschillende oorzaken voor de nationalisering genoemd. Boogers (2010) wijst op een “gelijkheidscultuur” (p. 97) tussen de verschillende gemeenten in Nederland, waardoor gemeentelijke kwesties vaak worden geschetst in termen van nationale discussies. Verdere oorzaken van nationalisering zijn de gemeentelijke afhankelijkheid van ‘hogere’ overheden (Boogers, 2010, p. 102), de *framing* van lokale verkiezingen als nationale gebeurtenissen door de verschillende media (Clark & Rohrschneider, 2008, p. 140; De Vries *et al.*, 2011, p. 19; Marsh & Mikhaylov, 2010, p. 17; Reif & Schmitt, 1980, p. 14), de minder intensieve lokale campagnes in vergelijking met nationale verkiezingen (Boogers, 2010; Selb, 2006, p. 55) en ook de neiging van nationale partijen zelf om de gemeenteraadsverkiezingen als een nationale strijd neer te zetten (Boogers, 2010, pp. 97-99). Zo ergerde VN-journalist Max van Weezel zich bij de verkiezingen in 2010 aan “de Partij van de Arbeid die treinstations volhing met de portretten van Ronald Plasterk, Eberhard van der Laan, Nebahat Albayrak en Mariëtte Hamer. Terwijl die toch niet kandidaat stonden voor een gemeenteraad” (Van Weezel, 2010).

Wat vertellen de resultaten van onze studie ons nu over de nationalisering van de gemeenteraadsverkiezingen? Wie nationalisering definieert als een proces waarbij kiezers meer en meer hun lokale stem laten bepalen door landelijke overgingen, is genooddaakt om op basis van deze geaggregeerde analyse conclusies te gaan trekken over individueel gedrag. Daar zitten een aantal haken en ogen aan, want we beschikken niet over informatie over de motieven van kiezers voor hun stem en onze analyse strekt zich alleen maar over landelijke partijen uit en niet over lokale. De interpretatie van onze resultaten in termen van individueel gedrag doen we dus met enige slagen om de arm.

Het meest interessante in het licht van de nationaliseringsdiscussie is daarbij het negatieve effect van het dragen van bestuursverantwoordelijkheid op lokaal niveau. Enerzijds zien we dat hier sprake is van een eigenstandig effect, dat erop lijkt te duiden dat sommige kiezers wel degelijk oog hebben voor de lokale situatie en dat dit opgeteld een negatief effect heeft voor collegepartijen. Anderzijds zien we hier bovenop een interactie-effect, waarbij het vermoeden rijst dat landelijke partijen met lokale bestuursverantwoordelijkheid extra gestraft worden voor het feit dat zij landelijk regeringsverantwoordelijkheid hebben gedragen.

Een tweede interessante bevinding in het licht van de nationaliseringsdiscussie is de bevinding dat concurrentie van nieuwe nationale partijen een groter effect heeft dan concurrentie van nieuwe lokale partijen. Dit lijkt erop te wijzen dat kiezers alternatieven sneller definiëren in termen van de meer bekende nationale partijen dan op zoek te gaan naar lokale alternatieven. Maar ook hier is het be-

langrijk om een voorbehoud te maken: ook een keuze voor een lokale partij kan het gevolg zijn van onvrede met de prestaties van regeringspartijen. De winst van lokale partijen maakt in zo'n geval de gemeenteraadsverkiezingen dus niet per definitie minder tweederangs. Zo bleek bij de gemeenteraadsverkiezingen van 2014 dat een groot deel van de stemmen voor lokale partijen afkomstig was van kiezers die landelijk PVV stemden, maar dat deze keer niet konden doen omdat de PVV slechts in twee gemeenten aan de verkiezingen meedeed (EenVandaag, 2014).

Al met al geven de resultaten voeding aan het idee dat de lokale politieke arena voor een behoorlijk deel beoordeeld wordt in termen van landelijke parameters. Is dat een probleem voor de lokale democratie of niet?

Het meest gehoorde bezwaar tegen het fenomeen van de nationalisering is dat hierdoor de band tussen kiezersvoorkeur en gemeentelijk beleid verzwakt raakt en zo de democratische legitimatie van het lokaal bestuur op het spel staat. Als kiezers in gemeenteraadsverkiezingen hun stem baseren op landelijke politieke ontwikkelingen, spreken zij zich niet uit over het beleid op lokaal niveau en hun voorkeuren daarvoor (Kjaer & Elklit, 2010, p. 426). Nationale partijen op lokaal niveau zijn hierdoor vaak overgeleverd aan de prestaties van hun landelijke evenknieën, en ook lokale partijen voelen het effect. Enerzijds kunnen ze profiteren als vluchthaven voor gedesillusioneerde stemmers op nationale partijen, anderzijds kan die steun zomaar weer afbrokkelen wanneer een nationale partij dankzij een aansprekend kopstuk in de lift zit of wanneer landelijke thema's het publieke debat beheersen in de periode voorafgaand aan de verkiezingen.

Op basis van dit normatieve probleem hebben deskundigen een hele reeks vergaande en minder vergaande voorstellen geformuleerd, die ervoor moeten zorgen dat kiezers de lokale arena sterker in hun oordeel betrekken. Sommige voorstellen om het lokale karakter van gemeenteraadsverkiezingen terug te brengen zijn een gelijkere verdeling tussen lokale en nationale partijen van de door de overheid toegedeelde partijsubsidies (Boogers *et al.*, 2010, pp. 54-55) en de vergaande maatregel om de participatie van nationale partijen in lokale arena's in zijn geheel te verbieden (Boogers *et al.*, 2010, p. 54; Van Tilburg, 1993, p. 203). Andere maatregelen zoals de verkiezing van burgemeesters (Van Tilburg, 1993, pp. 205-206) of het creëren van een districtenstelsel op lokaal niveau (Boogers *et al.*, 2010, p. 57) zouden bij kunnen dragen aan het meer zichtbaar maken van lokale politici en zo de dominantie van nationale partijlabels kunnen verminderen. Ook spreiding van de gemeenteraadsverkiezingen is regelmatig als een mogelijke optie ter tafel gekomen, maar keer op keer is geconcludeerd dat dit louter tot een lagere opkomst zal leiden en dat er geen aanwijzingen zijn dat diegenen die gaan stemmen zich ook daadwerkelijk sterker op de lokale situatie zullen richten (Kiesraad, 2006). Het valt daarom niet te verwachten dat de politiek op korte termijn met concrete voorstellen zal komen om het probleem van de nationalisering te ondervangen.

Een belangrijke ontwikkeling die op dit moment wel gaande is, is dat door een voortgaande decentralisatie van overheidstaken de gemeentelijke autonomie en speelruimte meer en meer zullen toenemen. Lokale overheden worden steeds relevanter en daarmee staat er bij lokale verkiezingen dus eigenlijk ook steeds meer op het spel (Boogers *et al.*, 2010, p. 56; Janssen & Korsten, 2002, p. 18; Van Tilburg, 1993, p. 206). Vanuit normatief oogpunt betekent dit dat het steeds wenselijker is dat kiezers zich uitspreken over de politieke keuzes die op lokaal niveau gemaakt moeten worden.

De paradox die zich daarbij voordoet, is dat als gevolg van deze decentralisatie ideologische verschillen op lokaal niveau een belangrijkere rol zullen gaan spelen en daarmee een keuze voor duidelijk ideologisch geprofileerde partijen steeds logischer wordt. In dat licht valt het te verwachten dat kiezers hun landelijke partijvoorkeuren meer en meer zullen gebruiken voor het richting geven aan lokale politieke keuzes. Ze worden daarbij geholpen door de activistische opstelling van landelijke partijen, die lokale lijsttrekkers graag een zetje in de rug geven door landelijke kopstukken tijdens de gemeenteraadsverkiezingen campagne te laten voeren en op posters te laten figureren. Daar waar het om de inhoud van beleidsplannen gaat, is het vanuit normatief oogpunt wellicht minder problematisch als kiezers op lokaal niveau zich meer en meer baseren op hun ideologische voorkeuren. De opkomst van lokale stemwijzers maakt het voor kiezers daarbij steeds makkelijker om deze keuzes lokaal toegespitst te toetsen.

Kijken we naar het (retrospectief) beoordelen van de prestaties van partijen, dan maakt de toegenomen verschraving van het lokale medialandschap het al maar moeilijker om de lokale politiek goed te volgen, terwijl door de gemeentelijke schaalvergroting ook de afstand tussen burger en bestuur steeds groter wordt. Als het gaat om het retrospectieve oordeel van kiezers, valt daarom te verwachten dat de kiezers zich meer en meer zullen laten leiden door het oordeel dat zij zich op dat moment vormen over de nationale politiek. Kiezers zijn dus enerzijds steeds minder makkelijk in staat om zich een oordeel over prestaties van de lokale politiek te vormen, terwijl het voor het toekomstige lokale beleid steeds belangrijker wordt om keuzes te maken voor partijen met een duidelijk ideologisch profiel. In het licht van deze ontwikkelingen kunnen we niet anders dan concluderen dat we gemengde gevoelens moeten hebben over het tweedeordekarakter van lokale verkiezingen: als we vinden dat kiezers hun stem moeten baseren op de prestaties van partijen in de afgelopen bestuursperiode, dan is nationalisering inderdaad een probleem, maar als we vinden dat zij met hun stem richting moeten geven aan toekomstig beleid, dan is het op termijn steeds minder een probleem als zij daarbij hun nationale voorkeuren naar het lokale niveau extrapoleren.

Noten

1. Omdat de Kiesraad niet in staat was om een kosteloos bestand van verkiezingsuitslagen op gemeenteniveau ter beschikking te stellen, zijn de uitslagen handmatig per gemeente gedownload van hun website.
2. Schattingen op basis van het relatieve stemverschil geven vergelijkbare resultaten en zijn op aanvraag bij de auteurs beschikbaar.
3. Ter validatie van onze modellen hebben we de analyse ook uitgevoerd voor de verkiezingen van 1998, met daarbij die van 1994 als basis voor de berekening van het verschil. Voor deze verkiezingen beschikken we echter niet over een lijst van gevallen wethouders en het is niet mogelijk om een duidelijke telling te maken van het aantal lokale partijen dat meer of minder meedeed, omdat in die tijd het Centraal Bureau voor de Statistiek de verkiezingsuitslagen bijhield en de uitslagen van lokale partijen samenvoegde. Wegens de onvergelijkbaarheid van de schattingen en wegens ruimtegebrek vatten we de resultaten hier kort samen. De resultaten voor de verkiezingen van 1998 wijken in een aantal opzichten af van die voor 2010. Het belangrijkste is dat de verklaarde variantie van dit model erg laag is. Toch zien we een aantal significante effecten. Allereerst is er hier sprake van een significant positief effect van regeringsdeelname, wat te danken is aan het feit dat zowel de PvdA als de VVD erin slaagden om deze verkiezingen te winnen, terwijl alleen coalitiegenoot D66 verloor. Het effect voor de collegepartijvariabele is in eerste instantie significant negatief, maar wordt insignificant in het volledige model. Daar staat tegenover dat in het volledige model de interactieterm van regerings- en collegepartij wel negatief is. Ten slotte zien we ook hier een negatief effect van de toename van het aantal landelijke partijen in de lokale politieke arena (voor deze verkiezingen beschikten we niet over informatie over het aantal lokale partijen, noch over gegevens over aftredende wethouders). De volledige schattingen van de modellen voor 1998 zijn op aanvraag bij de auteurs beschikbaar.

Bibliografie

- Anderson, C.J. & Ward, D.S. (1996). Barometer Elections in Comparative Perspective. *Electoral Studies*, 15 (4), 447-460.
- Bardi, L. & Mair, P. (2008). The Parameters of Party Systems. *Party Politics*, 14 (2), 147-166.
- Boogers, M. (2010). *Lokale politiek in Nederland: De logica en dynamiek van plaatselijke politiek*. Den Haag: Lemma.

- Boogers, M., Ostaaijen, J. van & Slagter, L. (2010). *Lokale kiezers: Lokale keuzes?* Tilburg: Tilburgse School voor Politiek en Bestuur.
- Bouwman, H. (2006). Kopje onder. *Binnenlands Bestuur* 5 januari 2006. <http://www.binnenlandsbestuur.nl/bestuur-en-organisatie/achtergrond/achtergrond/kopje-onder.92942.lynkx>.
- Bouwman, H. (2007). Deze wethouders gingen in 2007 van hun zetel. *Binnenlands Bestuur* 4 januari 2007. <http://www.binnenlandsbestuur.nl/deze-wethouders-gingen-in-2007-van-hun-zetel.82900.lynkx>.
- Bouwman, H. (2008). Lijst gevallen en vertrokken wethouders 2008. *Binnenlands Bestuur* 8 januari 2009. <http://www.binnenlandsbestuur.nl/bestuur-en-organisatie/achtergrond/achtergrond/lijs-gevallen-en-vertrokken-wethouders-2008.104774.lynkx?referer=1a46a800-65cf-4e37-85b9-64b6e56e4cba>.
- Bouwman, H. (2009) Binnenlands Bestuur Wethoudersonderzoek. De volledige lijst. *Binnenlands Bestuur* 8 januari 2009. <http://www.binnenlandsbestuur.nl/Uploads/Files/Document/wethoudersonderzoek2009.pdf>.
- Bouwman, H. (2010). Politieke Schade; de lijst. *Binnenlands Bestuur* 8 januari 2010. <http://www.binnenlandsbestuur.nl/bestuur-en-organisatie/achtergrond/achtergrond/politieke-schade-de-lijs-143051.lynkx>.
- Carruba, C. & Timpone, R.J. (2005). Explaining Vote Switching across First- and Second-order Elections: Evidence from Europe. *Comparative Political Studies*, 38 (3), 260-281.
- Clark, N. & Rohrschneider, R. (2008). Second-order Elections versus First-order Thinking: How Voters Perceive the Representation Process in a Multi-layered System of Governance. In C. van der Eijk & H. Schmitt (Eds.), *The Multilevel Electoral System of the EU* (pp. 137-162). Mannheim: Connex.
- Denters, S.A.H. & Geurts, P.A.Th.M. (Eds.) (1998). *Lokale democratie in Nederland: Burgers en hun gemeentebestuur*. Bussum: Uitgeverij Coutinho.
- De Vries, C.E., Brug, W. van der, Egmond, M.H. van & Eijk, C. van der (2011). Individual and Contextual Variation in EU Issue Voting: The Role of Political Information. *Electoral Studies*, 30 (1), 16-28.
- EenVandaag. *PVV Stemmers vooral naar lokale partijen*. http://opiniepanel.eenvandaag.nl/uitslagen/49505/pvv_stemmers_vooral_naar_lokale_partijen 27 februari 2014, geraadpleegd op 27 mei 2014.
- Heath, A., McLean, I., Bridget, T. & Curtice, J. (1999). Between First and Second Order: A Comparison of Voting Behaviour in European and Local Elections in Britain. *European Journal of Political Research*, 35 (3), 389-414.
- Hix, S. & Marsh, M. (2007). Punishment or Protest? Understanding European Parliament Elections. *The Journal of Politics*, 69 (2), 495-510.
- Hobolt, S.B. & Franklin, M.N. (2010). Introduction: Electoral Democracy in the European Union. *Electoral Studies*, 30 (1), 1-3.

- Hough, D. & Jeffery, C. (2001). The Electoral Cycle and Multi-level Voting in Germany. *German Politics*, 10 (2), 73-98.
- Hough, D. & Jeffery, C. (2003). Regional Elections in Multi-level Systems. *European Urban and Regional Studies*, 10 (3), 199-212.
- Janssen, J.I.H. & Korsten, A.F.A. (2002). *De wederopstanding van lokale lijsten*. Maastricht: Universiteit Maastricht. <http://www.arnokorsten.nl>.
- Kiesraad (2006). *Advies Spreiding Gemeenteraadsverkiezingen*. Den Haag, 17 mei 2006. https://www.kiesraad.nl/advies_publicatie/advies-spreiding-gemeenteraadsverkiezingen.
- Kiesraad (2014). *Uitslag Gemeenteraadsverkiezingen 2014*. <http://www.verkiezingsuitslagen.nl/>.
- Kjaer, U. & Elklit, J. (2010). Local Party System Nationalisation: Does Municipal Size Matter? *Local Government Studies*, 36 (3), 425-444.
- Lefevère, J. (2010). Zijn lokale verkiezingen tweederangsverkiezingen? In R. Dassonneville, M. Hooghe, S. Marien & J.-B. Pilet (Eds.), *De lokale kiezer. Het kiesgedrag bij de Belgische gemeenteraadsverkiezingen van oktober 2012* (pp. 95-118). Brussel: VUB Press.
- Mamadouh, V., Passchier, N.P. & van der Wusten, H. (1996). Hetzelfde maar toch verschillend: De verkiezingskaart van Nederland na de 'aardverschuiving'. *Jaarboek Documentatiecentrum Nederlandse Politieke Partijen* (pp. 149-167), Groningen: DNPP.
- Marsh, M. & Mikhaylov, S. (2010). European Parliament Elections and EU Governance. *Living Reviews in European Governance*, 5 (4), 5-30.
- Miller, W.I. (1988). *Irrelevant Elections?* Oxford: Oxford University Press.
- Norris, P. (1997). Second-order Elections Revisited. *European Journal of Political Research*, 31 (1-2), 109-114.
- Rallings, C. & Thrasher, M. (1993). Exploring Uniformity and Variability in Local Electoral Outcomes: Some Evidence from English Local Elections 1985-1991. *Electoral Studies*, 12 (4), 366-384.
- Reif, K. (1984). National Electoral Cycles and European Elections 1979 and 1984. *Electoral Studies*, 3 (3), 244-255.
- Reif, K. (1997). European Elections as Member State Second-order Elections Revisited. *European Journal of Political Research*, 31 (1-2), 115-121.
- Reif, K. & Schmitt, H. (1980). Nine Second-order National Elections – A Conceptual Framework for the Analysis of European Election Results. *European Journal of Political Research*, 8 (1), 3-44.
- Saiz, M. & Geser, H. (1999). *Local Parties in Political and Organizational Perspective*. Boulder, CO: Westview Press.
- Schakel, A.H. & Jeffery, C. (2013). Are Regional Elections Really 'Second-order' Elections? *Regional Studies*, 47 (3), 323-341.

- Selb, P. (2006). Multi-level Elections in Switzerland. *Swiss Political Science Review*, 12 (4), 49-75.
- SGBO (2006). *Gemeenteraadsverkiezingen in zicht. 1982-2006*. Den Haag: SGBO.
- Van der Eijk, C., Franklin, F. & Marsh, M. (1996). What Voters Teach Us about Europe-wide Elections: What Europe-wide Elections Teach Us about Voters. *Electoral Studies*, 15 (2), 149-166.
- Van der Kolk, H. (1997) *Electoral control. Lokale verkiezingen en de responsiviteit van politici*. Enschede: Twente University Press.
- Van Tilburg, M.F.J. (1993). *Lokaal of nationaal? Het lokale karakter van de gemeenteraadsverkiezingen in Nederlandse gemeenten [1974-1990]*. 's-Gravenhage: VNG Uitgeverij.
- Van Weezel, M. (2010) Ooit nog echte gemeenteraadsverkiezingen? *Vrij Nederland* 4 maart 2010. <http://www.vn.nl/Archief/Politiek/Artikel-Politiek/Ooit-nog-echte-gemeenteraadsverkiezingen.htm#>.
- Vereniging van Nederlandse Gemeenten (diverse jaren). *Gids Gemeentebesturen*. Den Haag: VNG.
- Wille, F. & Deschouwer, K. (2007). Het beschermde dorp. Nationale tendensen bij gemeenteraadsverkiezingen. *Res Publica*, 49 (1), 67-88.

Het meten van discourscoalities met discoursnetwerkanalyse

Naar een formele analyse van het politieke vertoog

Allan Muller

ABSTRACT: Measuring Discourse Coalitions with Discourse Network Analysis. Towards a Formal Analysis of Political Discourse

Since the 'argumentative turn' in policy analysis scholars have increasingly focused on discourse as an explanatory factor for the analysis policy processes. This has resulted in a proliferation of rich and deep qualitative discourse-analytical studies on a vast range of policy controversies. However, these studies have two important shortcomings: firstly, they offer limited possibilities for comparative research, because they lack an objectified and standardized measuring instrument. Secondly, according to some critics, these studies do not live up to scientific standards.

This article presents a method based on a combination of content analysis and social network analysis which can be complementary to qualitative approaches, in order to answer to these shortcomings. It is exemplified by a limited case study on two debates within the policy domain of transport-mobility in Flanders. The article concludes with a discussion of a number of possible applications of the method within the broader discipline of political science.

KEYWORDS: Discourse analysis, social network analysis, discourse coalitions, policy conflict, methodology, public policy

1. Inleiding

Vanaf de jaren 80 en 90 van de vorige eeuw ontstond er een toenemende belangstelling voor de rol van discours in het begrijpen van beleidsprocessen. Deze evolutie is gekend als de *argumentatieve wending* in de beleidsanalyse (Fischer & Forester, 1993). In deze benadering staat de veronderstelling centraal dat de groepen van maatschappelijke actoren die in een beleidsconflict tegenover elkaar staan

er verschillende *rationaliteitsmodi* (Clegg, 1989) op na houden. Onderliggend aan deze rationaliteitsmodi zijn de uiteenlopende interpretatiekaders van de conflicterende groepen. Dit zijn intersubjectieve betekenisstructuren, sets van ideeën, concepten en categorieën die betekenis geven aan de sociale realiteit. Het zijn de centraal sturende ideeën die de visies van de protagonisten bepalen over hoe het met de samenleving is gesteld en in welke richting die moet evolueren.

Groepen van beleidsactoren die dezelfde interpretatiekaders delen zijn in de argumentatieve literatuur gekend als *discourscoalities* (bv. Atkinson, 2000; Bulkeley, 2000; Fischer & Forester, 1993; Hajer, 1989, 1993, 1996, 2002; Langendijk, 2001; Szarka, 2004). In de samenleving voeren verschillende discourscoalities een strijd om discursieve hegemonie. Deze strijd om de institutionalisering van het eigen discours is de essentie van de politiek (Bulkeley, 2000; Laclau & Mouffe, 1985; Sederberg, 1984).

Sinds de argumentatieve wending in de beleidsanalyse heeft er een proliferatie plaatsgevonden van gevalstudies die gebruik maken van een of andere vorm van kwalitatieve discoursanalyse, bijvoorbeeld narratieve analyse, metafooranalyse of frame-analyse (bv. Atkinson, 2000; Bulkeley, 2000; Falk, 2007; Lenschow & Zito, 1998; Linder, 1995; Szarka, 2004; Throgmorton, 1992; Van Hulst, 2005). Deze studies produceren diepe en rijke analyses over uiteenlopende beleidsprocessen en -controverses (Bryman, 2012; Yanow, 2000). De voornoemde methoden kampen evenwel met enkele beperkingen. Ten eerste bieden ze slechts beperkte mogelijkheden tot comparatief onderzoek van discourscoalities. Ze laten immers geen objectieve en gestandaardiseerde meting toe van de *intensiteit* van politiek conflict en van de mate van polarisatie van discourscoalities, noch bieden ze een antwoord op de vraag in welke *mate* de ene discourscoalitie het discursieve veld domineert ten opzichte van een andere. Discursieve dominantie is immers een factor die de uitkomst van beleidsconflicten kan bepalen (Bulkeley, 2000; Leifeld & Haunss, 2012). Ten tweede stellen sommige critici dat deze benaderingen niet aan de kwaliteitscriteria van wetenschappelijk onderzoek beantwoorden (McBeth & Shanahan, 2005; Sabatier, 1999). Zo stelt Paul Sabatier (2000, p. 138) dat de protagonisten van de postpositivistische stromingen binnen de beleidsanalyse "*have demonstrated very little concern with being sufficiently clear to be proven wrong*".

Dit artikel poogt een antwoord te formuleren op de voornoemde beperkingen door een formele methode voor te stellen voor de analyse van discours en discourscoalities die complementair kan zijn aan interpretatieve methoden. De combinatie van interpretatieve en formele wetenschappelijke methoden vergroot de betrouwbaarheid en de validiteit van de bevindingen bij onderzoek naar intersubjectieve fenomenen (McBeth & Shanahan, 2005). Door deze verschillende methodologische perspectieven te combineren verkrijgt men een beter onderbouwd beeld van de sociale realiteit.

In de volgende paragrafen worden de theoretische onderbouw en de technische aspecten van de methode toegelicht. Vervolgens zal ze worden gedemonstreerd aan de hand van enkele beperkte gevalstudies. Het artikel eindigt met een beschouwing over mogelijke toepassingen en de relevantie van de methode voor de politieke wetenschap.

2. Theorie

2.1 *Discursief institutionalisme*

Theoretische raamwerken zoals het *neo-institutionalisme*¹ (bv. Ostrom, 1990) bieden goede verklaringen voor *continuïteit* van beleid. Verandering van beleid wordt in deze theorieën voornamelijk verklaard als een reactie op exogene schokken. Er is echter ook een groot volume aan politiek-wetenschappelijk werk dat ideeën en discours conceptualiseert als *endogene* factoren voor verandering. Discoursen kunnen in deze context worden begrepen als sociale constructen die bestaan uit “*a specific ensemble of ideas, concepts and categorizations, that are produced, reproduced and transformed in practices and through which meaning is given to physical and social realities*” (Hajer in Bulkeley, 2000, p. 734). Deze praktijken kunnen zowel linguïstisch als niet-linguïstisch van aard zijn.

Schmidt (2010, p. 3) categoriseert dit werk onder de verzamelnaam *discursief institutionalisme*. Studenten van deze discipline onderzoeken de rol van ideeën over *wat is* en *wat moet zijn* op verschillende niveaus van veralgemeenbaarheid, gaande van beleidsideeën (Hall, 1989; Kingdon, 1984), paradigma’s (Hall, 1993) en cognitieve ideeën over nutsmaximalisatie (Schmidt, 2002), tot normatieve ideeën die appelleren aan waarden en geschiktheid (March & Olsen, 1989). Discursief institutionalisme spitst zich ook toe op de wijze waarop ideeën door middel van discours worden gerepresenteerd, onder andere in de vorm van frames, verhaallijnen, mythen of metaforen (bv. Ahrens, 2009; Linder, 1995; Olick & Levy, 1997).

Een institutionele conceptualisering van discours verwijst naar de notie dat het een structureel fenomeen is. Enerzijds betekent dit dat discours de keuze aan mogelijke acties door politieke actoren beperkt: indien bijvoorbeeld een bepaalde beleidsoptie wordt genegeerd in een beleidsdebat, is er een kleine kans dat die optie wordt geïmplementeerd (Leifeld & Haunss, 2012). Anderzijds is *agency* eveneens van belang: de vaardigheden van politieke actoren in het ontwikkelen van en het verwijzen naar de juiste ideeën op het juiste moment zijn cruciaal voor de ontwikkeling van het discours. Er is dus een wisselwerking tussen discours en maatschappelijke handelingen en praktijken: enerzijds beperkt het discours het handelen, maar anderzijds wordt het discours juist door dat handelen geproduceerd.

2.2 *Beleidsconflicten, frames en polarisering*

Zoals reeds aangehaald, omvat de discursieve ruimte verschillende *discours-coalities*. Dit zijn groepen van actoren die hetzelfde sociale construct delen en die het beleidsproces proberen te beïnvloeden door hun werkelijkheidsvisie op te leggen aan anderen (Hajer, 1989, 1993, 2002; Leifeld, 2013). De sociale constructen waarvan sprake is zijn gedeelde interpretaties van en opvattingen over de sociale realiteit. Deze interpretaties en opvattingen structureren zowel individuele als collectieve handelingen. De discursieve constructie van deze interpretatiekaders heet *framing*. Hierbij wordt de complexiteit van de sociale realiteit gecondenseerd tot een betekenisvol geheel door het selectief uitlichten of verhullen van bepaalde aspecten ervan (Benford & Snow, 2000; Goffman, 1974; Rein & Schön, 1996). Framing is een belangrijk onderdeel van het politieke proces. Beleid komt tot stand door de botsing en wisselwerking van verschillende interpretatiekaders, oftewel frames. Frames bevatten definities over wat het probleem is, alsook oplossingen om het probleem te remediëren (Falk, 2007; Linder, 1995).

Het beleidsproces kan men dus begrijpen als een strijd om *betekenis*. Schön en Rein (1994) onderscheiden in deze context twee soorten beleidsconflict: *eenvoudige beleidsproblemen* en *beleidscontroverses*. Deze fenomenen verschillen, omdat de protagonisten van dergelijke conflicten op verschillende wijzen met feiten omgaan naargelang het soort conflict. Eenvoudige beleidsproblemen verwijzen naar disputen die makkelijk opgelost kunnen worden door de juiste feiten te onderzoeken. Zo is het bijvoorbeeld mogelijk dat beleidsmakers het in eerste instantie oneens zijn over hoe men een vogelpestepidemie moet aanpakken, maar eens dat de nodige expertkennis is verworven is het zeer plausibel dat er snel een consensus kan worden gevonden (Korsten, 2008, p. 2). Beleidscontroverses, oftewel weerbarstige, moeilijk op te lossen beleidsconflicten, zijn daarentegen "*immune to resolution by appeal to the facts*" (Schön & Rein, 1994, p. 4). Voorbeelden van beleidscontroverses zijn de maatschappelijke debatten rond abortus, euthanasie, kernenergie, klimaatopwarming of holebirechten. Hier zijn de respectieve partijen het doorgaans oneens over welke feiten of data relevant zijn om een beleidskeuze te verantwoorden, en indien men toch dezelfde feiten in ogenschouw neemt, worden die vaak op verschillende manieren geïnterpreteerd. Onderliggend aan beleidscontroverses is de aanwezigheid van conflicterende interpretatiekaders,² waardoor de protagonisten hun argumenten formuleren vanuit uiteenlopende rationaliteitsmodi. Hoe verder de interpretatiekaders uit elkaar liggen, des te groter het potentieel voor een weerbarstig beleidsconflict.

Conceptueel is dit onderscheid tussen eenvoudige beleidsproblemen en beleidscontroverses duidelijk. In de praktijk kan de grens tussen beide fenomenen echter vaag zijn. Soms maskeren eenvoudige problemen dieperliggende controverses.

Bovendien kunnen eenvoudige beleidsproblemen evolueren tot beleidscontroverses en omgekeerd. Dit impliceert dat een beleidsconflict geen dichotome conditie is, maar dat het fenomeen zich in verschillende gradaties manifesteert. Bijgevolg kan een beleidsconflict begrepen worden als een fenomeen dat op een theoretisch continuüm ligt met als uitersten respectievelijk eenvoudige beleidsproblemen en beleidscontroverses.

De methode die in dit artikel wordt uiteengezet meet op formele wijze bepaalde eigenschappen van het discursieve veld, teneinde een beeld te krijgen van waar een beleidsconflict zich bevindt op het bovenstaande theoretische continuüm. Hiervoor wordt het discursieve veld getoetst aan enkele criteria die verwant zijn met het theoretische werk van Schön en Rein (1994) over beleidscontroverses en met de polariseringstheorie van Esteban en Ray (1994; zie ook bv. Esteban & Schneider, 2008; Oosterwaal & Torenvlied, 2010; Torenvlied & Haarhuis, 2008).

Het eerste criterium waaraan het discursieve veld wordt getoetst is de aanwezigheid van verschillende discourscoalities. Dit wijst immers op de aanwezigheid van verschillende vertogen en dus ook op verschillende interpretatiekaders. De andere twee criteria meten hoe ver discourscoalities uit elkaar liggen op basis van overeenstemming en onenigheid over ideeën. Hoe verder de discourscoalities uit elkaar liggen, des te dichter het beleidsconflict zich op het theoretisch continuüm bevindt bij het extremum van beleidscontroverses. De criteria die dit meten zijn verwant met de polariseringstheorie van Esteban & Ray (1994). Volgens deze theorie is polarisatie een functie van de interactie tussen intragroepidentificatie (criterium 2) en intergroepvervreemding (criterium 3). Een relatief hoge intragroepidentificatie in combinatie met een relatief sterke intergroepvervreemding wijst op relatief sterke polarisatie.

Vertaald naar de besproken methode kan men stellen dat de intragroepidentificatie van discourscoalities een functie is van hun homogeniteit. Men kan immers aannemen dat leden van een discourscoalitie zich sterker met elkaar identificeren als ze veel ideeën delen dan wanneer er slechts enkele ideeën worden gedeeld.

De intergroepvervreemding kan worden gemeten op basis van twee parameters. In de eerste plaats is de hoeveelheid *gedeelde opvattingen* tussen groepen hiervoor indicatief. Hoe minder opvattingen er gedeeld worden, des te heterogener de groepen, en des te groter de afstand tussen de groepen. Ten tweede is de mate van *onenigheid*, oftewel de hoeveelheid tegengestelde opvattingen tussen discourscoalities, indicatief voor intergroepvervreemding. Groepen waartussen er veel onenigheid is, liggen verder uit elkaar dan groepen waarbij dat minder het geval is.

3. Methode

3.1 *Naar een formele methode voor de studie van beleidsframes en discourscoalities met netwerktheorie*

Zoals hierboven gesteld zijn discourscoalities groepen van actoren die met elkaar verbonden zijn op basis van gedeelde ideeën. Het aggregaat van dergelijke actorenkoppels en hun relaties vormt een netwerkstructuur. De discursieve ruimte kan bijgevolg als dusdanig worden geconceptualiseerd.³ Discoursnetwerkanalyse (Fisher, Leifeld & Iwaki, 2013; Leifeld, 2013; Leifeld & Haunss, 2012;) is een formele methode voor de analyse van beleidsdiscours die gebaseerd is op de bovenstaande aanname. Ze laat door middel van een combinatie van kwalitatieve categorische inhoudsanalyse en netwerkanalyse toe om discourscoalities op een gestandaardiseerde wijze te meten.

Netwerkanalyse verschilt van *klassieke* data-analyse. Bij de laatstgenoemde methode zijn data attributieel: er wordt een reeks variabelen geassocieerd met een reeks entiteiten. Bij netwerkanalyse maakt men gebruik van *relationele data*. Dit zijn variabelen die gerelateerd zijn aan paren van entiteiten, oftewel dyadische variabelen. Deze verstrekken informatie over de aard van de relaties tussen paren. Zo kunnen bijvoorbeeld de hoeveelheid e-mailverkeer tussen twee personen of familie- en vriendschapsbanden opgevat worden als dyadische variabelen. Demografische gegevens over deze personen zijn attributieel, omdat ze enkel gegevens verschaffen over de individuen zelf.

Wanneer paren van entiteiten zoals individuen en hun netwerkvariabelen overlappen, ontstaat er een patroon, de netwerkstructuur. Deze conceptualisering laat een analyse toe op drie verschillende niveaus: ten eerste kan men de analyse maken op basis van attributieel data, zoals bij de klassieke data-analyse. Ten tweede kan men de structuur analyseren op het niveau van de paren van netwerkknopen. Zo zou men bijvoorbeeld in een organisatie kunnen meten wat het volume aan e-mailverkeer is tussen paren van werknemers. Ten derde kan men de analyse maken op het niveau van het netwerk zelf. Zo kan men bijvoorbeeld nagaan welke de 'klikjes' van werknemers zijn binnen een organisatie op basis van een inventarisatie van interpersoonlijke contacten (Brandes *et al.*, 2013; Van Aelst & Bruyninckx, 1998).

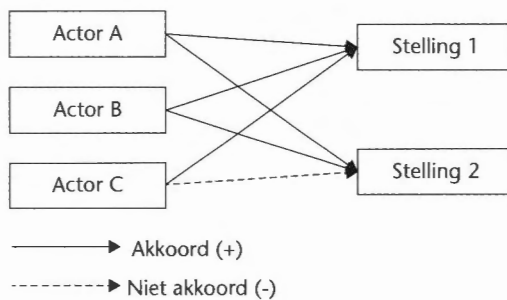
3.2 *De formele reconstructie van discourscoalities met discoursnetwerkanalyse*

De analyse van discours is per definitie kwalitatief. De primaire gegevensbron voor discoursanalyse is (gesproken of geschreven) tekst. De kwalitatieve analyse van tekst gaat vaak, maar niet altijd, gepaard met tekstcodering. Dit is een vorm van

datareductie waarbij gelijkaardige gedachteneenheden eenzelfde label of code krijgen, al dan niet aan de hand van een vooraf bepaald theoretisch en conceptueel raamwerk (zie bv. Neuendorf, 2002; Saldanha, 2013).

De voorgestelde methode vertrekt vanuit hetzelfde methodologische uitgangspunt als de standaard kwalitatieve inhoudsanalyse inzake datareductie, maar de omzetting van kwalitatieve gegevens naar netwerkdata vergt enkele aanpassingen aan het model. Standaard kwalitatieve inhoudsanalyse is attributioneel. Dit wil zeggen dat aan een bepaalde actor codes worden toegekend die een representatie zijn van zijn of haar uitspraken. Een netwerkconceptualisering vergt de uitbreiding van de attributionele component van de analyse met een relationele component. De standaard inhoudsanalyse wordt bijgevolg uitgebreid met een registratie van de relaties tussen actoren *paren* op basis van gedeelde uitspraken of standpunten. Dit is congruent met de sociaal-wetenschappelijke conceptualisering van discours als een intersubjectief fenomeen.

Om dit te bewerkstelligen, wordt de geanalyseerde tekst gecodeerd⁴ aan de hand van een $n \times m$ -matrix. De n -rijen van de matrix representeren de actoren die deelnemen aan het debat. De m -kolommen representeren de stellingen die uit de inhoudsanalyse werden afgeleid. Indien uit de inhoudsanalyse blijkt dat een bepaalde stelling van toepassing is op een bepaalde actor, krijgt de desbetreffende cel in de matrix de waarde 1. Indien een tegengesteld concept van toepassing is, als een actor bijvoorbeeld expliciet niet akkoord gaat met een stelling, wordt de waarde -1 ingevoerd. Als een actor geen uitspraken doet over een welbepaalde stelling, resulteert dit in de waarde 0. Deze matrix heet de *verwantschapsmatrix*. Deze matrix representeert in feite een tweevormig netwerk,⁵ waarin twee verschillende soorten netwerkknopen voorkomen, namelijk actoren en stellingen, en waarin de netwerkrelaties zowel positief als negatief kunnen zijn.

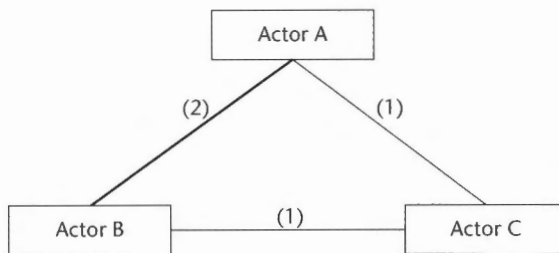
FIGUUR 1. Voorbeeld van een verwantschapsnetwerk met set van actoren A en set van stellingen S.

Figuur 1 toont een voorbeeld van een verwantschapsnetwerk tussen een set van drie actoren en een set van twee stellingen. Actoren A, B en C hebben elk een

positieve relatie met Stelling 1. Dit betekent dat ze het eens zijn met deze stelling. Actoren A en B hebben ook een positieve relatie met Stelling 2, maar Actor C gaat hier niet mee akkoord.

Hierboven werd reeds aangehaald dat de methode is gebaseerd op het uitgangspunt dat gedeelde ideeën en opvattingen relationele fenomenen zijn. Hieruit volgt dat de actorenparen die het expliciet eens zijn met een bepaalde stelling met elkaar verbonden zijn. Hetzelfde geldt voor actorenparen die het expliciet oneens zijn met een bepaalde stelling.⁶ Bij het voorbeeld uit Figuur 1 betekent dit dat actoren A, B en C onderling verbonden zijn, omdat ze akkoord gaan met Stelling 1. Bovendien zijn actoren A en B het eens met Stelling 2.

Het aggregaat van actorenkoppels resulteert in het *actorenovereenkomstennetwerk*. Deze structuur representeert het geheel van relaties tussen de actoren op basis van gedeelde ideeën en opvattingen. Figuur 2 geeft het actorenovereenkomstennetwerk weer voor het verwantschapsnetwerk uit Figuur 1. De waarden van de relaties in dit netwerk zijn altijd positief en kunnen een waarde hebben groter dan één. Deze netwerkstructuur kan worden voorgesteld door een netwerkdiagram of door een $n \times n$ -matrix met zowel in de rijen als in de kolommen de respectieve actoren. In de sociale netwerkanalyse is deze matrix gekend als de *sociomatrix* (Wasserman & Faust, 1994).

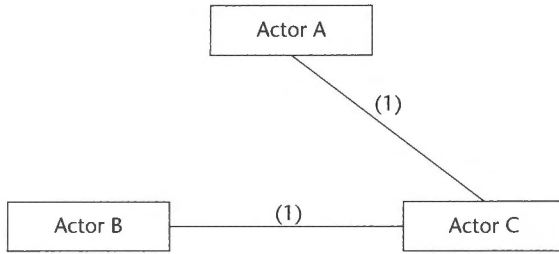
FIGUUR 2. Voorbeeld van een actoren-overeenkomstennetwerk.

Uit de literatuur over de relationele sociologie van betekenis (*cf. supra*) kan men afleiden, dat hoe meer ideeën er gedeeld worden tussen actoren, des te sterker hun relaties zijn. Om dit mee te nemen in de analyse, krijgen de netwerkrelaties in de discoursnetwerken een gewicht w dat een functie is van het aantal gedeelde opvattingen tussen twee actoren. Omdat in het voorbeeld actoren A en B het zowel eens zijn met Stelling 1 als met Stelling 2, heeft de netwerkrelatie tussen het koppel (A,B), in tegenstelling tot de andere koppels, een gewicht $w = 2$.

3.3 *Conflictnetwerk*

Het actorenovereenkomstennetwerk is gebaseerd op overeenstemming tussen actoren. Men kan van een relatie van overeenstemming spreken wanneer men in het verwantschapsnetwerk vaststelt dat twee actoren allebei positief dan wel negatief met een stelling zijn verbonden. Het kan ook voorkomen dat één actor positief is verbonden met een stelling en een andere actor negatief. In dat geval bestaat er een relatie tussen de actoren die kwalitatief verschilt van de relaties in het actorenovereenkomstennetwerk. Tegengestelde opvattingen met betrekking tot een stelling komen immers neer op onenigheid in plaats van overeenstemming. Twee actoren kunnen het eens zijn over een reeks stellingen en het tegelijkertijd oneens zijn over een andere reeks stellingen. Dit resulteert in positieve relaties op basis van overeenstemming en negatieve relaties op basis van onenigheid. Men zou deze relaties kunnen integreren in één actorenovereenkomstennetwerk door de respectieve gewichten van de relaties van onenigheid af te trekken van de gewichten van de relaties van overeenkomsten (Leifeld, 2012). Aan deze werkwijze zijn echter twee nadelen verbonden. Ten eerste gaat er door deze werkwijze veel informatie verloren: indien bijvoorbeeld twee actoren het eens zijn over een groot aantal stellingen en het tegelijk ook oneens zijn over een even groot aantal stellingen, zal men dit niet kunnen detecteren, omdat het hierboven genoemde verschil tussen de gewichten nul zal benaderen. Ten tweede maakt men een theoretische fout als men beide soorten relaties, respectievelijk overeenstemming en onenigheid, op deze wijze aggregeert. Het betreft immers kwalitatief verschillende concepten. In een politiek debat kan er immers overeenstemming zijn over bepaalde aspecten, terwijl er onenigheid is over andere. Om deze reden is het aangewezen de structuur onder te brengen in een multiplex netwerk, een netwerk met verschillende soorten van relaties (Wasserman & Faust, 1994), of in twee verschillende netwerken (Leifeld, 2012; Leifeld & Haunss, 2012). Omwille van de analytische eenvoud werd voor de laatste optie gekozen. De analyse van multiplex netwerken is immers complexer dan de analyse van enkelvoudige netwerken (Wasserman & Faust, 1994).

Er kan bijgevolg een netwerk geconceptualiseerd worden waarbij de relaties tussen de actoren louter een functie zijn van de onenigheid tussen de actoren. Dit is het *conflictnetwerk*. Uit het verwantschapsnetwerk dat in Figuur 1 wordt afgebeeld kan men afleiden dat de Actoren A en B het eens zijn met Stelling 2, terwijl Actor C het oneens is met dezelfde stelling. Hieruit vloeien de conflictueuze relaties AC en BC voort. Het conflictnetwerk wordt geconstitueerd door het aggregaat van de actoren en hun conflictueuze relaties.

FIGUUR 3. Conflictnetwerk.

3.4 *Meting criterium 1: de aanwezigheid van verschillende discourscoalities*

In sommige gevallen kan men in het netwerkdiagram van het actorenovereenkomstennetwerk de discourscoalities visueel onderscheiden. Dit is echter niet altijd het geval. Het is nauwkeuriger om de discourscoalities op basis van de sociomatrix wiskundig te identificeren.

De knopen in het actorenovereenkomstennetwerk zijn de actoren die aan het debat deelnemen. Discourscoalities zijn groepen van actoren die er gezamenlijke ideeën en opvattingen op na houden ten aanzien van beleidskwesties. In netwerktheoretische termen kan men stellen dat de discourscoalities in het actorenovereenkomstennetwerk bestaan uit netwerkknopen die *structureel equivalent* zijn. Twee actoren in een netwerk zijn structureel equivalent als hun relaties met de andere actoren in het netwerk (bij benadering) identiek zijn (Wasserman & Faust, 1994, p. 356).

Om te bepalen welke de structureel equivalente groepen zijn in het actorenovereenkomstennetwerk wordt de sociomatrix onderworpen aan een hiërarchische agglomeratieve clusteranalyse. Dit is een algoritme dat entiteiten uit een verzameling in opeenvolgende stappen groepeerd op basis van hun gelijkenissen. De drempelwaarde voor de bepaling van structurele equivalentie wordt in deze procedure bij elke stap verlaagd, zodat de entiteiten in toenemende mate geclusterd worden. Dit resulteert in een geneste structuur die kan worden weergegeven door middel van een dendrogram of een venndiagram. Vervolgens dient er een beslissing te worden gemaakt betreffende het aangewezen aantal clusters (Everitt, 1993). Zoals gesuggereerd door Wasserman en Faust (1994) is theorie hiervoor de beste leidraad. In dit geval wordt er uitgegaan van de observatie van Baumgartner en collega's (2006) dat de structuur van een beleidsconflict, in parlementaire vergaderingen althans, wordt gekarakteriseerd door een heel beperkt aantal groepen met identieke beleidspreferenties. Hieruit vloeit voort dat men in principe dient te kiezen voor zo weinig mogelijk clusters.

Vervolgens wordt er, aan de hand van een analyse van het verwantschapsnetwerk, vastgesteld welke keuze van clusters het beste overeenkomt met onderscheidbare en inhoudelijk coherente beleidsframes. Deze eerder kwalitatieve bepaling van de clusters komt overeen met de informele methode die door Everitt (1993) wordt gesuggereerd.

Een van de nadelen van hiërarchische clusteranalyse is dat er tijdens het agglomeratieve proces op lage drempelwaarden een aaneenschakeling kan gebeuren van solitaire entiteiten aan bestaande clusters (*chaining*) (Everitt, 1993; Wasserman & Faust, 1994). Deze solitaire entiteiten kunnen worden beschouwd als ruis (Wishart, 1969a in Everitt, 1993) of “*outliers*” (Vadapalli, Satyanarayana & Kamamakar, 2006) en worden uit de dataset gehaald voor de verdere analyse.

3.5 *Meting criterium 2: intragroepidentificatie of groepshomogeniteit*

Polarisatie, en dus ook beleidscontroverse, gaat, zoals gesteld, gepaard met een relatief hoge intragroepidentificatie en intergroepvervreemding (Esteban & Ray, 1994). Intragroepidentificatie heeft te maken heeft met de groepshomogeniteit van een discourscoalitie. Hoe meer ideeën er gedeeld worden tussen de leden van een discourscoalitie, des te hoger de relatieve groepshomogeniteit.

Een indicator voor de sterkte van de groepshomogeniteit van een discourscoalitie in een discoursnetwerk is de gewogen *binnengroepdensiteit* Δ_B . Deze parameter geeft de verhouding van het aantal gewogen verbindingen weer met het aantal theoretisch mogelijke binaire verbindingen in de respectieve clusters. Voor een cluster waarin S_b gelijkstaat aan de som van de gewogen verbindingen en waarin g gelijkstaat aan het totaal aantal knopen binnen de cluster, wordt de *binnengroepdensiteit*

berekend met de formule $\Delta_B = \frac{S_b}{\left[\frac{g(g-1)}{2} \right]}$ (Wasserman & Faust, 1994; Hanneman & Riddle, 2005).

3.6 *Meting criterium 3: intergroepvervreemding*

Hierboven werd gesteld dat de relatieve hoeveelheid gedeelde opvattingen en de mate van onenigheid tussen discourscoalities indicatief zijn voor intergroepvervreemding. Een lage hoeveelheid gedeelde opvattingen en een hoge mate van onenigheid wijzen op een relatief hoge intergroepvervreemding. De relatieve hoeveelheid gedeelde opvattingen tussen twee discourscoalities wordt gemeten door middel van de *tussengroep densiteit* Δ_T . Deze parameter wordt berekend door de som van de gewogen verbindingen S_i tussen de respectieve clusters te delen door het aantal theoretisch mogelijke binaire verbindingen tussen de clusters (Wasser-

man & Faust, 1994). Met A_1 en A_2 als het totale aantal actoren binnen de respectievelijke clusters wordt de tussengroep densiteit bijgevolg berekend met de formule

$$\Delta_T = \frac{S_t}{A_1 A_2}.$$

De densiteit van het *conflictnetwork* is een maat voor de onenigheid tussen de actoren in een debat. De densiteit van het conflictnetwork wordt berekend door de som van alle gewogen verbindingen in het netwerk te delen door het aantal theoretisch mogelijk verbindingen: met S_c als de som van het totaal aantal gewogen verbindingen in het conflictnetwork en g als het totaal aantal knopen wordt deze

parameter berekend met de formule
$$\Delta_c = \frac{S_c}{\left[\frac{g(g-1)}{2} \right]}.$$

4. Gevalstudies

In de volgende paragrafen wordt de methode geïllustreerd aan de hand van de analyse van twee debatten in het Vlaamse Parlement binnen het beleidsdomein mobiliteit. Gezien Vlaanderen tot de meest filegevoelige regio's ter wereld hoort, is het niet verrassend dat het beleidsthema mobiliteit hoog op de politieke agenda staat. Een kwantitatieve inhoudsanalyse van de titels van handelingen in het parlementaire jaar 2011-2012 toont aan dat ongeveer 10% van alle vragen en interpellaties in het Vlaamse Parlement handelde over mobiliteitsthema's. Enkel voor het beleidsthema onderwijs werden er meer vragen en interpellaties geteld (15,9%). In tegenstelling tot het onderwijsthema is het mobiliteitsthema relatief recent en is het niet duidelijk op welke wijze de problematiek door de bestaande politieke breuklijnen wordt geabsorbeerd. De analyse van discursieve conflictstructuren opent pistes naar theorievorming over de systematiek van conflicten over dergelijke *nieuwe* beleidsthema's. Dit artikel beperkt zich evenwel tot de uiteenzetting van de methode en de demonstratie ervan aan de hand van twee relatief beperkte gevalstudies.

Beide gevalstudies beginnen met een beschrijvende paragraaf over het beleidsconflict in kwestie. Deze paragrafen zijn een beknopte neerslag van de kwalitatieve (frame)analyse van de relevante parlementaire documenten. Er werden tevens persteksten geraadpleegd ter contextualisering. Zoals uiteengezet in het inleidende hoofdstuk, liggen de merites van de methode in het feit dat ze complementair kan zijn aan meer interpretatieve vormen van kwalitatieve data-analyse. De beschrijvende paragrafen en de beknopte analyses van de substantie van de vertogen zijn het resultaat van een dergelijke interpretatieve lezing. In de volgende paragrafen wordt gedemonstreerd dat discoursnetwerkanalyse een meer fijnmazige meting toelaat van discourscoalities dan een louter kwalitatieve aanpak. Bovendien wordt aangetoond dat de bevindingen van de methode kunnen dienen als een vorm van

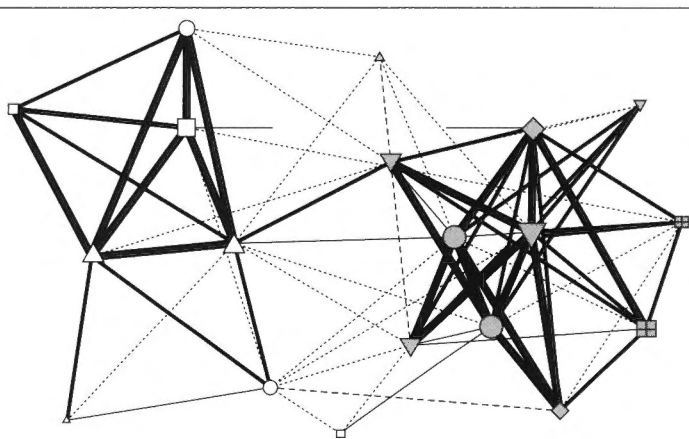
triangulatie van eerdere interpretatieve resultaten, hetgeen de validiteit van de bevindingen vergroot.

De parlementaire documenten met betrekking tot de cases werden gecodeerd volgens de hierboven beschreven procedure. De codering van de concepten uit de debatten in een matrixstructuur laat toe de actorenovereenkomstennetwerken en de conflictnetwerken te reconstrueren, waaruit vervolgens respectievelijk de verschillende discourscoalities formeel kunnen worden afgeleid en gemeten. De documenten werden gecodeerd voor diagnostische en prognostische stellingen ten aanzien van het beleidsprobleem. Omdat hier gewerkt wordt met relationele datasets, is het niet mogelijk om intercodeurbetrouwbaarheidstests uit de 'klassieke' inhoudsanalyse uit te voeren (bv. Cohens kappa of Krippendorffs alpha). Er werden verschillende maatregelen genomen om de validiteit en betrouwbaarheid van de codering te verzekeren. Ten eerste werden de documenten onderworpen aan een *multipass coding*: de teksten werden geprint en een eerste maal gecodeerd, daarna werden de codes ingevoerd in de Discourse Network Analyzer software (DNA) en werd de corpus simultaan een tweede keer doorlopen. Ten tweede werd met behulp van de DNA-software nagegaan of de uitspraken van de actoren geen contradicties bevatten. De contradicties die het resultaat waren van fouten in de codering werden verbeterd. Ten derde werden twee van de acht debatmomenten uit de corpus opnieuw gecodeerd door een tweede codeur. Aan de hand van het QAP- correlatiealgoritme in UCINET werd nagegaan in welke mate de sociomatrix van de tweede codeur overeenkomt met die van de eerste codeur. Het Pearson-correlatiecoëfficiënt tussen beide matrices bedraagt 0,75. Dit wijst op een sterke intercodeurbetrouwbaarheid.

Tabel 1 toont de resultaten van de discoursnetwerkanalyse van de twee cases. De netwerkknopen in de grafieken van de actorenovereenkomstennetwerken in de tabel stellen de actoren voor die aan het debat deelnamen. De vorm van de knopen in de grafieken geeft de (politieke) affiliatie van de actoren weer. De grootte van de knopen is een functie van de *degree*-parameter, die een maat is voor het aantal gedeelde stellingen van een actor. Hoe meer een actor stellingen deelt met andere actoren, des te groter de *degree*-waarde. De dikte van de verbindingen tussen de knopen op de grafiek is een functie van hun gewicht. De verschillende grijstinten van de knopen verwijzen naar lidmaatschap van de respectieve discourscoalities die geïdentificeerd werden door middel van de clusteranalyse van de sociomatrix. De relatieve positie van de knopen en de afstand tussen de knopen hebben geen betekenis. De computerprogramma's UCINET en NETDRAW (Borgatti, Everett & Freeman, 2002), die gebruikt werden voor de netwerkanalyse, visualiseren de netwerkknopen evenwel in een logische configuratie van structureel equivalente clusters. Om de densiteitswaarden vergelijkbaar te maken, werden ze afgeleid van de genormaliseerde gewichten van de verbindingen in actorenovereenkomstennetwerk. Deze werden berekend door de waarden

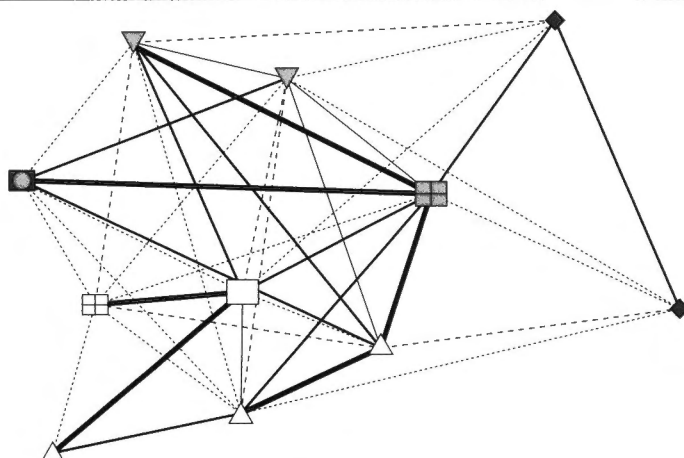
van de verbindingen tussen actorenkoppels te delen door de gemiddelden van het aantal codes toegewezen aan de respectieve individuen van het actorenpaar (Leifeld, 2012).

TABEL 1. Discoursnetwerkanalyses van de gevallen.

CASUS 1					
ACTORENOVEREENKOMSTENNETWERK					
					
<i>Clusteranalyse</i>					
CLUSTER 1			CLUSTER 2		
Decaluwe	P	CDV	Daems	P	GRN
De Decker	P	VLD	Glorieux	P	GRN
De Ridder	P	VLD	Stassen	P	GRN
Vn Aperen	P	VLD	Martens	P	SPA
Huybrechts	P	VB	Vn Brempst	M	SPA
Penris	P	VB	De Vlieger	I	VTO
Degraef	s	FBT	Nuyts	I	SWV
Verkinderen	s	TVL			
<i>Densiteitstabel ($\Delta_{B_{en}}, \Delta_r$)</i>					
CLUSTER	I		II		
I	0,311		0,030		
II	0,030		0,238		
Densiteit CONFLICT NETWERK $\Delta_c = 0,118$					

CASUS 2

ACTORENOVEREENKOMSTENNETWERK

Clusteranalyse

CLUSTER I			CLUSTER II		
Koninckx	P	SPA	Glorieux	P	GRN
Decaluwe	P	CDV	Vn Brempt	M	SPA
De Ridder	P	VLD	VdBroucke	P	SPA
Vn Aperen	P	VLD	Verfaillie	P	CDV
Peumans	P	NVA	CLUSTER III		
			Huybrechts	P	VB
			Penris	P	VB

Densiteitstabel($\Delta_{B_{en}} \Delta_{\gamma}$)

CLUSTER	I	II	III
I	0,158	0,034	0,157
II	0,034	0,333	0,031
III	0,157	0,031	0,400

Densiteit CONFLICT NETWERK $\Delta_c = 0,075$

Politieke partijen: 1) GROEN! 2) SP.A 3) Spirit 4) cd&v 5) (Open)VLD 6) N-VA 7) Lijst Dedecker 8) Vlaams Blok/Belang – *Actoren:* M: minister P: parlementslid s: sectorvertegenwoordiger I: vertegenwoordiger onderzoeksinstituut.

4.1 Casus 1

4.1.1 Beschrijving

Casus 1 is het debat rond een voorstel uit 2005 van de toenmalige Vlaamse minister van Mobiliteit Kathleen Van Brempt (SP.A) om de snelheidslimiet voor zware vrachtwagens op de autosnelwegen terug te brengen van 90 km/u naar 80 km/u

omwille van ecologische argumenten in verband met de Kyoto-doelstellingen en omwille van argumenten gerelateerd aan verkeersveiligheid. Het voorstel kwam op drie momenten op de parlementaire agenda: op 22 juni 2005 werd de kwestie besproken in de plenaire vergadering van het Vlaamse Parlement. Op 6 december 2005 vond er een hoorzitting plaats in de Commissie voor Openbare Werken, Mobiliteit en Energie met vertegenwoordigers van onderzoeksinstituten en van de transportsector. Op 13 december werd in de Commissie gedebatteerd en gestemd over een resolutie van de fractieleden van Groen! over de noodzakelijkheid van de maatregel. De resolutie werd uiteindelijk met een ruime meerderheid verworpen. De analyse van deze casus werd gemaakt op basis van de transcripties van de bovenstaande zittingen.

Het voorstel verdeelde het parlement en de meerderheid in twee kampen. Het debat werd gekarakteriseerd door de botsing van twee beleidsframes, waarvan één gebaseerd was op ecologische aannames en de andere op economische aannames. De partijen aan de linkerkant van het politieke spectrum, Groen! en SP.A, verdedigden de maatregel op basis van de verwachte positieve effecten op uitstootreductie en verkeersveiligheid. Zij argumenteerden dat er door het verminderde toerental ten gevolge van de lagere snelheid minder fijn stof in de lucht terecht zou komen en dat de maatregel Vlaanderen bijgevolg zou helpen bij het behalen van de Kyoto-doelstellingen. Daarbovenop argumenteerden de parlementsleden binnen deze groep dat er minder ongelukken zouden gebeuren met vrachtwagens door de kortere remweg ten gevolge van de lagere snelheid.

De overige partijen en de vertegenwoordigers van de transportsector verwierpen de maatregel, in hoofdzaak om economische argumenten, maar ook omdat ze de positieve effecten van de maatregel ten aanzien van het milieu en de verkeersveiligheid betwistten. De leden van deze groep argumenteerden dat een snelheidsvermindering voor vrachtwagens negatieve economische gevolgen zou hebben voor de transportsector en voor het imago van Vlaanderen als transitzone in Europa. De positieve effecten met betrekking tot de uitstoot werden betwist met het argument dat zware vrachtwagens bij 80 km/u in een lagere versnelling moeten rijden, wat resulteert in een hoger toerental en dus ook meer uitstoot. De positieve effecten op het gebied van verkeersveiligheid werden betwist met de argumentatie dat trager vrachtvervoer resulteert in een grotere spreiding van de snelheid van respectievelijk vrachtwagens en personenwagens, wat tot meer ongelukken zou leiden (De Standaard, 2005; Peeters, 2005; Van Der Kelen, 2005; Vlaams Parlement, 2004, 2005a, 2005b).

Na het initiële debat werden er studies besteld bij respectievelijk het Vlaams Instituut voor Technologisch Onderzoek (VITO) en het Steunpunt Verkeersveiligheid (SVV), om de effecten van de maatregel op uitstoot en de verkeersveiligheid te onderzoeken. Op 5 december 2005 vond er een hoorzitting plaats in de Commissie Mobiliteit waarin de woordvoerders van deze onderzoeksinstituten werden

gehoord, samen met de woordvoerders van respectievelijk de Vlaamse en federale beroepsorganisaties van transporteurs. De onderzoeken brachten een genuanceerde bevestiging voort van de gunstige effecten van de maatregel voor het milieu en voor de verkeersveiligheid. De bevindingen van de onderzoekers werden echter door de leden van het kamp van de tegenstanders afgewezen. Een minderheid van de leden van de groep van de tegenstanders trok de objectiviteit van de onderzoeken in twijfel en opperde dat ze “op maat van de minister” werden geschreven. De meeste actoren uit de groep van de tegenstanders wezen de resultaten echter af door de vraagstellingen van de onderzoeken te bekritisieren. Er werd immers geen onderzoek verricht naar de economische consequenties van de maatregel.

De controverse creëerde spanning binnen de meerderheid. Een crisis werd evenwel afgewend door de toenmalige federale premier Guy Verhofstadt (VLD), die het thema naar zich toe trok en beloofde een brede impactstudie te bestellen over het voorstel. Het voorstel overleefde een stemming in de Commissie Mobiliteit niet en bleef sindsdien weg van de Vlaamse en federale parlementaire agenda.

4.1.2 *Discoursnetwerkanalyse*

In deze sectie wordt voor de bovenstaande casus de meting van het beleidsconflict besproken. Bij de beschrijving van de resultaten wordt verwezen naar de waarden van de parameters relatief aan die van de andere casus. Het eerste criterium voor de meting is de aanwezigheid van verschillende discourscoalities en vertogen. Op de grafiek van het actorenovereenkomstennetwerk van Casus 1 (Tabel 1) herkent men duidelijk twee clusters. De hiërarchische clusteranalyse van de sociomatrix bevestigt de samenstelling van de clusters: de coalitie van de tegenstanders van het voorstel, voorgesteld door de grijze knopen op de grafiek, bestaat uit leden van de partijen CD&V, VLD en Vlaams Belang en uit de vertegenwoordigers van de transportfederaties. De cluster van voorstanders van de maatregel zijn leden van Groen! en SP.A, en de vertegenwoordigers van de onderzoeksinstituten VITO en SVV.

Het tweede criterium voor de meting van discourscoalities is de intragroepidentificatie, die een functie is van de groepshomogeniteit (*cf. supra*). De data in de densiteitstabel van Casus 1 bevestigen wat men reeds visueel kon afleiden uit de netwerkgrafiek van het actorenovereenkomstennetwerk: er zijn twee onderscheidbare clusters, waarvan de ene homogener lijkt te zijn dan de andere. Cluster I, de cluster van de tegenstanders van het voorstel, vertoont met een *binnengroepdensiteit* $\Delta_B = 0,31$ een grotere groepshomogeniteit dan Cluster II, de discourscoalitie van de voorstanders ($\Delta_B = 0,24$). Dit wil zeggen dat de samenhang op basis van gedeelde opvattingen van de coalitie van de tegenstanders groter is dan de samenhang van de coalitie van de voorstanders. Deze observatie lijkt de stelling van Leifeld en Haunss (2012) te bevestigen, dat discourscoalities met een relatief complex

argumentatief apparaat, waarvan de hoeveelheid gedeelde ideeën onder de leden relatief hoog is, een grotere kans hebben om een beleidsconflict te winnen.

Het derde criterium voor de meting is de intergroepvervreemding. Deze kan gemeten worden aan de hand van de hoeveelheid gedeelde opvattingen en de mate van onenigheid tussen discourscoalities. De beperkte hoeveelheid gedeelde opvattingen tussen beide discourscoalities wordt gereflecteerd door de lage tussengroepdensiteit $\Delta_T = 0,03$. De verhoudingsfactoren van de tussengroepdensiteit met de binnengroepdensiteiten van Cluster I en Cluster II zijn respectievelijk 10,4 en 7,9. Dit wijst op relatief weinig gedeelde ideeën tussen beide discourscoalities. Op zijn beurt is dit een indicator voor de aanwezigheid van conflicterende beleidsparadigma's, hetgeen een kenmerk is van beleidscontroverse (Schön & Rein, 1994). De mate van onenigheid wordt aangegeven door de densiteit van het conflictnetwerk. De relatief hoge waarde van deze parameter ($\Delta_C = 0,12$) suggereert dat het discursieve veld met betrekking tot dit debat gekenmerkt wordt door een relatief hoge mate van onenigheid.

4.2 Casus 2

4.2.1 Beschrijving

Casus 2 is het debat in het Vlaamse Parlement over het inhaalverbod voor vrachtwagens gedurende de zittingsperiode 2004-2009. Om de verkeersveiligheid te verbeteren, besloot de federale regering in juni 2006 een algemeen inhaalverbod in te voeren voor zware vrachtwagens op wegen en snelwegen met 2x2 rijstroken. Het besluit liet evenwel de wegbeheerders, de gewesten of de gemeenten, toe om uitzonderingen toe te laten op het algemeen verbod. In deze context van de gewestelijke bevoegdheid voor aanvullende regelgeving vonden er verschillende debatten plaats in het Vlaamse Parlement tussen juni 2006 en maart 2009. Het debat over de toepassing van de maatregel op het Vlaamse niveau zorgde voor onenigheid binnen de Vlaamse regering. De toenmalige minister van Openbare Werken Kris Peeters (CD&V) liet na aankondiging van de federale maatregel weten, dat hij het inhaalverbod niet op alle 2x2 wegen wilde laten toepassen. De toenmalige Vlaamse minister van Mobiliteit Kathleen Van Brempt verklaarde daarop, dat Peeters hier niet voor bevoegd was en dat ze het federale standpunt als vertrekpunt zou nemen (De Standaard, 2006).

De problematiek van het inhaalverbod kwam gedurende de zittingsperiode in kwestie viermaal op de agenda van de Commissie voor Openbare Werken, Mobiliteit en Energie. Op 27 juni 2006 kwam de kwestie voor het eerst ter sprake in de vorm van een reeks van interpellaties van de minister van Mobiliteit, Kathleen Van Brempt. Op 15 januari 2008, 21 oktober 2008 en 3 maart 2009 werd het debat voort-

gezet door een reeks van parlementaire vragen aan respectievelijk de minister van Openbare Werken Hilde Crevits en minister Van Brempt. De analyse werd gemaakt op basis van de transcripties van deze zittingen.

Net als bij de vorige casus werd dit debat gekenmerkt door de aanwezigheid van respectievelijk een ecologisch en een economisch beleidsframe. Een groep bestaande uit leden van SP.A, Groen! en CD&V verdedigde haar voorkeur voor een *algemeen* inhaalverbod op basis van de gunstige effecten van een dergelijke maatregel op het gebied van verkeersveiligheid en de reductie van uitstoot. De andere groep, die bestond uit leden van SP.A, CD&V, (Open) VLD, N-VA en Vlaams Belang, kante zich tegen het algemeen inhaalverbod met de argumentatie dat de maatregel ongunstige economische gevolgen zou hebben voor de transportsector.

De federale maatregel inzake het algemeen inhaalverbod werd van kracht op 1 januari 2008. Na de daarop volgende federale verkiezingen, en minder dan twee jaar na het in voege treden van de maatregel, nam de nieuwe staatssecretaris van Mobiliteit Etienne Schouppe het initiatief tot wijziging van de regelgeving. De maatregel zou verwarrend zijn geweest voor buitenlandse chauffeurs, aangezien de regelgeving in de omringende landen verschillend was. Dit resulteerde uiteindelijk in het opheffen van het algemeen inhaalverbod voor vrachtwagens op de autosnelwegen (Vlaams Parlement, 2006a, 2006b, 2006c, 2008a, 2008b).

4.2.2 Discoursnetwerkanalyse

De aanwezigheid van verschillende discourscoalities, het eerste criterium voor de meting van beleidsconflict, is moeilijker visueel te onderscheiden dan bij de vorige casus (zie Tabel 1). De hiërarchische clusteranalyse van de sociomatrix suggereert evenwel dat dit debat gekenmerkt wordt door de aanwezigheid van *drie* discourscoalities. Uitgezonderd de derde cluster is de samenstelling van de clusters, wat de partijaffiliatie betreft, minder homogeen dan bij de vorige casus. De leden van Cluster I, bestaande uit leden van SP.A, CD&V en N-VA, kantten zich tegen een *algemeen* inhaalverbod, maar waren wel voorstander van een *gedifferentieerd* inhaalverbod voor vrachtwagens. Een algemeen inhaalverbod was volgens deze groep schadelijk voor de transportsector. Er was evenwel geen consensus binnen deze groep over hoe het gedifferentieerd inhaalverbod zou worden gerealiseerd.

Cluster II representeert de discourscoalitie van de voorstanders van een algemeen inhaalverbod. Hij is samengesteld uit leden van Groen!, SP.A en CD&V. De leden van deze groep verdedigden de maatregel op basis van de gunstige effecten ervan op het gebied van verkeersveiligheid en de reductie van uitstoot.

Cluster III bevat uitsluitend leden van Vlaams Belang. Zij hanteerden ook een economisch beleidsframe. De diagnose van deze groep over de economische ge-

volgen van de maatregel is grotendeels identiek als die van de leden van Cluster I. De leden van deze discourscoalitie verschilden evenwel van die van Cluster I wat de prognostische opvattingen betreft. Deze groep kante zich tegen een inhaalverbod *tout court*. De beleidsframes van deze clusters overlappen dus deels.

De binnengroepdensiteit van Cluster I, die het criterium van intragroepidentificatie meet, bedraagt $\Delta_B = 0,16$. Clusters II en III hebben respectievelijk de waarden $\Delta_B = 0,33$ en $\Delta_B = 0,4$. De groepshomogeniteit is dus het laagst bij de discourscoalitie van de voorstanders van een gedifferentieerd inhaalverbod. Bij de discourscoalitie van de tegenstanders van een inhaalverbod *tout court* werd de hoogste groepshomogeniteit gemeten. Dat laatste mag niet verbazen, aangezien de leden van deze groep leden van één en dezelfde partij zijn, namelijk het Vlaams Belang.

De hoeveelheid gedeelde opvattingen tussen discourscoalities, indicatief voor de intergroepvervreemding, varieert sterk naargelang welke discourscoalities in oenschouw worden genomen. De tussengroepdensiteit tussen de discourscoalities van de voorstanders van een algemeen inhaalverbod en de twee andere discourscoalities is relatief laag en bedraagt $\Delta_T = 0,03$. De relatief geringe hoeveelheid gedeelde ideeën is het gevolg van het feit dat de groep van de voorstanders van een algemeen verbod een ander beleidsframe hanteert dan de andere groepen. Het verbaast dan ook niet dat de tussengroepdensiteit tussen de groep van de voorstanders van een gedifferentieerd verbod en de groep van de tegenstanders van een inhaalverbod *tout court* veel hoger is met een waarde $\Delta_T = 0,16$. Deze hoge waarde bevestigt het gegeven dat deze groepen hun argumentatie vanuit hetzelfde denkkader opbouwen en dezelfde diagnose delen over het beleidsprobleem. De mate van onenigheid in dit debat, die gemeten wordt met de densiteit van het conflictnetwerk, bedraagt $\Delta_C = 0,08$. Deze waarde is lager dan bij Casus 1.

4.3 *Discussie*

Het eerste criterium voor de meting van beleidsconflict volgens de voorgestelde methode verwijst naar de aanwezigheid van verschillende discourscoalities. Dit werd nagegaan door een hiërarchische clusteranalyse uit te voeren op de sociomatrices van de respectieve gevallen. Hiermee leidt men mathematisch af welke de politieke lijnen zijn waarlangs een beleidsconflict het parlement verdeelt. Zo wordt het debat met betrekking tot het voorstel voor de verlaging van de maximumsnelheid voor vrachtwagens (Casus 1) gekenmerkt door een links-rechtsverdeling: de partijen aan de linkerzijde van het politieke spectrum zijn voorstanders van de maatregel, terwijl alle andere partijen zich tegen de maatregel uitspraken. Bij het debat over het inhaalverbod voor vrachtwagens werden er drie discourscoalities geïdentificeerd die het parlement over twee conflictlijnen verdeelden. Coalities I en

II zijn hier minder homogeen van samenstelling dan bij Casus 1. Indien men een links-rechtsscore zou toewijzen aan beide coalities op basis van de partijaffiliatie van de actoren die er deel van uitmaken, dan zou de coalitie die voorstander van een gedifferentieerd inhaalverbod is 'rechtser' zijn dan de coalitie die voor een algemeen verbod is. Beide coalities hebben echter zowel leden van SP.A als leden van CD&V onder hun rangen. Dit betekent dat de partijideologische conflictlijn tussen beide coalities minder afgeijnd is. De derde discourscoalitie bestaat uitsluitend uit leden van Vlaams Belang.

De waarden van de groepshomogeniteit bij Casus 2, indicatief voor de intragroepidentificatie, variëren sterker dan bij Casus 1. Dit reflecteert de heterogene samenstelling van twee van de drie discourscoalities bij Casus 2. De leden van de discourscoalitie met de laagste intragroepidentificatie waren het eens over de noodzaak van een gedifferentieerd inhaalverbod, maar hadden uiteenlopende ideeën over de realisatie hiervan. Dit resulteert in de lage binnengroepdensiteit van $\Delta_B = 0,16$. Het mag niet verbazen dat de hoogste intragroepidentificatie wordt gemeten bij de discourscoalitie die homogeen is samengesteld uit leden van het Vlaams Belang. De waarden van de binnengroepdensiteiten bevestigen de bevindingen uit de interpretatieve lezing van de data over de heterogeniteit in samenstelling en ideeën van de verschillende discourscoalities.

De gemiddelde groepshomogeniteiten verschillen weinig bij beide gevallen, maar bij Casus 2 is er meer variatie: de discourscoalitie voor een gedifferentieerd inhaalverbod heeft een relatief lage groepshomogeniteit, terwijl deze waarde bij de discourscoalitie tegen een inhaalverbod *tout court* relatief hoog is. Wanneer men echter de respectieve denkkaders in ogenschouw neemt, wordt het duidelijk dat deze coherenter zijn bij Casus 1. Bij Casus 2 leidt de clusteranalyse van de sociomatrix immers tot twee discourscoalities die de belangen van de transportindustrie vooropstellen en die handelen vanuit een economisch denkkader. Deze discourscoalities verschillen wat de prognostische dimensie van hun beleidsframes betreft, maar niet op het vlak van de ontologische en causale aannames die aan de basis van hun argumentatie liggen. Bovendien is er geen consensus in de discourscoalitie van de voorstanders van een gedifferentieerde aanpak over hoe de maatregel moet geïmplementeerd worden. De groepshomogeniteit van de discourscoalities bij Casus 1 is bijgevolg globaal genomen hoger.

De hoeveelheid gedeelde ideeën en de mate van onenigheid zijn indicatief voor de intergroepvervreemding. Bij beide gevallen wordt er slechts een geringe hoeveelheid ideeën gedeeld tussen de discourscoalities die vanuit verschillende beleidsframes handelen (in beide gevallen $\Delta_T = 0,03$). Deze lage overlap van ideeën bevestigt de eerdere bevindingen uit de interpretatieve lezingen over de aanwezigheid van verschillende interpretatiekaders. Tussen Clusters I en III van Casus 2 is er een veel grotere hoeveelheid gedeelde ideeën ($\Delta_T = 0,16$). Dit komt overeen met de observatie dat beide discourscoalities in hoofdzaak vanuit hetzelfde interpretatiekader handelen. Ten slotte

werd geobserveerd dat de mate van onenigheid tussen de discourscoalities, de tweede indicator voor inter-groep vervreemding, sterker is bij Casus 1 dan bij Casus 2.

Samenvattend komt men bij de vergelijking van beide gevallen tot de volgende conclusies. Een interpretatieve lezing van de debatten suggereert dat de beleidsframes bij Casus 2 meer gefragmenteerd zijn dan bij Casus 1. Dit wordt bevestigd door de interpretatie van de groepshomogeniteiten van Clusters I en III bij Casus 2. Hierboven werd beredeneerd dat ten gevolge hiervan de globale homogeniteit van de clusters hoger is bij Casus 1. Bovendien wordt er door middel van de meting van de mate van onenigheid een hogere mate van intragroepvervreemding vastgesteld bij Casus 1. Men kan hier bijgevolg uit concluderen dat het niveau van beleidscontroverse hoger is bij Casus 1 dan bij Casus 2.

5. Slotbeschouwing

Discoursnetwerkanalyse standaardiseert en formaliseert de conflictstructuren van het politieke debat. Ze stelt de onderzoeker in staat om discourscoalities, die groepen zijn waarvan de leden een gezamenlijke sociale construct ten aanzien van een beleidsthema delen, te meten. Hiervoor werden verschillende parameters geïntroduceerd die de karakteristieken van discourscoalities beschrijven. De interpretatie van deze parameters staat niet los van een kwalitatieve of interpretatieve analyse van het politieke debat. De methode is daarom ook complementair aan dit soort analyses. Met de beperkte gevalstudies werd tevens aangetoond dat de methode toelaat om vanuit een comparatief perspectief de relatieve intensiteit van verschillende beleidsconflicten te bepalen.

De bovenstaande gevallen werden synchronisch geanalyseerd: omdat de debatten plaatsvonden in een beperkte tijdspanne, werd er geen rekening gehouden met de tijdscomponent. De methode leent zich evenwel ook voor een diachronische of longitudinale analyse. Beleidscontroverses, oftewel *intractable policy conflicts* (Schon & Rein, 1994), zoals het abortusdebat (bv. Celis, 2001; Muller, te verschijnen 2014) of het euthanasiedebat (bv. Broughton & Palmieri, 1999), hebben immers de eigenschap om over een langere tijdspanne plaats te vinden. De focus bij de analyse van dergelijke debatten ligt dan ook bij de evolutie van het beleidsconflict doorheen de tijd. De meetbaarheid van beleidscontroverses, die door de methode mogelijk wordt gemaakt, opent bijgevolg de deur naar *time series analyse* van beleidsdebatten. De introductie van de tijdscomponent laat toe om op formele wijze de *dynamiek* van beleidsconflicten in kaart brengen.

De methode vergemakkelijkt tevens de (formele) comparatieve analyse van de structuren van beleidsconflicten. Ze stelt de onderzoeker in staat om conflictstructuren te typeren aan de hand van formele eigenschappen. Dit kan leiden tot

theorievorming over de link tussen de politieke en/of maatschappelijke conflictstructuren met betrekking tot beleidsthema's enerzijds en de aard en context van beleidsthema's anderzijds. Er is immers weinig geweten over de systematiek van 'nieuwe' beleidsproblemen en -conflicten. Het politieke debat rond thema's als mobiliteit, vergrijzing, het internet, terrorisme of klimaatverandering wordt immers niet gestructureerd volgens de oude of 'nieuwe' breuklijnen. De analyse van politiek conflict met discoursnetwerkanalyse maakt het mogelijk om dit gat in de politiek-wetenschappelijke kennis te onderzoeken.

De analyse van Casus 2 toont aan dat de methode gegevens aanreikt over het potentieel van een debat om tot een controverser uit te groeien. Dit debat wordt gekenmerkt door een lagere positie op het theoretisch continuüm tussen eenvoudige beleidsproblemen en beleidscontroverses in vergelijking met Casus 1. Uit de analyse van Casus 2 blijkt echter ook dat de leden van enerzijds Discourscoalitie II en anderzijds Discourscoalities I en III verschillende beleidsparadigma's delen, respectievelijk een 'ecologisch' frame en een 'economisch' frame. De literatuur suggereert dat de aanwezigheid van verschillende paradigma's in een beleidsdebat een noodzakelijke (maar geen toereikende) voorwaarde is voor beleidscontroverser. Het conflict heeft met andere woorden wel het potentieel om uit te groeien tot een beleidscontroverser. De voorspellende waarde hiervan is relevant voor praktijkgericht onderzoek naar de resolutie van 'weerbarstige beleidscontroverses' (Rein & Schön, 1996; Schön & Rein, 1994).

Bij de tweede case werd geobserveerd dat de partijen SP.A en CD&V verdeeld waren over de problematiek. De bovenstaande analyse beperkte zich tot het meten van discourscoalities. De methode is evenwel ook bruikbaar om op basis van het discours de interne congruentie van politieke partijen te meten en de afstand tussen partijen.

De methode biedt nog andere mogelijkheden die buiten het bereik vielen van de methodologische uiteenzetting in dit artikel. De analyse van discourscoalities, zoals uiteengezet, is gebaseerd op de conceptualisering van een discursieve ruimte als een netwerk van actoren die met elkaar verbonden zijn op basis van gemeenschappelijke aannames. Deze structuur is het actorenovereenkomstennetwerk. Discursieve ruimte kan echter ook geconceptualiseerd worden als een netwerk van ideeën of concepten. Relaties in dit netwerk komen tot stand wanneer een conceptenkoppel aan eenzelfde actor (of groep/organisatie) kan worden toegeschreven. Met de bovenstaande methode is het ook mogelijk dit conceptenovereenkomstennetwerk samen te stellen. Dit maakt een formeel-inductieve discoursanalyse mogelijk die niet enkel de discourscoalities maar ook de *discoursen zelf* meet. Hiermee kan men de evoluties, transformaties, vermenging en splitsing van discoursen in kaart brengen en aan een gestandaardiseerde analyse onderwerpen. Het schept de mogelijkheid om processen van *framing* en *counterframing* in kaart te brengen en om de aard en de intensiteit van de "clash of ideas" binnen een beleidsdebat te *meten*.

De netwerkconceptualisering van het politieke discours is relatief nieuw in de politicologie. De opsomming van mogelijke toepassingen illustreert de meerwaarde van de methode voor de discipline. De lijst van toepassingen hierboven is evenwel niet uitputtend en niet gebonden aan één enkele discipline: de methode is toepasbaar voor de analyse van alle denkbare debatten met een politiek karakter.

Noten

1. Volgens Schmidt (2010) zijn de voornaamste *new institutionalisms*: a) het *rational choice* institutionalisme (bv. Ostrom, 1990), waarbij het gedrag van rationele actoren als verklaringsgrond dient; b) het historisch institutionalisme (bv. Pierson, 2000), waarmee het gedrag van actoren wordt verklaard door zich toe te spitsen op historische structuren en praktijken; c) het sociologisch institutionalisme (bv. March & Olsen, 1989), waarbij normen en culturen van sociale actoren als verklaringsgrond dienen.

2. Een interpretatiekader of *frame* is een waardensysteem, in die zin dat het idealen bevat van wat wenselijk of nastrevenswaardig is. Onderliggend hieraan zijn ontologische aannames over de sociale realiteit (Benford & Snow, 2000; Linder, 1995). Deze aannames zijn het resultaat van eerdere socialisatie (Berger & Luckmann, 1966). Deze vooronderstellingen bepalen hoe in de menselijke ervaring de complexiteit van de sociale realiteit wordt getransformeerd tot een betekenisvol geheel. Interpretatiekaders bepalen hierdoor welke betekenis er wordt gegeven aan sociale feiten (Goffman, 1974).

3. De basisaanname van de voorgestelde methode is afgeleid uit theoretisch werk over de relationele sociologie van betekenis (Kirchner & Mohr, 2010; Mische, 2011; White, Thieman, & Bucholz, 2007). Deze literatuur is gebaseerd op een netwerkconceptualisering van het sociale leven.

4. Het coderen gebeurt grotendeels inductief, zij het wel dat metacategorieën die werden afgeleid uit de literatuur over beleidsframing worden gebruikt. Er wordt in het bijzonder gecodeerd voor *diagnostische* of *prognostische* stellingen in verband met het beleidsprobleem (Benford & Snow, 2000; Linder, 1995; Verloo, 2005).

5. Een tweevormig netwerk is een netwerk dat twee verschillende sets van knopen bevat, in dit geval een set van actoren en een set van codes (Wasserman & Faust, 1994).

6. Het maakt niet uit of een relatie in het actorenovereenkomstennetwerk afkomstig is van een actorenkoppel waarvan de leden het gezamenlijk eens dan wel oneens zijn met een stelling. De gewichten van de relaties tussen de actorenkoppels zijn louter een functie van de mate van overeenstemming tussen de twee actoren.

Bibliografie

- Ahrens, K. (2009). *Politics, Gender, and Conceptual Metaphors*. Houndmills: Palgrave.
- Atkinson, R. (2000). Narratives of Policy: The Construction of Urban Problems and Urban Policy in the Official Discourse of British Government 1968-1998. *Critical Social Policy*, 20, 211-232.
- Baumgartner, F., Berry, J.M., Hojnacki, M., Kimball, D.C. & Leech, B.L. (2006). The Structure of Policy Conflict (p. 47). Gepresenteerd bij Midwest Political Science Association, Chicago, IL, 20-23 april 2006.
- Benford, R.D. & Snow, D.A. (2000). Framing Processes and Social Movements. *Annual Review of Sociology*, 26, 611-639.
- Berger, P.L. & Luckmann, T. (1966). *Social Construction of Reality: A Treatise in the Sociology of Knowledge*. Garden City, NY: Anchor Books.
- Borgatti, S.P., Everett, M.G. & Freeman, L.C. (2002). *Ucinet for Windows: Software for Social Network Analysis*. Harvard, MA: Analytic Technologies.
- Brandes, U., Robbins, G., McCranie, A. & Wasserman, S. (2013). What is Network Science? *Network Science*, 1 (1), 1-15.
- Bryman, A. (2012). *Social Research Methods*. Oxford: University Press.
- Bulkeley, H. (2000). Discourse Coalitions and the Australian Climate Change Policy Network. *Environment and Planning C: Government and Policy?* 18(6), 727-748.
- Clegg, S.S. (1989). *Frameworks of Power*. London: Sage.
- De Standaard (2005). Minister Van Brempt wil tragere vrachtwagens. *De Standaard Online*. http://www.standaard.be/artikel/detail.aspx?artikelid = DMF19062005_005. Geraadpleegd op 19 april 2013.
- De Standaard (2006). Onenigheid over inhaalverbod vrachtwagens. *De Standaard Online*. http://www.standaard.be/cnt/dmf22062006_057. Geraadpleegd 10 oktober 2013.
- Esteban, J. & Ray, D. (1994). On the Measurement of Polarization. *Econometrica*, 62 (4), 379-415.
- Esteban, J. & Schneider, G. (2008). Polarization and Conflict: Theoretical and Empirical Issues. *Journal of Peace Research*, 2008 (45), 2.
- Everitt, B.S. (1993). *Cluster Analysis*. London: Arnold.
- Falk, D. (2007). Policy Framing in the European Union. *Journal of European Public Policy*, 14 (4), 654-666.
- Fischer, F. & Forester, J. (Eds.) (1993). *The Argumentative Turn in Policy Analysis and Planning*. Durham, NC: Duke University Press.
- Fisher, D.R., Leifeld, P. & Iwaki, Y. (2013). Mapping the Ideological Networks of American Climate Politics. *Climatic Change*, 116 (3), 523-545.
- Goffman, E. (1974). *Frame Analysis: An Essay on the Organization of Experience*. New York: Harper & Row.

- Hajer, M. (1989). Discours-coalities in politiek en beleid: De interpretatie van bestuurlijke heroriënteringen in de Amsterdamse gemeentepolitiek. *Beleidswetenschap*, 3(3), 242-263.
- Hajer, M. (1993). Discourse Coalitions and the Institutionalization of Practice: The Case of Acid Rain in Britain. In F. Fischer & J. Forester (Eds.), *The Argumentative Turn in Policy Analysis and Planning* (pp. 43-76). Durham, NC: Duke University Press.
- Hajer, M. (1996). Ecological Modernization as Cultural Politics. In S. Lash, B. Szerszynski & B. Wynne (Eds.), *Risk, Environment and Modernity: Towards a New Ecology*. London: Sage.
- Hajer, M. (2002). Discourse Analysis and the Study of Policy Making. *European Political Science*, 2 (1), 61-65.
- Hall, P. (1989). *The Political Power of Economic Ideas: Keynesianism across Nations*. Princeton: Princeton University Press.
- Hall, P. (1993). Policy Paradigms, Social Learning and the State: The Case of Economic Policy Making in Britain. *Comparative Politics*, 25(3), 275-296.
- Hanneman, R.A. & Riddle, M. (2005). *Introduction to Social Network Methods*. Riverside, CA: University of California, Riverside (gepubliceerd in digitale vorm <http://faculty.ucr.edu/~hanneman>).
- Kingdon, J. (1984). *Agendas, Alternatives, and Public Policies*. Boston, MA: Little, Brown.
- Kirchner, C. & Mohr, J.W. (2010). Meaning and Relations: An Introduction to the Study of Language, Discourse and Networks. *Poetics*, 38 (6), 555-567.
- Korsten, A. (2008). *Conceptualisering door framing*. [http://www.arnokorsten.nl/PDF/Beleid/Conceptualisering %20door %20framing.pdf](http://www.arnokorsten.nl/PDF/Beleid/Conceptualisering%20door%20framing.pdf).
- Laclau, E. & Mouffe, C. (1985). *Hegemony and Socialist Strategy – Towards a Radical Democratic Politics*. London: Verso.
- Langendijk, A. (2001). Regional Learning between Variation and Convergence: The Concept of “Mixed Land-Use” in Regional Spatial Planning in The Netherlands. *Canadian Journal of Regional Science*, XXIV (1), 135-152.
- Leifeld, P. (2012). *Discourse Network Analyzer Manual*, version 1.3.
- Leifeld, P. (2013). Reconceptualizing Major Policy Change in the Advocacy Coalition Framework. A Discourse Network Analysis of German Pension Politics. *The Policy Studies Journal*, 41 (1), 169-198.
- Leifeld, P. & Haunss, S. (2012). Political Discourse Networks and the Conflict over Software Patents in Europe. *European Journal of Political Research*, 51 (3), 382-409.
- Lenschow, A. & Zito, A.R. (1998). Blurring or Shifting of Policy Frames?: Institutionalization of the Economic-Environmental Policy Linkage in the European Community. *Governance; An International Journal of Policy and Administration*, 11 (4), 415-441.
- Linder, S. (1995). Contending Discourses in the Electric and Magnetic Fields Controversy: The Social Construction of EMF Risk as a Public Problem. *Policy Sciences*, 28 (2), 209-230.

- March, J.G. & Olsen, J.P. (1989). *Rediscovering Institutions: The Organisational Basis of Politics*. New York: Free Press.
- McBeth, M.E. & Shanahan, E.A. (2005). The Science of Storytelling: Measuring Policy Beliefs in Greater Yellowstone. *Society and Natural Resources*, 18 (5), 413-429.
- Mische, A. (2011). Relational Sociology, Culture and Agency. In J. Scott & P.J. Carrington (Eds.), *The Sage Handbook of Social Network Analysis* (pp. 80-98). London: Sage.
- Muller, A. (te verschijnen 2014). Het meten van beleidscontroversie en polarisatie met discoursnetwerkanalyse: de case van het abortusdebat in de Belgische Kamer (1972-1990). *Sociologos. Tijdschrift voor Sociologie*, 35 (3).
- Neuendorf, K.A. (2002). *The Content Analysis Guidebook*. Thousand Oaks, CA: Sage.
- Olick, J.K. & Levy, D. (1997). Collective Memory and Cultural Constraint: Holocaust Myth and Rationality in German Politics. *American Sociological Review*, 62 (6).
- Oosterwaal, A. & Torenvlied, R. (2010). Politics Divided from Society? Three Explanations for Trends in Societal and Political Polarisation in the Netherlands. *West European Politics*, 33 (2), 258-297.
- Ostrom, E. (1990). *Governing the Commons*. New York: Cambridge University Press.
- Peeters, T. (2005). Transporteurs: "Als dit ingevoerd wordt zullen we meer vrachtwagens moeten inzetten voor evenveel klanten". *De Morgen* 2 november, p. 7.
- Pierson, P. (2000). Increasing Returns, Path Dependence, and the Study of Politics. *American Political Science Review*, 94 (2), 251-268.
- Rein, M. & Schön, D. (1996). Frame-critical Policy Analysis and Frame-reflective Policy Practice. *Knowledge & Policy*, 9 (1), 85-105.
- Sabatier, P.A. (Ed.) (1999). *Theories of the Policy Process*. Oxford: Westview Press.
- Sabatier, P.A. (2000). Clear Enough to Be Wrong. *Journal of European Public Policy*, 7 (1), 134-140.
- Saldanha, J. (2013). *The Coding Manual for Qualitative Researchers*. London: Sage.
- Schmidt, V.A. (2002). *The Futures of European Capitalism*. Oxford: Oxford University Press.
- Schmidt, V.A. (2010). Taking Ideas and Discourse Seriously: Explaining Change through Discursive Institutionalism as the Fourth "New Institutionalism". *European Political Science Review*, 2 (1), 1-25.
- Schön, D.A. & Rein, M. (1994). *Frame Reflection*. New York, NY: Basic Books.
- Sederberg, P.C. (1984). *The Politics of Meaning*. Tucson, Arizona: The University of Arizona Press.
- Szarka, J. (2004). Wind Power, Discourse Coalitions and Climate Change: Breaking the Stalemate? *European Environment*, 14 (6), 314-330.
- Throgmorton, J.A. (1992). Planning as Persuasive Storytelling about the Future: Negotiating an Electric Power Rate Settlement in Illinois. *Journal of Planning Education and Research*, 12 (1), 17-31.
- Torenvlied, R. & Haarhuis, C. (2008). Polarization and Policy Reform: Anti-Corruption Policymaking in Sub-Saharan Africa. *Journal of Peace Research*, 45 (2), 223-240.

- Vadapalli, S., Satyanarayana, V.R. & Kamamakar, K. (2006). *A Simple Yet Effective Data Clustering Algorithm*. Paper gepresenteerd op de Sixth International Congress on Data Mining, 18-22 december 2006, Hong Kong, p. 5.
- Van Aelst, P. & Bruyninckx, E. (1998). *Netwerkanalyse: 2 concrete toepassingen* (PSW Papers No. 8) (p. 38). Antwerpen: Universiteit Antwerpen, Faculteit Politieke en Sociale Wetenschappen.
- Van Der Kelen, L. (2005). Column. *Het Laatste Nieuws* 13 december, p. 2.
- Van Hulst, M.J. (2005). The Heart of the Matter: Decision Making Caught in Metaphors. Gepresenteerd bij ECPR Joint Sessions of Workshops.
- Verloo, M. (2005). Mainstreaming Gender Equality in Europe. A Critical Frame Analysis Approach. *The Greek Review of Social Research*, 117 (B'/2005), 11-34.
- Vlaams Parlement (2004). *Handelingen plenaire vergadering*. Zitting 2004-2005, 13 oktober 2004.
- Vlaams Parlement (2005a). *Handelingen plenaire vergadering*. Zitting 2004-2005, 22 juni 2005.
- Vlaams Parlement (2005b). *Hoorzitting; verslag namens de Commissie openbare werken, mobiliteit en energie, uitgebracht door Herman Lauwers*. Zitting 2005-2006, 20 december 2005.
- Vlaams Parlement (2006a). *Handelingen: commissievergadering Commissie voor openbare werken, mobiliteit en energie*. Zitting 2005-2006, 2 mei 2006.
- Vlaams Parlement (2006b). *Handelingen: plenaire vergadering*. Zitting 2005-2006, 28 mei 2006.
- Vlaams Parlement (2006c). *Handelingen: commissievergadering Commissie voor openbare werken, mobiliteit en energie*. Zitting 2005-2006, 27 juni 2006.
- Vlaams Parlement (2008a). *Handelingen: commissievergadering Commissie voor openbare werken, mobiliteit en energie*. Zitting 2007-2008, 15 januari 2008.
- Vlaams Parlement (2008b). *Handelingen: commissievergadering Commissie voor openbare werken, mobiliteit en energie*. Zitting 2008-2009, 21 oktober 2008.
- Wasserman, S. & Faust, K. (1994). *Social Network Analysis: Methods and Applications*. Cambridge, MA: Cambridge University Press.
- White, H., Thieman, M. & Bucholz, L. (2007). Networks and Meaning: Styles and Switchings. *Soziale Systeme*, 13 (1 + 2), 543-555.
- Yanow, D. (2000). *Conducting Interpretive Policy Analysis*. London: Sage.

DEEL 2

RUBRIEKEN

INHOUD

ESSAY:

- Het compromis 2.0. De meerwaarde
van het uitruilprincipe voor de
Nederlandse en Belgische politiek** 367
Nicolas Bouteca en Bart-Jan Heine

SYMPOSIUM:

- Het electorale succes van het
euroscepticisme** 385
André Krouwel, Yordan Kutiyski,
Nathalie Brack en Wouter Wolfs

ONDERZOEK UITGELICHT:

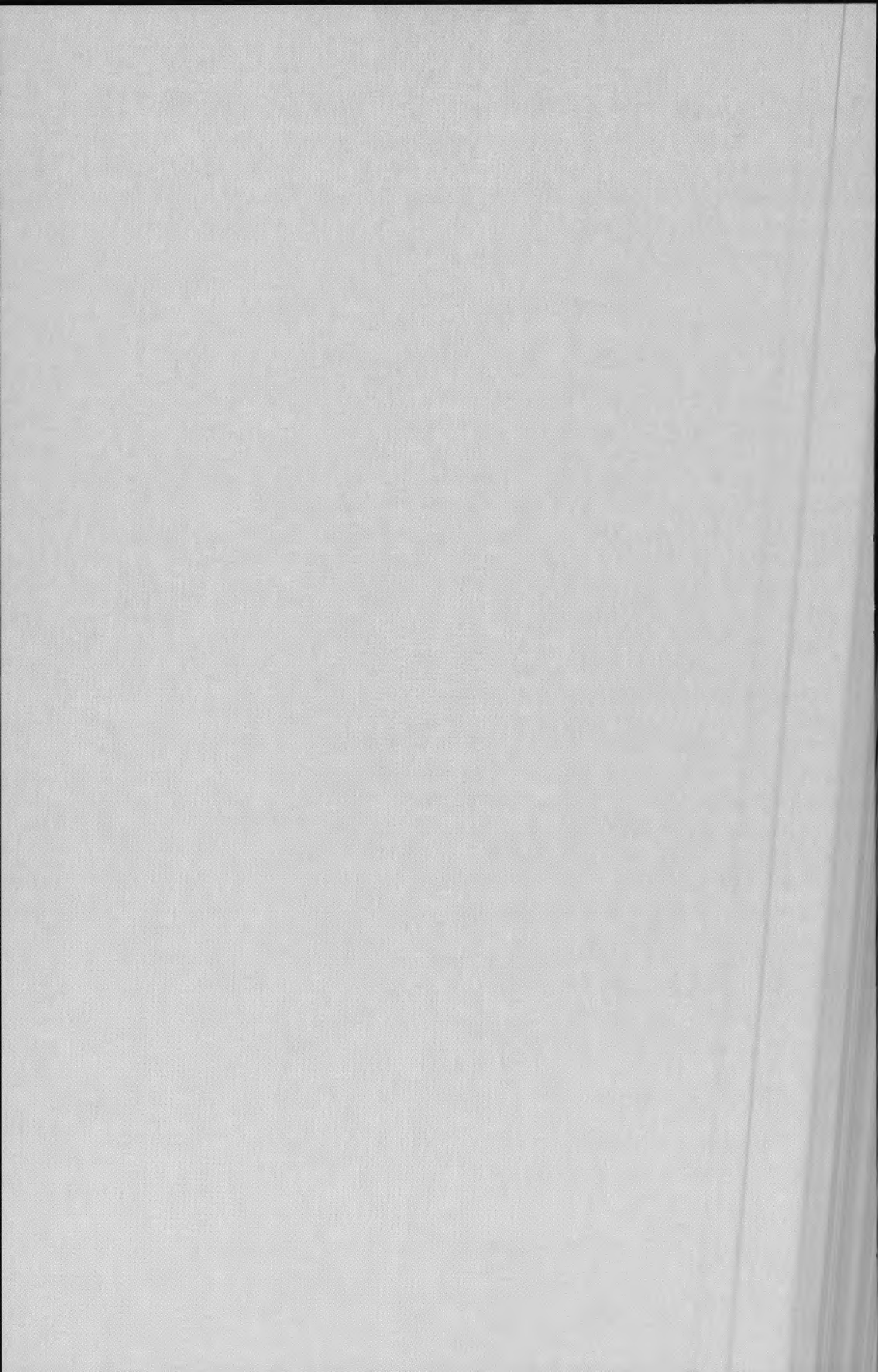
- De belofte van nieuw institutionalisme:
een verklaring van de afwezigheid van
een Wereld of Verenigde Naties
Milieu Organisatie** 403
Marjanneke J. Vijge

- Wat markten (niet) kunnen
betekenen voor klimaatbeleid** 406
Gert Spaargaren en Arthur Mol

- De ideologische afstand tussen partijen.
Een vergelijkende studie naar de
overbrugde afstand bij partijwissels** 410
Ruth Dassonneville en Yves Dejaeghere

- AUTEURSINFO 414

- CALL FOR PAPERS 417

Het compromis 2.0.

De meerwaarde van het uitruilprincipe voor de Nederlandse en Belgische politiek

Nicolas Bouteca en Bart-Jan Heine

Compromissen werden lange tijd beschouwd als het belangrijkste ingrediënt voor het welslagen van de Belgische en Nederlandse pacificatiedemocratie. De kunst om elkaar in het midden te vinden werd door politici, maar ook door politieke wetenschappers (Lijphart, 1977) en analisten als ideaalbeeld naar voren geschoven. Koen Koch omschreef dit een beetje jammerend maar treffend in een opiniestuk over het beleid van het tweede kabinet-Kok (1998-2002), waarin liberalen en sociaaldemocraten samen zaten: “De kleur van politiek succes in Nederland is niet paars, maar grijs” (Koch, 1999).

Diederik Samsom (PvdA) en Mark Rutte (VVD) tartten tijdens de kabinetsformatie eind 2012 deze politieke wetmatigheid door niet langer een compromis na te streven, maar elkaars standpunten te gaan uitruilen. Ze besloten om een regeerakkoord te schrijven waarin ze elkaar “iets gunden”. In plaats van een grijs compromis te sluiten, gaven ze elkaar de ruimte om voluit te scoren op de thema's die ze belangrijk vinden. Het totaalpakket met enkele duidelijke liberale en sociaaldemocratische strijdpunten moest op zichzelf een evenwichtige *package deal* vormen, zonder evenwel op elk domein van het regeerakkoord in het midden tussen liberalen en sociaaldemocraten te landen.

Vanuit België werd meewarig gekeken naar de Nederlandse uitruil. De fascinatie voor de Belgische compromiskunst lijkt elk debat over een eventuele alternatieve benadering op voorhand uit te sluiten. Met verwijzingen naar onder andere de koningskwesitie (1950), die het land zeer sterk verdeelde en bijna op een burgeroorlog uitdraaide, wordt maar weinig ruimte gelaten om *out of the box* te denken over de manier waarop kiezers verzoend kunnen worden met het beleid dat uit coalitieregeringen voortvloeit. Nochtans laten juist de moeizame Belgische kabinetsformaties, het wereldrecord formeren (541 dagen!) dat voorafging aan de regering-Di Rupo I en de terugkerende problemen om de federale begroting op tijd rond te krijgen, zien dat het grijze compromis misschien niet langer het meest geschikte besluitvormingsmodel is. Toegeven op het eigen programma wordt immers in toenemende mate, in zowel België als Nederland, als electoraal onaantrekkelijk gezien.

In dit essay wordt het uitruilprincipe op zijn waarde getest. Daarvoor zal het uitruilprincipe in de eerste plaats in een breder politiek-wetenschappelijk kader worden geplaatst. In tweede instantie zal er aan de hand van een voorlopige analyse van de Nederlandse casus worden nagegaan hoe dit nieuwsoortige compro-

mis in de praktijk werkt. Vervolgens bekijken we in hoeverre het uitruilprincipe een alternatief is voor de Belgische politiek. In een laatste paragraaf evalueren we de meerwaarde van het uitruilprincipe voor de Lage Landen en bekijken we of dit te verkiezen valt boven het compromis.

1. Desillusie van het compromis

Volgens sommige Belgische politici en politicologen was er niets nieuws onder de zon toen de methode ter sprake kwam die aan de basis lag van het Nederlandse regeerakkoord: het is niets meer of minder dan een compromis à la Belge, luiden de commentaren (Tobback, 2012; Hooghe, 2012). Het uitruilprincipe is echter meer dan semantiek. Het Nederlandse regeerakkoord onderscheidt zich fundamenteel van een traditioneel compromis, waarbij de partijen elkaar op elk issue ergens in het midden vinden. Rutte en Samsom wilden een dergelijke grijze tekst vermijden. Zo ruilden bijvoorbeeld de liberalen een strikt begrotingsbeleid tegen nivellerende maatregelen. De Nederlandse ruiloperatie is meer dan een andere naam voor een klassiek compromis: het is een regeerakkoord waarin gepoogd is om op een zeer duidelijke en transparante wijze aan te geven wie wat binnenhaalde voor zijn kiezers. Het lijkt dan ook onterecht om het uitruilprincipe te herleiden tot een pure marketingoperatie, temeer omdat de keuze van Samsom en Rutte om

elkaar wat te gunnen niet zomaar uit de lucht kwam vallen, maar gebaseerd is op argumentaties die ook in het academische debat omtrent de consensusdemocratie terugkeren. We onderscheiden vier voordelen die de keuze voor een uitruil, althans in theorie, zouden kunnen rechtvaardigen.

Voordeel I: uitruilen leidt tot snellere formaties

Al vrij snel werd duidelijk dat het uitruilen de regeringsvorming zou kunnen versnellen. Formaties in de Nederlandse en Belgische pacificatiedemocratieën duren doorgaans vrij lang. Dat komt doordat beide partijssystemen sterk versnipperd zijn en er de nodige evenwichtskunst en geduld aan de dag moeten worden gelegd om compromissen uit te werken. Een lang formatieproces wordt niet alleen door Rutte en Samsom als problematisch gezien, ook politieke wetenschappers beschouwen het steevast als een van de grote nadelen van het meerpartijensysteem (Caramani, 2008, p. 331). Lange formaties staan immers een snelle aanpak van de problemen van de burgers in de weg. Zeker in tijden van economische crisis is dat problematisch, omdat burgers dan meer dan ooit een daadkrachtig regeringsbeleid verwachten. Dat bleek bijvoorbeeld zeer duidelijk in België bij de aanslepende gesprekken na de verkiezingen van juni 2010. De onvrede met de politieke impasse draaide in januari 2011 uit op een betoging, waarbij tienduizenden Belgen de vorming van een regering eisten.

Voordeel II: uitruilen maakt grotere hervormingen mogelijk

Het uitruilen schept ten tweede de mogelijkheid om bepaalde politiek gevoelige dossiers stevig te hervormen. Door dossiers uit te ruilen kan een klassieke val van een meerpartijensysteem worden vermeden, namelijk de keuze voor suboptimale oplossingen (Devos & Steyvers, 2012, p. 292). Klassieke compromissen hebben het nadeel dat noodzakelijke beleidskeuzes soms uitblijven, omdat er altijd naar een evenwicht gezocht moet worden tussen coalitiepartijen. Dat de vereiste hervormingen daarbij niet altijd doorgang vinden, is immers ondergeschikt aan de zoektocht naar een stabiele meerderheid.

Voordeel III: uitruilen leidt tot grotere herkenbaarheid voor de kiezer en vergroot de geloofwaardigheid van politici

Het coalitiesysteem heeft het grote nadeel dat kiezers zich vaak niet meer herkennen in het gesloten regeerakkoord (Devos & Steyvers, 2012, p. 292). Door de grijze compromissen kan bij kiezers de indruk ontstaan dat zij niet worden gehoord. Want waarom trekken ze naar de stembus als na de regeringsonderhandelingen blijkt dat er nog maar weinig overblijft van het programma waarvoor ze gestemd hebben? Compromissen zijn op die manier een succesrecept om een afkeer voor politiek te ontwikkelen. Uitruilen zou daarentegen de geloofwaardigheid van de politiek kunnen vergroten.

Ten tijde van de verzuiling en de daarmee gepaard gaande electorale stabiliteit was dit geloofwaardigheidsprobleem lange tijd niet van toepassing op de Lage Landen. De achterban van politieke partijen werd gekenmerkt door passiviteit (Lijphart, 1977). Ook al marchandeerde de partij er op los, de kans dat een kiezer in de hoogtijdagen van de verzuiling op een andere partij zou stemmen was vrijwel nihil. Die tijd is al decennia voorbij. De huidige politici moeten het doen “zonder de verzuiling als cruciaal hulpstuk” (Huyse, 2013). Vandaag wisselen kiezers moeiteloos tussen partijen. Van passieve volgzzaamheid is geen sprake meer. Daardoor komt de oude kunst van het compromissen sluiten met grotere electorale risico's dan in het verleden. In dat opzicht zou uitruilen een oplossing kunnen bieden, omdat het veel duidelijker dan een klassiek compromis aangeeft wat partijen voor hun achterban hebben binnengehaald, waardoor kiezers op het einde van de rit minder ontgoocheld achterblijven.

Partijen zouden kiezers natuurlijk de desillusie van het compromis kunnen besparen door een *centripetale competitie* te voeren. Politieke partijen anticiperen dan, voorafgaand aan verkiezingen, op de komende samenwerking met andere partijen. Zij matigen hun toon tijdens de campagnes, houden rekening met elkaars gevoeligheden en staan een zakelijke en pragmatische politiek voor. Een dergelijke attitude van elites zou de postelectorale ontgoocheling kunnen temperen, indien een op consensusvorming en samenwerking gerichte politiek de norm is. Vanuit de democratietheorie bekeken kan het bovendien aantrekkelijk zijn als de program-

matische verschillen niet te groot zijn. Zo dragen partijen bij aan de stabiliteit van het democratische bestel. Partijen kunnen snel formeren en meerderheden gaan niet gebukt onder de constante dreiging om ten val te komen als gevolg van onoverbrugbare meningsverschillen (Volkens & Klingemann, 2002, p. 143). Het Belgische en Nederlandse politieke bedrijf lijkt dezer dagen echter niet in het model van pacificatiepolitiek én consensusvorming te passen en te kiezen voor de weg van de polarisatie (Bouteca, 2014; Pennings & Keman, 2008).

Voordeel IV: uitruilen creëert ruimte voor ideologische profilering

In periodes van polarisatie lijkt het uitruilen geschikter dan het klassieke compromis. Het laat partijen wellicht beter toe om inhoudelijke verschillen te benadrukken. Want net zoals er electorale en democratische argumenten zijn voor een consensusgerichte politiek, zijn er uit de academische literatuur motieven te destilleren voor een centrifugale competitie.

Zo schrijft de democratische theorie partijen voor om burgers alternatieve beleidsopties voor te leggen (Schmitt, 1932). Want als alle partijen hetzelfde voorstellen, heb je als kiezer geen mogelijkheid het beleid te sturen. Het gevaar is dan onverschilligheid of zelfs vervreemding van het politieke spel (Bartolini, geciteerd in Volkens & Klingemann, 2002, p. 143; Van Thijn, 1967). Tot die conclusie kwam in 2009 ook de Raad voor het openbaar bestuur (ROB), die het Nederlandse parlement en de regering adviseert over het

beter functioneren van de overheid: "Politieke partijen moeten de neiging onderdrukken om op voorhand het politieke centrum en de politieke consensus op te zoeken om daarmee iedereen te vriend te houden, omdat zij daardoor op den duur voor niemand meer herkenbaar zijn en niemand meer aan zich zullen binden" (ROB, 2009, p. 65).

Inhoudelijk polariseren lijkt niet alleen belangrijk te zijn vanuit een goede werking van de democratie; ook vanuit electoraal oogpunt valt iets te zeggen voor deze strategie. Aanhangers van het richtingmodel van partijcompetitie (Rabinowitz & Macdonald, 1989) beweren bijvoorbeeld dat partijen hun electorale kansen verhogen als ze net iets extremer zijn dan hun concurrenten zonder de grens van het aanvaardbare te overschrijden. De N-VA lijkt in Vlaanderen de incarnatie van dit principe: communautair op het randje zonder separatisme in de mond te nemen, wat betreft immigratie net braaf genoeg om niet zoals Vlaams Belang aan de zijlijn te moeten blijven roepen en sociaaleconomisch net iets brutaler dan de liberalen zonder basale sociale rechten te betwisten. Kiezers houden er volgens het richtingmodel dus van dat de partijpolitieke posities scherp worden neergezet. Vooral 'nieuwe' partijen lijken daar graag op in te spelen door de zuivere leer te verkiezen boven een amorf verhaal. Maar ook traditionele politici zoeken vanuit strategisch oogpunt steeds meer de polarisatie op (Bouteca, 2014). De moderne politieke arena dwingt hen daar enigszins toe. Kiezers worden immers vooral geïnformeerd door de media die, in een zoektocht naar dramatiek, politiek graag reduceren tot 'horse race'

tussen twee lijsttrekkers of een boksmatch van duidelijk geformuleerde en tegengestelde ideeën (Van Praag & Brants, 2005).

In het veranderde politieke landschap lijkt de grijze, matte en op samenwerking en consensus gerichte politiek niet langer te passen. Het uitruilprincipe heeft enkele belangrijke theoretische voordelen boven het klassieke compromis. Samengevat creëert het uitruilprincipe ruimte voor ideologische profilering, leidt het tot grotere herkenbaarheid en duidelijkheid voor de kiezer, maakt het grotere hervormingen mogelijk en versnelt het de formatie. Dat is de theorie, maar wat leert de praktijk?

2. Evaluatie uitruil Nederland

2.1 *Campagne en verkiezingsuitslag*

Nadat de rechts-populistische PVV van Geert Wilders in april 2012 niet langer bereid was om nieuwe bezuinigingen te 'gedogen', strandde het minderheidskabinet-Rutte I (VVD, CDA). In september volgden verkiezingen, maar eerst moest het demissionaire kabinet nog een begroting opstellen om aan de Europese begrotingsnormen te voldoen. Een week na het 'demasqué' van de PVV sloot een gelegenheidscoalitie van VVD, CDA, D66, GroenLinks en ChristenUnie het 'lenteakkoord' over de begroting voor 2013. De PvdA steunde het akkoord niet, omdat Nederland zich volgens de sociaaldemocraten in 2013 nog niet binnen de Brusselse 3%-norm mocht laten insluiten.

Na de tijdelijk rust van het lenteakkoord volgde een gepolariseerde verkiezingscampagne. Diederik Samsom (PvdA) sprak over het "rechtse rotbeleid" en Mark Rutte (VVD) over het "linkse gevaar" en de neiging van "socialisten" om alles inkomensafhankelijk te maken, zelfs krentenbollen als ze de kans kregen. Het was de campagne van "het eerlijke verhaal" van Samsom en de beloftes van de Rutte die elke werkende Nederlander €1000 garandeerde en Griekenland niet langer zou steunen.

De korte maar felle campagne resulteerde in een verkiezingsuitslag met twee bijna even grote partijen op links en rechts. De VVD van Rutte won 41 en de PvdA van Samsom 38 van de 150 zetels. Op de verkiezingsdag werd voor de twee concurrenten al snel duidelijk, dat zij tot elkaar waren veroordeeld (Hoedeman & Meijer, 2012).

2.2 *Kabinetsformatie*

Afgaande op de verkiezingscampagne leek een paarse constructie geen sinecure te worden. Bovendien was de context waarbinnen VVD en PvdA een kabinet moesten formeren allesbehalve gunstig. Naast de economische crisis die sinds 2008 woedt, is de electorale volatiliteit sinds 2002 hoog en zijn de populistische partijen op de flanken (SP en PVV) een gegeven om rekening mee te houden. De doorzettende economische recessie dwingt tot vergaande bezuinigingen en ingrijpende hervormingen die tegelijkertijd grote electorale risico's met zich meebrengen. Ondanks de verschillende visies op de economische crisis was er sprake van een gedeeld

gevoel van urgentie (De Vries, 2012). Dat gevoel werd versterkt door het algemene beeld dat sinds het begin van de crisis in 2008 onder de kabinetten-Balkenende IV (2007-2010) en -Rutte I (2010-2012) te weinig was hervormd (Willems, 2013).

Tegen deze politieke achtergrond was het volgens Rutte en Samsom zaak om op belangrijke dossiers stappen te zetten (Du Pré & Giebels, 2012). De meeste hoofdrolspelers tijdens de formatie waren politiek volwassen geworden tijdens de Fortuyn-revolte en waren zich daardoor zeer bewust van de risico's van een paarse coalitie, namelijk het gevaar van stilstand en van zouteloze compromissen. Beide partijen vreesden voor een vervaging van hun ideologisch profiel, wat in het voordeel zou spelen van de concurrenten op de flanken (Hoedeman & Meijer, 2012).

De Tweede Kamer benoemde de informateurs Henk Kamp en Wouter Bos. Zij kregen de opdracht om op een zo kort mogelijke termijn de mogelijkheid van een stabiel kabinet bestaande uit VVD en PvdA te onderzoeken.¹ Doel van de informateurs was om een akkoord op hoofdlijnen te sluiten. De nadere uitwerking werd gelaten aan het nieuwe kabinet. Al snel werd duidelijk met welke houding de partijen de formatie in zouden gaan. Het was beter om 'elkaar iets gunnen' en standpunten te ruilen dan eindeloze zoektochten te ondernemen naar tot achter de komma gedetailleerde compromissen (Lagas, 2012).

Uitruilen ging volgens een door Wouter Bos bedachte methode. In totaal 40 beleids-onderwerpen zoals overheidsfinanciën, inkomenspolitiek, zorg, onderwijs of duurzame energie werden op kaarten geschreven. De partijen konden vervolgens om en

om een kaart kiezen die zij belangrijk vonden. De VVD koos allereerst de kaart van de overheidsfinanciën en de PvdA die van de inkomenspolitiek, enzovoort. De partij die een bepaalde kaart had gekozen, nam het voortouw bij de nadere uitwerking van het dossier. Om de scherpste kanten voor de ander eraf te halen werd de '80-20-regel' toegepast. De uitgewerkte voorstellen mochten 80% van de eigen ideeën bevatten en 20% van die van de andere partij (Meeus & Stokmans, 2012). Bij een mondelinge bespreking van het voorstel kon de andere partij nog wijzigingen aandragen (Hoedeman & Meijer, 2012).

2.3 *Positie Eerste Kamer*

Tegelijkertijd rezen er vragen bij het feit dat het te vormen kabinet wel over een meerderheid beschikte in de Tweede Kamer (79 van de 150 zetels), maar in de Eerste Kamer bleef steken op 30 van de 75 zetels. De onderhandelaars van de PvdA en VVD sloegen waarschuwingen hieromtrent in de wind, omdat ze verwachtten dat de Eerste Kamer de kabinetsplannen welwillend tegemoet zou treden. Ze vonden het niet nodig om het politieke draagvlak in de Senaat uit te breiden met bijvoorbeeld CDA (11 zetels in de Eerste Kamer) of D66 en GroenLinks (beide 5 zetels in de Eerste Kamer), omdat dit onder meer het uitruilen zou compliceren.

2.4 *Uitruilakkoord*

Bij de presentatie van het regeerakkoord poogden Rutte en Samsom het beeld neer

te zetten, dat het zoet en het zuur evenwichtig was verdeeld (Du Pré & Giebels, 2012). In de pers waren de analyses over de winst- en verliesrekening echter verschillend. *Elsevier*-columnist Syp Wynia vond dat Rutte het “kwartetspel” van de PvdA had verloren (2012), terwijl Martin Sommer van *de Volkskrant* de liberalen de winnaar van de formatie vond (2012). De VVD kon scoren op een strikt begrotingsbeleid, een belastingverlaging en een strenger immigratiebeleid, maar kreeg een versobering van de hypotheekrenteaftrek te slikken. De PvdA kon het kinderpardon op zijn conto schrijven samen met verschillende nivellerende maatregelen, maar ze moest wel toegeven op ontwikkelingshulp (bezuiniging van een miljard) en de strafbaarstelling van illegaliteit slikken. De sociaaldemocraten moesten ook een verkorte werkloosheidsuitkering (WW) en een versoepeling van het ontslagrecht aanvaarden.

De kernuitruil van het regeerakkoord was dat de VVD een strikt begrotingsbeleid verkreeg in ruil voor de nivellerende maatregelen die volgens de PvdA nodig waren om de pijn van de crisis “eerlijk” te kunnen verdelen. De belangrijkste nivellerende maatregel was de inkomensafhankelijke zorgpremie, een lang gekoesterde wens van de PvdA. De zorg was als grootste en de snelst groeiende post op de begroting één van de belangrijkste kaarten op de onderhandelingstafel. De VVD wilde anders dan de PvdA doorgaan met de marktwerking in de zorg en kreeg deze kaart. Ter compensatie mocht de PvdA de zorgfinanciering nader invullen; de zorgpremie zou inkomensafhankelijk moeten worden. Samsom was trots op het resul-

taat: “Het akkoord bevat het beste van beide werelden en de partijen hebben elkaar niet laten verlammen door de verschillen” (NOS, 2012a). De snelle formatie was daarmee een feit, maar nog geen twee weken later werd het regeerakkoord opengebroken.

2.5 Zorgpremie-oproer

De eerste kritiek op het regeerakkoord kwam van de invloedrijke oud-partijleider van de VVD Hans Wiegel. Hij noemde het nog te installeren kabinet-Rutte I misschien nivellerender dan het kabinet-Den Uyl (NOS, 2012b). Zijn kritiek was vooral gericht op de inkomenseffecten van de inkomensafhankelijke zorgpremie. Het kabinet had de effecten voor alle inkomensgroepen niet helemaal laten doorrekenen, waardoor binnen enkele dagen de twijfel om zich heen sloeg. Journalisten kwamen met afwijkende berekeningen, waarbij de hogere middeninkomens tot honderden euro's meer premie per maand zouden gaan betalen. Rutte stelde dat de effecten wel zouden meevallen en dat mensen onnodig bang werden gemaakt door de berekeningen in de media. Terwijl de berekeningen werden gerelativeerd, hielden de NOS en RTL4 vast aan hun berekeningen. Uiteindelijk bleken de berekeningen in de media juist te zijn en kreeg Ruttés geloofwaardigheid een knauw (Bakker & Du Pré, 2012).

Na het bekend worden van de inkomensafhankelijke zorgpremie was het bij de VVD niet langer rustig. Het verschil tussen de VVD van voor en na de campagne was groot. Tijdens de campagne richtte de

partij zich op de “hardwerkende Nederlander” en het linkse gevaar van nivelleren om tijdens de formatie vergaande nivellerende maatregelen van de PvdA te accepteren. De mailbox stroomde over en de telefoon stond roodgloeiend met ontevreden kiezers en radeloze VVD-bestuurders. *De Telegraaf*, een krant die de VVD over het algemeen gunstig gestemd is, voerde actief campagne tegen de plannen, kopte “Achterban van VVD is ziedend!” en had het over “Marx Rutte!” (De Telegraaf, 2012). In dezelfde week congresseerden de sociaal-democraten over het regeerakkoord. Daar was men wel tevreden. PvdA-voorzitter Hans Spekman, die zijn partij een linkser profiel wil aanmeten, vatte de geest van het akkoord samen: “We doen het met de blauwen, maar worden niet paars, maar blijven rood” en voegde daar enigszins provocerend aan toe dat nivelleren een feest is (Meijer, 2012) Terwijl de VVD een lesje crisismanagement kreeg, stemde het PvdA-congres dus tevreden in met het regeerakkoord. De gedachte was op dat moment toch vooral dat, als de VVD op dit dossier zou “terug onderhandelen” de hele evenwichtsoefening van begin af aan zou moeten worden hernomen.

Nog voordat het kabinet de regeringsverklaring had uitgesproken werd het regeerakkoord al weer opengebroken. In de dagen daarvoor was de druk op de VVD zo groot geworden, dat het reëel was dat Rutte en het kabinet de crisis niet zouden overleven. Bovendien stuitten de plannen in de Senaat op weerstand (Trouw, 2012a). Gezichtsverlies lijden en opnieuw onderhandelen was volgens de VVD-leiding de minst slechte optie. De PvdA-voormannen lieten zich ontvallen dat er ruimte was

om te spreken over het aanpassen van de maatregel. Uiteindelijk werd de inkomensafhankelijke zorgpremie vervangen door minder verstreckende nivellerende belastingmaatregelen en extra geld voor sociale zekerheid (de Volkskrant, 2012). Door de coulante houding van de PvdA keerde de rust voorlopig terug en kon de nieuwe ministersploeg beginnen met regeren.

2.6 *Van uitruilakkoord tot regeringsbeleid: een voorlopige evaluatie*

Het oproer rond de inkomensafhankelijke zorgpremie legde direct de aandacht op twee bijzondere elementen van het kabinet-Rutte II: de uitruil en de minderheidspositie van het kabinet in de Eerste Kamer. In de loop van het eerste kabinetsjaar zou vooral het ontbreken van een stabiële meerderheid in de Eerste Kamer als problematisch worden ervaren. Een evaluatie van het ‘uitruilakkoord’ is dan ook niet los te zien van de minderheidspositie in de Senaat. Ondanks het in elkaar grijpen van de uitruilconstructie en de minderheidspositie valt het een en ander te zeggen over de (door)werking van het uitruilakkoord dat ten grondslag ligt aan het kabinet-Rutte II.

Om te beginnen leidde het uitruilen van standpunten tot een snellere formatie. Die duurde 52 dagen. Dit is kort in vergelijking met het gemiddelde van bijna 88 dagen in de periode na de Tweede Wereldoorlog (Parlement.com, 2013). Thema’s werden niet tot in detail onderhandeld en moeilijke dossiers werden uitgeruild. De snelle formatie lijkt daarmee het eerste theoretische voordeel te bevestigen. Desondanks

behoeft de snelheid van de formatie enige nuance. PvdA-senator en hoogleraar politologie Ruud Koole wees er in VPRO Buitenhof op, dat men de snelheid die men aan de voorkant van het proces wint, aan de achterkant verliest. Dat komt doordat de scherpe kanten van de beleidsvoorstellen nog niet geheel zijn 'uit' onderhandeld. Dat op het punt van de inkomensafhankelijke zorgpremies al na een week het regeerakkoord werd opengebroken, was volgens hem hiervan een bevestiging. Feitelijk werd hiermee de formatie tijdens het regeren voortgezet. Een uitruilakkoord is dus nog meer dan het klassieke regeerakkoord slechts het openingsakkoord van een nog te schrijven orkeststuk.

Ten tweede kan betwijfeld worden of het uitruilprincipe grotere hervormingen op politiek gevoelige dossiers mogelijk maakt. Zo liet het oproer rond zorgpremie zien dat het uitruilen op bepaalde gevoelige kwesties intern kan stuiten op veel verzet, dat mogelijk heviger is dan bij een ouderwets compromis. Zo was het behoud van het zorgstelsel (marktwerking) vooral een ideologisch punt voor de VVD, maar voor de kiezer was het tamelijk abstract. Het trof mensen niet direct in de portemonnee, zoals dat wel het geval was met de inkomensafhankelijke zorgpremie. Aan de keukentafel konden mensen zelf uitrekenen hoeveel honderden euro's ze meer zouden betalen. Een kwestie die vooral bij de VVD-achterban tot grote verontwaardiging leidde. Binnen de PvdA bracht de voorgenomen strafbaarstelling van illegaliteit dan weer onrust. Het verzet sluimerde al langer, maar kwam in de partij prominent op de agenda toen een van oorsprong Iraanse Nederlander een

petitie startte. In de nasleep van die zaak nam het PvdA-congres een motie aan die het kabinet oproep om de strafbaarstelling van illegaliteit in te trekken. Veel partijleden hadden principiële bezwaren tegen de strafbaarstelling. Samsom liet echter verstaan dat "terug onderhandelen" op dit thema wellicht onherstelbare schade aan de coalitie zou aanbrengen. Hij wist uiteindelijk zijn partij te overtuigen, maar de onvrede binnen zijn partij kreeg hij maar met moeite gesust (Hoedeman & Meijer, 2013). Zowel het 'zorgpremie-oproer' als de petitie tegen de strafbaarstelling van illegaliteit maakten duidelijk, dat de achterban van een partij wellicht beter een grijs compromis kan accepteren dan een uitruil die soms radicaal tegen zijn opvattingen en belangen ingaat. Uitrusten wordt dus bijzonder riskant als het directe belangen raakt of principiële punten betreft. Niet elk winst- en verliespunt weegt even zwaar.

Uitrusten kan ook buiten de partijen op weerstand stuiten. Het is daarom zaak om niet alleen binnen de coalitie voldoende draagvlak te hebben, maar ook daarbuiten. In de Nederlandse polder is de regering voor het welslagen van het beleid immers afhankelijk van allerlei maatschappelijke organisaties. De kabinetsformatie is slechts het politieke werk van enkelen; het proces van overtuigen moet daarna nog plaatsvinden. Oud-fractievoorzitter van de PvdA Jacques Wallage wees erop dat "[e]n coalitie in Den Haag, nog geen coalitie in het is land [is]" (Trouw, 2012b). Voor het welslagen van sociaaleconomische hervormingen bijvoorbeeld, is de steun nodig van werknemers en werkgevers. Dit maakte dat de

grote arbeidsmarkthervormingen uit het uitruilakkoord maar beperkt houdbaar waren. Vanuit de vakbeweging was immers veel kritiek te horen, waardoor een hete herfst vol demonstraties dreigde. In ruil voor steun van de sociale partners paste het kabinet de plannen voor de arbeidsmarkt snel aan. Ook op andere terreinen was de beperkte houdbaarheid van het uitruilakkoord zichtbaar. Zo volgden een zorgakkoord en een energieakkoord met enige bijsturingen op aangeven van het bedrijfsleven en milieuclubs. Ten slotte werden verschillende akkoorden met de oppositie gesloten over de begroting om een meerderheid in de Eerste Kamer te verkrijgen.

De tentoongespreide daadkracht van het uitruilakkoord smoorde daarmee in de polder en in de Eerste Kamer. Om draagvlak voor hervormingen te creëren, namen men afstand van de politiek van grote stappen en keerde men feitelijk terug naar het oude schikken en plooiën, bijschaven en uitstellen. Alles werd uit de kast gehaald om draagvlak te creëren. De politiek van Rutte II werd dan ook geduid als een soort 'Echternach-politiek' waarbij na elke twee stappen vooruit, één stap achteruit wordt gezet.

Het uitruilakkoord legde nadrukkelijk de winst- en verliespunten van de formatie bloot met een grotere herkenbaarheid en duidelijkheid voor de kiezer tot gevolg. Daarmee is het derde theoretische voordeel bevestigd. Al is het de vraag of het daadwerkelijk een voordeel is voor partijen: niet alleen de winstpunten maar ook de verliespunten worden immers geëtaleerd. In tegenspraak met het vierde theoretische voordeel lijken de grotere herkenbaarheid

en duidelijkheid van een uitruilakkoord de ruimte voor een ideologische profilering eerder te beperken dan te verruimen. Partijen zijn na een gepolariseerde campagne namelijk bijzonder kwetsbaar om toe te geven op de thema's waarop ze zich profileerden. In 2012 gold dit vooral voor de VVD en in mindere mate voor de PvdA. De VVD polariseerde nadrukkelijk, dikte verschillen aan en legde de kiezer een duidelijke keuze voor tussen links en rechts. Vanuit electoraal perspectief was die campagne bijzonder succesvol. De uitruilmethode leidde er echter toe, dat er op deel-terreinen beleid werd gevoerd waartegen in de campagne was geageerd. De uitruil compliceerde daarmee de acceptatie van het akkoord na de formatie en tastte de geloofwaardigheid van de VVD aan toen die nivellerende maatregelen van de PvdA accepteerde. Juist binnen gepolariseerde politieke verhoudingen lijkt het uitruilen niet de meest geschikte methode te zijn. Het leidt tot grote onrust bij de achterban en tast de geloofwaardigheid van politici aan. Zo had Rutte na minder dan een jaar regeren in de peilingen bijzonder lage waarderingscijfers. 12% van de kiezers had nog vertrouwen in hem en 80% was van mening dat de premier de economische crisis erger maakte (Niemantsverdriet, 2013).

Een uitruilakkoord houdt bovendien het risico in dat het de polarisatie uit de campagne in het kabinet trekt. Tegengestelde posities worden niet langer verzoend op kabinetsniveau, zoals dat bij het traditionele compromis het geval is. Het gevolg is dat nadrukkelijke VVD-punten worden uitgevoerd door bewindslieden van de PvdA en vice versa. Daarbij komt

dat de fracties hun steun moeten toezeggen aan voorstellen waarop zij een tegenovergestelde visie hebben. Het risico is dan reëel dat er ‘dissidenten’ op verschillende deelterreinen opstaan wanneer het verzet vanuit de achterban groeit.²

Samenvattend kan men stellen dat het eerste theoretische voordeel (dat de formatie sneller gaat door te ruilen) moet worden genuanceerd, omdat tijdens het regeren de scherpe kanten van de voorstellen nog moeten worden uitonderhandeld. Voor het tweede theoretische voordeel (dat uitruilen grote hervormingen mogelijk maakt) geldt dat ‘grote hervormingen’ in de Nederlandse polder stuiten op ‘grote weerstanden’ bij de achterban van partijen en maatschappelijke organisaties. Een breed draagvlak is in de Nederlandse verhoudingen vaak noodzakelijk voor hervormingen. Voor partijen is het daarom zaak om stap voor stap te hervormen en weerstanden in politiek en samenleving te doorbreken. Dit lijkt haaks te staan op de geest van een uitruilakkoord. Het derde theoretische voordeel (dat uitruilen tot grotere herkenbaarheid en duidelijkheid voor de kiezer leidt) wordt bevestigd. Een uitruilakkoord laat helder zien hoe de winst- en verliesrekening is verdeeld. Het levert echter mogelijk meer problemen op dan in de theorie naar voren kwamen, zeker als politici bereid zijn principiële punten of directe (financiële) belangen van hun achterban uit te ruilen. De geloofwaardigheid van politici komt dan onder druk te staan. Dit zal versterkt naar voren komen in een gepolariseerd politiek klimaat, waarin de verschillen worden aangedikt. Daarmee is tevens het vierde theoretische voordeel (dat

uitruilen ruimte creëert voor ideologische profilering) op zijn minst betwistbaar.

3. In België?

In België werd het uitruilprincipe nog niet toegepast, waardoor we niet op de politieke praktijk kunnen terugbuigen om het te evalueren. Vanuit de huidige politieke context is het wel mogelijk om een inschatting te maken van de mogelijke meerwaarde ervan. Daarbij zijn er in theorie heel wat voordelen, maar lijken in de praktijk bezwaren op te duiken.

In de mate dat uitruilen het formatieproces inderdaad versnelt, zal men bij de Belgische politici wellicht weinig tegenstanders van het uitruilprincipe vinden. De oeverloze formatiegesprekken na de verkiezingen van 2007 en het wereldrecord regeringsvormen dat na de stembusgang van 2010 werd neergezet, waren enkel voor liefhebbers van het surrealisme een aangenaam spektakel. Belgische politici zijn zich bewust van de imagoschade die ze in binnen- en buitenland geleden hebben met hun onvermogen om binnen een aanvaardbare termijn een stabiele regering te vormen. De slechte *ratings* door kredietbeoordelaars en de daaraan gekoppelde toenemende rente die België op de internationale markten moest betalen om zijn schulden af te lossen, zijn voor veel politici niet meer voor herhaling vatbaar. Zowat alle partijen willen in 2014 dan ook een snelle formatie.

Ook de idee dat uitruilen steviger hervormingswerk toelaat dan het klassieke compromis zal sommige politici als mu-

ziek in de oren klinken. Volgens Carl Devos (2013) tekent zich de laatste jaren in de Belgische politiek immers een modelstrijd af over hoe we aan politiek willen doen. In model A wordt gekozen voor drastische maatregelen en een radicale ommekeer. Een visie die vooral door N-VA wordt uitgedragen onder de slogan “De kracht van verandering”. Daartegenover staat model B, waarbij in de lijn van het klassieke compromis gekozen wordt voor de geleidelijkheid. Verandering moet met de kaasschaaf gebeuren, d.w.z. geen forse ingrepen maar stapsgewijze hervorming, met uitzonderingen.

Dat regeringsdeelname soms de geloofwaardigheid van partijen ondermijnt, blijkt ook uit de Belgische context. Open VLD krijgt nog steeds een lichtblauw etiket opgeplakt door veel van haar voormalige kiezers. Nochtans tonen de data van het Comparative Manifesto Project (CMP)

aan dat het sociaaleconomisch programma van de partij nooit minder rechts is geweest dan dat van haar grootste uitdager N-VA. Maar de compromissen die de partij ten tijde van Paars (1999-2007) sloot, blijven blijkbaar afstralen op de partij. Ook dat is een reden om aan te nemen dat de uitruil een meerwaarde heeft binnen de Belgische politieke context. Uitruil laat toe om in een regering te stappen en alsnog een scherp profiel aan te houden. Een argument waar partijen als sp.a en de PS oren naar zouden kunnen hebben, teneinde de concurrentie op de flanken (respectievelijk de radicaal-linkse PvdA en PTB) de wind uit de zeilen te halen.

Ten slotte ontsnapt ook België niet aan de moderne problemen van de politiek waarvoor het uitruilprincipe in theorie een uitweg zou kunnen bieden. Het electoraat is veel minder honkvast dan in het

TABEL 1. **Belgische electorale volatiliteit 1961-2010 (Bron: Deschouwer, 2004 + eigen berekeningen).**

'61	'65	'68	'71	'74	'77	'78	'81	'85	'87	'91	'95	'99	'03	'07	'10
4,8	16,1	7,1	6,5	3,5	6,1	6,0	14,4	10,0	4,5	12,2	7,7	10,8	12,8	11,9	19,4

TABEL 2. **Polarisatiegraad Belgisch partijstelsel 1995-2010. Eigen berekeningen op basis van CMP-data.**

Verkiezing	Vlaanderen		Franstalig België	
	Alle partijen	Traditionele partijen ³	Alle partijen	Traditionele partijen
1995	5,6	8,8	11,9	12,6
1999	11,8	6,5	6,5	4,7
2003	10,9	10,3	10,1	11,7
2007	21,6	19,0	6,9	7,6
2010	23,6	16,9	15,9	17,6

verleden. Dat blijkt uit cijfers die de netto-verschuivingen tussen partijuitslagen bij twee opeenvolgende verkiezingen weergeven (Tabel 1). Sinds de jaren 1980 komen steeds vaker verkiezingen voor met een volatiliteitsgraad van meer dan 10.

Daarnaast is de inhoudelijke polarisatie toegenomen, zoals blijkt uit Tabel 2. Daarin wordt per verkiezing sinds 1995 de polarisatiegraad weergegeven. Dit is de gemiddelde afstand tussen de posities van de Belgische politieke partijen op de links-rechtsschaal van het CMP. Vooral aan Vlaamse zijde neemt de polarisatie gestaag toe, ook onder de traditionele partijen. Aan Franstalige zijde kent de evolutie een grilliger verloop, maar in 2010 was de polarisatie duidelijk groter dan voorheen.

In theorie valt binnen de Belgische context dus wel wat te zeggen voor het uitruilen van programmapunten. Maar geldt dat ook in de praktijk? De enorme versplintering van het partijlandschap en het neocorporatistische overlegmodel zijn belangrijke redenen waarom België niet geschikt lijkt te zijn voor dit alternatieve besluitvormingsmodel. Bovendien kent de Belgische politiek, zoals alle politieke systemen, zeer gevoelige dossiers waarbij uitruilen onmogelijk lijkt.

De Nederlandse praktijk laat verder zien dat het uitruilen op bepaalde gevoelige kwesties intern kan stuiten op veel verzet, dat mogelijk heviger is dan bij een ouderwets compromis. Ook de Belgische politiek kent kwesties die op heel wat interne tegenstand zouden kunnen stuiten als ze betrokken worden in een uitruil. De afschaffing van de automatische indexerings van de lonen is een voorbeeld. Via het hervormen van de indexkorf is de im-

pact van die automatische indexerings op de lonen in het verleden al herhaaldelijk teruggeschroefd, maar tot een afschaffing is het nooit gekomen. Dit is immers een belangrijk symbool voor de sociaaldemocratische partijen in België. Hun achterban zou een afschaffing nooit aanvaarden.

Vervolgens lijkt ook de enorme partijversplintering grote problemen te stellen. In Nederland had men eind 2012, althans op basis van de zetelverdeling in de Tweede Kamer, genoeg aan twee partijen om aan een parlementaire meerderheid te geraken. In België daarentegen zijn momenteel zes partijen nodig om op het federale niveau een regering te vormen en in de nabije toekomst zal dit zeker niet onder vier dalen. Uitrusten lijkt op het Belgische federale niveau dus niet voor de hand te liggen. Want een regeringspartij moet in het beste geval misschien eerst drie keer in het defensief gaan, voordat ze zelf mag scoren met de realisatie van één van haar belangrijke programmapunten. In een tweeledige regering kan men min of meer *break even* draaien, maar met meer dan twee dreigt men de verliezen op te stapelen. Door het uitruilen zou constant een zwaard van Damocles boven de Belgische regeringen kunnen hangen. Door de veelheid aan partijen dreigt immers ook een veelheid aan discussies tussen de partijtop en de achterban over de te volgen partijlijn. In dat opzicht zijn er meer mogelijkheden voor een positieve uitruil in de deelstaatarlamenten, waar tweeledige regeringen minder ondenkbaar zijn.

Maar zelfs daar blijft nog steeds de drempel van het sociaal overleg die genomen moet worden. België is net als Nederland een toonbeeld van een land met

een neocorporatistische overlegcultuur. Een politiek en maatschappelijk akkoord liggen daarbij soms ver uit elkaar. Om ook voldoende maatschappelijk draagvlak te vinden voor de hervormingen die men wil doorvoeren, lijkt het waterige compromis altijd om de hoek te loeren. Vanuit die vaststelling stellen partijen zoals N-VA en Open VLD vragen bij de 'blokkeringsmacht' van de sociale partners. Om te voorkomen dat in de toekomst de 'noodzakelijke' hervormingen worden tegengehouden, suggereren zij het primaat van de politiek. Voorlopig blijft het sociaal overleg evenwel nog sterk overeind, omdat het mechanisme kan rekenen op de steun van de politieke linkerzijde en de christendemocratie.

4. Slotbeschouwing: uitruilen in de Lage Landen

We startten dit essay met de vaststelling dat het klassieke pacificatiemodel onder druk staat in de Lage Landen. Deze besluitvormingswijze heeft in zowel de Nederlandse als de Belgische politieke geschiedenis haar grote meerwaarde bewezen. Want in tegenstelling tot wat sommigen dachten (Almond & Verba, 1963), was een stabiele democratie in een verdeelde samenleving wel degelijk mogelijk (Lijphart, 1977). De Lage landen waren daarvan het bewijs. Beide samenlevingen zijn evenwel geëvolueerd, wat onder anderen politici aan het denken zette. Het compromis, een essentieel onderdeel van de pacificatiedemocratie, stond daarbij steeds vaker ter discussie. Als alternatief

wierpen Rutte en Samsom de positieve uitruil in het leven.

In theorie valt iets te zeggen voor dit nieuwsoortige compromis, omdat het een poging is om in de hedendaagse politiek-maatschappelijke context aan politiek te doen. Politici moeten het nu immers doen zonder de stabiele bedding van de verzuilde samenleving. De volgzzaamheid van de verzuiling is lang voorbij en de grote volatiliteit van het electoraat is een gegeven. Hierdoor dragen ouderwetse compromissen meer dan in het verleden grote electorale risico's met zich mee. Zeker in een gepolariseerde politieke context waarin partijen zich sterk tegen elkaar afzetten, wordt het verlies op het eigen verkiezingsprogramma bij de coalitievorming des te duidelijker voor de kiezer.

Maar na een blik op de Nederlandse en Belgische praktijk lijken de voordelen van de positieve uitruil toch te stranden. Allereerst vallen de electorale risico's van de hedendaagse politiek allerm minst weg door te ruilen. Het ouderwetse compromis stuitte vaak op onvrede bij de achterban, maar het uitruilen van politiek gevoelige dossiers kan leiden tot ware opstanden vanuit die achterban. Uitruilen wordt daarbij, zeker in een gepolariseerd politiek klimaat, evengoed een balanceeract als het ouderwetse compromis.

Ten tweede botst het uitruilen op de institutionele structuren van de pacificatiedemocratie. Zo zit het compromis ingebakken in het institutionele dna van de Lage Landen. De neocorporatistische structuur van beide landen maakt het moeilijk om fundamenteel te hervormen volgens het uitruilprincipe. Het overleg met de sociale partners, die in veel mindere mate

onderhevig zijn aan de electorale gevolgen van een waterig compromis, blijkt in Nederland de duidelijke keuzes van het kabinet-Rutte te hebben beperkt. Ook het proportioneel kiessysteem lokt een klassiek compromis uit. Het leidt immers tot een sterke versplintering van het politieke systeem, waardoor het vaak niet mogelijk is om te besturen met minder dan drie partijen. Het huidige tweeledige kabinet-Rutte II heeft gedoogsteun nodig in de Eerste Kamer. Aangezien uitruilen met twee al geen evidentie blijkt, kan men er van op aan dat het met drie of meer echt een onmogelijke opdracht wordt. Dat geldt zeker voor België, waar op federaal niveau soms zelfs met zes partijen wordt geregeerd.

Indien Nederlandse en Belgische politici het sociaal overleg en de grote proportionaliteit van het kiesstelsel in beide landen blijven verdedigen, is er geen uitweg uit het klassieke compromis. Sommige politici lijken vandaag te verlangen naar de voordelen van het meerderheidssysteem (snel formeren, radicale hervormingen doorvoeren en duidelijke keuzes maken zonder toe te geven op het eigen programma), maar doen geen afstand van de voordelen van het proportionele systeem. Een fundamentele hervorming in de richting van het meerderheidssysteem (bijvoorbeeld via forse kiesdrempels of kleinere kieskringen) lijken ze niet te willen maken. Het compromis kan daarom ook niet als 'verwerpelijk' worden beschouwd. Het is de essentie van het systeem. Als politici dat systeem niet willen aanpassen, moeten ze het compromis in een beter daglicht stellen en wijzen op de eerbaarheid van deze besluitvormingskunst.

Noten

1. *Kamerstukken II 2012/13*, 33 410, nr. 12, p. 1.
2. Binnen de PvdA-fractie zijn sinds de verkiezingen twee Kamerleden opgestapt: Désirée Bonis omdat zij het buitenlandse beleid te veel in de richting van de VVD vond overhangen en Myrthe Hilkens omdat zij vond dat zij te weinig ruimte kreeg voor haar eigen idealen.
3. Dit is aan Vlaamse zijde CD&V, Open VLD en sp.a. Dus zonder Vlaams Belang, Lijst Dedecker, N-VA en Groen. Aan Franstalige zijde is dit CDH, MR en PS. Dus zonder Eco-lo. Voor het Franstalige Front National zijn geen cijfers beschikbaar.

Bibliografie

- Almond, G. & Verba, S. (1963). *The Civic Culture: Political Attitudes and Democracy in Five Nations*. Princeton: Princeton University Press.
- Bakker, M. & Du Pré, R. (2012). Iedereen zag bom over het hoofd: Reconstructie valse start kabinet-Rutte II. *De Volkskrant* 10 november.
- Bouteca, N. (2014). "Ze zeggen allemaal hetzelfde". Perceptie of feit? In C. Devos (Ed.), *België @2014. Een politieke geschiedenis van morgen* (pp. 145-170). Gent: Borgerhoff & Lamberigts.
- Caramani, D. (2008). *Comparative Politics*. Oxford: Oxford University Press.
- Deschouwer, K. (2004). Political Parties and their Reactions to the Erosion of Voter Loyalty in Belgium: Caught in a Trap. In

- P. Mair., W. Müller & F. Plasser (Eds.), *Political Parties and Electoral Change* (pp. 179-206). London: Sage.
- De Telegraaf (2012). Achterban VVD is zierend. 21 november.
- De Volkskrant (2012). Kamp: Rutte en Samsom delen dezelfde prioriteiten. 21 september.
- De Volkskrant (2012). Samsom 250 miljoen voor sociale agenda. 12 november.
- Devos, C. (2013). 2014 gaat over vraag hoe we aan politiek willen doen. *De Morgen* 23 september.
- Devos, C. & Steyvers, K. (2012). Partijen en partijsystemen. In C. Devos (Ed.), *Een plattegrond van de macht. Inleiding tot de politieke wetenschappen* (pp. 251-300). Gent: Academia Press.
- De Vries, J. (2012). Grote stappen in formatie, coalitie VVD-PvdA is inzet. *Trouw* 18 september.
- Du Pré, R. & Giebels, R. (2012). Rutte en Samsom: na weekje scharrelen al verloofd. *De Volkskrant* 2 oktober.
- Hoedeman, J. & Meijer, R. (2012). Reconstructie: De wording van Rutte II ontrafeld. *De Volkskrant* 3 november.
- Hoedeman, J. & Meijer, R. (2013). De geheime codes van een politiek verstandshuwelijk. *De Volkskrant* 6 juli.
- Hooghe, M. (2012). Roepen en schelden, en dan weer verzoenende taal. *De Standaard* 2 november.
- Huysse, L. (2013). Verzuiling in Vlaanderen. Een in memoriam. *De Standaard* 12 januari.
- Koch, K. (1999). Politiek succes is grijs, niet paars. *Trouw* 21 augustus.
- Lagas, T. (2012). Nu het vertrouwen er is kan de uitruil beginnen. *Trouw* 19 september.
- Lijphart, A. (1977). *Democracy in Plural Societies: A Comparative Explanation*. New Haven: Yale University Press.
- Meeus, T.-J. & Stokmans, D. (2012). Vanacht nog even bellen? Dwing de ander niet door het stof te gaan. *NRC Handelsblad* 3 november.
- Meijer, R. (2012). 'Hartstikke rood' in paars kabinet. *De Volkskrant* 5 november.
- Niemandverdriet, T. (2013). De premier die meebuigt met de omstandigheden. *NRC Handelsblad* 14 september.
- NOS (2012a). Persconferentie Rutte en Samsom over regeerakkoord. <http://nos.nl/artikel/418478-formatiedagboek-2012.html>. 29 oktober.
- NOS (2012b). Wiegel: nivellerender dan Den Uyl. www.nos.nl/artikel/435205-wiegel-nivellerender-dan-den-uyl.html. 31 oktober.
- Parlement.com (2013). *Duur kabinetsformaties sinds 1946*. http://www.parlement.com/id/vhnnmt7mnnzb/duur_kabinetsformaties_sinds_1946.
- Pennings, P. & Keman, H. (2008). The Changing Landscape of Dutch Politics Since the 1970s: A Comparative Exploration. *Acta Politica*, 48, 154-179.
- Raad voor het openbaar bestuur (ROB) (2009). Democratie vereist partijdigheid. http://www.rob-rfv.nl/documenten/migratie/boekje_advies_politieke_partijen_def.pdf.
- Rabinowitz, G. & Macdonald, S. (1989). A Directional Theory of Issue Voting. *The American Political Science Review*, 83 (1), 93-121.
- Schmitt, C. (1932). *Der Begriff des Politischen*. Berlijn: Duncker & Humblot.
- Sommer, M. (2012). Samsom staat verrast naast zijn bed: We zitten in de regering! *De Volkskrant* 4 november.

- Tobback, B. (2012). De ene belastingregering is de andere niet. *De Standaard* 2 november.
- Trouw (2012a). Druk op Rutte II neemt toe. 7 november.
- Trouw (2012b). Wallage: 'Niet zomaar even het regeerakkoord uitvoeren'. 11 november.
- Van Praag, Ph. & Brants K. (2005), Gefascineerd door de horse race: de campagne bij NOS-journaal en RTL-nieuws. In Ph. Van Praag & K. Brants (Eds.), *Politiek en media in verwarring: de verkiezingscampagnes in het lange jaar 2002* (pp. 66-91). Amsterdam: Spinhuis.
- Van Thijn, E. (1967). Van partijen naar stembusaccorden. In E.C.M. Jurgens *et al.*, *Partijvernieuwing?* (pp. 54-73). Amsterdam: Arbeiderspers.
- Volkens, A. & Klingemann, H.-D. (2002). Parties, Ideologies and Issues. Stability and Change in Fifteen European Party Systems: 1945-1998. In R. Luther & F. Muller-Rommel (Eds.), *Political Parties in the New Europe* (pp. 143-167). Oxford: Oxford University Press.
- Willems, L. (2013). Minister-president Mark Rutte is heus niet de enige die geen oplossing meer heeft. *Het Financieele Dagblad* 29 juni.
- Wynia, S. (2012). Hoe Rutte kwartetspel van de PvdA verloor. *Elsevier* 3 november, p. 12.

Het electorale succes van het euroscepticisme

André Krouwel, Yordan Kutiyski, Nathalie Brack en Wouter Wolfs

Inleiding

Steven Van Hecke (KU Leuven)

Het succes van eurosceptische partijen bij de Europese verkiezingen van mei 2014 was voorspeld. De ochtend na de stembuslag haalde het alle krantenkoppen en sindsdien zijn de politieke kaarten in de Europese arena en een aantal lidstaten grondig geschud. Maar het laatste woord over dit electorale succes is nog niet geschreven, integendeel. Veel vragen blijven onbeantwoord. Zoals: Is het resultaat een accident de parcours (voor de traditionele partijen) of onderdeel van een meer stabiele, langetermijnevolutie? In welke mate verschilt euroscepticisme van land tot land? En wat is het effect van deze overwinning op de positie van eurosceptici in het Europees Parlement?

Het symposium laat verschillende experts aan het woord die elk vanuit hun wetenschappelijke en maatschappelijke interesse hun licht laten schijnen over het succes van eurosceptische partijen bij de Europese verkiezingen. Eerst steken André Krouwel (VU Amsterdam) en Yordan Kutiyski (Kieskompas en VU Amsterdam) van wal met een analyse die vertrekt vanuit de vaststelling dat euroscepticisme een bedreiging is voor de machtspositie van de traditionele partijen. Daarna wordt gefocust op Nederland op basis van originele empirische data. Nathalie Brack (ULB en

Oxford University) gaat veeleer kwalitatief te werk bij de bespreking van het succes van het *Front National* (FN) in Frankrijk en de positie van de partij in het Europees Parlement. Tot slot zoomt Wouter Wolfs (KU Leuven) in op een aantal andere EU-lidstaten met succesrijke eurosceptische partijen. De directe impact op de samenstelling van de fracties in het Europees Parlement is duidelijk; het effect op de werking van het Parlement en het duurzame karakter van deze overwinningen is dat veel minder.

Euroscepticisme en het verval van de gevestigde partijen

André Krouwel en Yordan Kutiyski
(VU Amsterdam en Kieskompas)

Hoewel de Europese verkiezingen in 2014 niet tot grote verschuivingen in de machtsverhoudingen in het Europees Parlement leidden, verloren alle drie de grote partijfamilies – de christendemocratische Europese Volkspartij (EVP), de liberale Partij van de Alliantie van Liberalen en Democraten voor Europa (ALDE) en de sociaaldemocratische Partij van de Europese Sociaaldemocraten (PES) – aan steun en hielden een kleiner aantal zetels over. De EVP bleef de grootste politieke fractie, maar de aanhang

slonk van 36 procent van de stemmen in 2009 naar 29,4 procent in 2014 en zij raakte 53 zetels kwijt. De PES hoopte als grootste partijgroep uit deze verkiezingen te komen, maar verloor in vergelijking met het al tegenvallende resultaat in 2009 (Hix & Marsh, 2011) en hield net iets meer dan 25 procent van de stemmen over. De grootste nederlaag werd echter geleden door de liberale ALDE, voorheen de derde grootste fractie in het Europees Parlement. ALDE daalde van 11,2 procent naar 8,9 procent van de stemmen, wat een verlies van 16 zetels betekende. De liberalen werden voorbijgestoken door de eurosceptische partijgroep Europese Conservatieven en Hervormers (ECR), die nu de derde grootste fractie is geworden. De Groenen/Europese Vrije Alliantie verloren, net als in 2009, terrein. De fractie verloor 7 zetels en kwam uit op 50 zetels. Kortom, alle pro-Europese partijgroepen verloren aan electorale steun, terwijl de eurosceptische partijen juist meer aanhang kregen. De eurosceptische linkse partijgroep Europees Unitair Links/Noords Groen Links (GUE/NGL) zag de steun groeien van 4,8 tot 6,9 procent en het stem-aandeel van het eurosceptische rechtse Europa van Vrijheid en Directe Democratie (EFDD) steeg van 4,3 tot 6,4 procent.

De aanhang van populistische anti-immigratiepartijen zoals Front National (FN) in Frankrijk en de UK Independence Party (UKIP) in Groot-Brittannië groeide, en ook Alternative für Deutschland (AfD) maakte een indrukwekkend Europees debuut. Radicaallinke partijen verbeterden eveneens hun positie: de antibezuinigingscoalitie van Radicaal-Links (SYRIZA) in Griekenland, Podemos in Spanje en de Vijfsterrenbeweging (Movimento 5 Stelle)

in Italië wonnen terrein, terwijl in Nederland de Socialistische Partij (SP) voor het eerst in de geschiedenis meer stemmen kreeg dan de Partij van de Arbeid (PvdA). Zowel linkse als rechtse 'protestpartijen' politiseerden het ongenoegen, waarbij radicaallinks zich vooral verzette tegen het bezuinigingsbeleid en de afbraak van de verzorgingsstaat, en radicaalrechts zich verzette tegen het immigratiebeleid en verdere Europese integratie (Krouwel, 2012; March, 2008; Norris, 2005).

Natuurlijk werden deze electorale verschuivingen ook deels veroorzaakt door de lage opkomst, waarbij 'gepassioneerde minderheden' oververtegenwoordigd waren onder diegenen die wel gingen stemmen. Dit verklaart waarom een extreem pro-Europese partij als D66 in Nederland de verkiezingen kon winnen. Daarnaast zijn kiezers in 'tweedeordeverkiezingen' eerder geneigd om radicale posities in te nemen, waarbij tactische overwegingen zoals regeringssamenstelling of de richting van nationaal beleid geen rol spelen (Ferrara & Weishaupt, 2004; Marsh, 1998; Reif, 1984; van der Eijk & van Egmond, 1996;). Ondanks de toegenomen populariteit van eurosceptisch links en rechts traden er geen grote aardverschuivingen op, ook al omdat deze partijen nauwelijks een samenhangende fractie in het Europees Parlement blijken te vormen.

Groeiende anti-Europese gevoelens over het gehele politieke spectrum

De slechte economische situatie wordt vaak gezien als verklaring voor het verlies van de gevestigde partijen, maar er bestaat

geen sterke correlatie tussen bijvoorbeeld werkloosheid en voorkeur voor populistisch rechts (Alfonso, 2014). Kiezers achten radicaalpopulistische partijen niet zeer bekwaam op het terrein van socio-economisch beleid en stabiele regeringsvorming. We moeten de winst van zowel populistisch rechts als populistisch links niet zo zeer zien als een mobilisatie van 'verliezers van globalisering', maar kunnen deze winst op de flanken van het politieke spectrum beter verklaren met de hoge mate van onzekerheid en ontevredenheid onder brede groepen kiezers die juist veel te verliezen hebben (Krouwel, 2012; Mudde, 2007). De aanhoudende wereldwijde economische crisis, de eurocrisis met de financiële reddingsoperaties en stringente bezuinigingsmaatregelen hebben de economische zekerheid van brede groepen Europeanen ondermijnd. Hierdoor is de politieke ontevredenheid over het proces van Europese eenwording nu uitgebreid naar het redelijk welvarende deel van de bevolking (Krouwel, 2012; Kselman & Niou, 2011; van der Brug, Fennema & Tillie, 2000). We zien dat de steun voor radicaalpopulistische partijen dwars door de sociale klassen loopt (Manin, 1997; Oesch, 2008). De steun voor radicale populistische partijen wordt vooral gedreven door ontevredenheid met het functioneren van het politiek systeem, niet door sociale positie of inkomen (Mayer & Perrineau, 1990; Oesch, 2008; Perrineau, 2011; Startin & Krouwel, 2013; van Kessel, 2011). Dat diepgevoelde ongenoegen maakt het voor de kiezers onmogelijk om een sterke binding te ontwikkelen met één politieke partij, waardoor we ook sterke fluctuaties zien in de steun voor de rechtse en linkse anti-establishmentpartijen (Krouwel, 2012).

De toenemende onvrede bij Europese kiezers bleek al uit een Gallup-onderzoek een jaar voor de verkiezingen. In de zes onderzochte landen waren maar weinig burgers te vinden die vonden dat het de goede kant opgaat met de EU. Vooral in het Verenigd Koninkrijk en Frankrijk was een ruime meerderheid, respectievelijk 56 en 62 procent, van de kiezers ontevreden. De winst van anti-EU-partijen in deze landen komt dan ook niet als een verrassing. Er lijkt sinds de jaren 90 een versnelling op te treden in de ontevredenheid. De referenda over de Europese 'Grondwet' hebben hierbij als katalysator gewerkt en ze hebben anti-integratiepartijen een uitgelezen kans gegeven hun anti-Europese standpunten onder de aandacht van de kiezers te brengen (Startin & Krouwel, 2013). Ondanks het groeiende anti-Europese gevoel over het hele politieke spectrum blijft de gevestigde politieke elite voornamelijk pro-Europees (De Vries & Edwards, 2009) en heeft zij moeite kiezers te overtuigen pro-Europees te stemmen. Het verschil in 'Euro-enthousiasme' tussen massa en elite neemt toe en leidt tot een ernstig legitimiteitsprobleem voor de EU. Met het verergeren van de economische en financiële crisis, de sterke stijging van de (jeugd)werkloosheid en de enorme bezuinigingsoperaties in veel Europese lidstaten worden kwesties rond de EU en de euro steeds relevanter tijdens nationale verkiezingen. Er is een politieke waterscheiding ontstaan tussen diegenen die denken dat de crisis moet worden aangepakt door een versterking van de supranationale instellingen en diegenen die een terugkeer naar sterkere nationale soevereine staten voorstaan.

*Euroscepticisme in Nederland:
het verband met partijvoorkeur
en politieke oriëntatie*

Mede door het open politieke systeem hebben radicale politieke partijen op alle flanken van het politieke spectrum aan kracht gewonnen (Krouwel & Lucardie, 2008). De positie van de middenpartijen is verzwakt door polarisatie van de moreel-culturele dimensie door anti-establishmentpolitici als Pim Fortuyn en Geert Wilders. Nederland is diep verdeeld geraakt over issues met betrekking tot immigratie, integratie van (moslim)minderheden en Europese integratie. In de parlementsverkiezingen van 2012 voerde Wilders' PVV campagne voor eenzijdige Nederlandse uitreding uit zowel de eurozone als de EU. Eurokritische en regelrechte anti-EU-partijen – PVV, SP, ChristenUnie en SGP – behaalden gezamenlijk 2,3 miljoen stemmen, een kwart van de Nederlandse kiezers. Partijen zijn Eurokritisch wanneer ze grote bezwaren hebben tegen bepaalde aspecten van het proces van Europese integratie, maar niet onmiddellijk de EU of de eurozone willen verlaten zoals de 'echte' anti-EU-partijen (voor een meer uitgebreide beschrijving van verschillende attitudes ten aanzien van de EU, zie Abts & Krouwel, 2007).

De Europese parlementsverkiezingen betekenden een verzwakking van de reguliere pro-Europese partijen, ondanks de grote winst van het pro-Europese D66 dat met 15,5 procent voor het eerst in de Nederlandse politieke geschiedenis de grootste partij werd. Het CDA, een van de oprichters van de EU, verloor een kwart van zijn electoraat ten opzichte van 2009 en kwam uit op 15,2 procent van de stem-

men. Alleen door de lijstcombinatie met de fundamentalistische en anti-Europese combinatie van CU/SGP bleef het CDA in zetelaantal groter dan D66. Beide regeringspartijen – PvdA en VVD – bleven weliswaar stabiel in zetelaantal, maar de VVD verbeterde slechts marginaal het vernietigende resultaat van 2009 en de PvdA verloor nog eens 3 procent ten opzichte van het dramatische verlies van vijf jaar geleden. Voor het eerst in de naoorlogse periode kregen de sociaaldemocraten minder stemmen dan hun radicaallinkse Europakritische concurrent, de SP. Wederom verhulde een lijstverbinding – van PvdA met GroenLinks – de nederlaag. Het pro-Europese GroenLinks verloor 1,9 procent en eindigde met 7 procent van de stemmen op 2 zetels.

Opvallend was het verlies van de hardnekkig anti-Europese PVV. De partij verloor 4 procent ten opzichte van 2009 en kwam uit op 13,3 procent en raakte één zetel kwijt. Andere EU-kritische partijen – CU/SGP en de Partij voor de Dieren – zagen hun relatieve aanhang wel groeien. De Eurokritische PvdD veroverde een zetel en werd lid van GUE/NGL. Deels zijn deze verschuivingen het gevolg van trouwe kiezers aan de zijde van de orthodox christelijke partijen en de minder trouwe aanhang van Wilders. Gezamenlijk behaalden de anti-EU- en eurokritische partijen ruim 34 procent van de stemmen, hetgeen nog verhult dat het anti-Europese gevoel breder is dan alleen (radicaal)linkse en (radicaal)rechtse kiezers. Ook onder de aanhang van de VVD en van de ouderenpartij 50Plus, die geen zetel behaalde, bestaat steeds meer ressentiment ten opzichte van het Europese integratieproces.

De relatie tussen partijvoorkeur, ideologische positie en EU- ressentiment

Eerder onderzoek toonde aan dat politiek links- en rechtsgeoriënteerden verschillen in de psychologische motieven, behoeften en emoties die ten grondslag liggen aan hun politieke ideologie en evaluatie van maatschappelijke en politieke instituties (Adorno *et al.*, 1950, Jost *et al.*, 2003). Hier richten we ons echter op de overeenkomsten die er tussen radicaallinks- en radicaalrechtsgeoriënteerden zijn in hun psychologische textuur en attitudes ten aanzien van Europese eenwording. Om de associatie te testen tussen de ideologische posities van kiezers en hun houding ten aanzien van Europese integratie, gebruiken we verschillende databronnen: de European Election Survey (EES) uit 2009 en twee datasets die we verzamelden via online stemhulpen in 2009 (EUprofiler) en 2014 (EUvox). In iedere survey werden een aantal items opgenomen die de houding van de respondent ten opzichte van de EU meten (zie figuren op pp. 390-391), die we vervolgens hebben gehercodeerd, zodat een lagere geaggregeerde score minder euroscepticisme betekent en een hogere score indiceert dat de persoon meer eurosceptisch is. We vroegen respondenten zich te plaatsen op een links-rechtsdimensie, die loopt van extreemlinks (score 1) naar extreemrechts (score 10).

Figuren 1 tot 3 ondersteunen de hypothese dat een meer extreme ideologische positie leidt tot meer euroscepticisme. We zien zowel in 2009 als in 2014 een kwadratisch effect, waarbij zowel extreem-

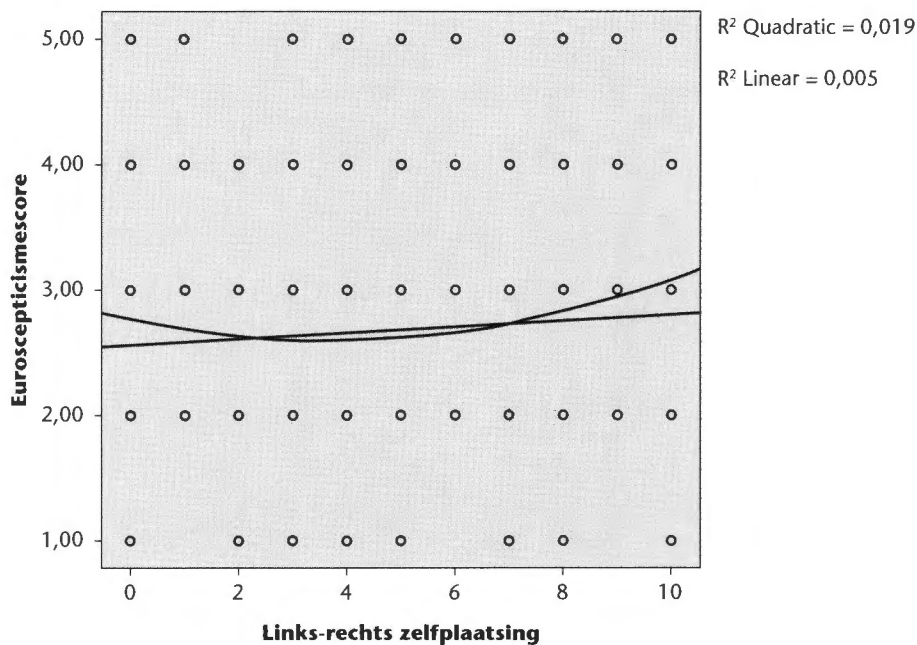
linkse als extreemrechtse respondenten hoger scoren op anti-EU-houdingen dan respondenten die zich meer in het centrum plaatsen. Daarnaast vinden we consistent dat (extreem)rechtse respondenten meer eurosceptisch zijn dan (extreem) linkse kiezers. Om deze bevindingen samen te vatten hebben een 'two-step'-hiërarchische regressieanalyse uitgevoerd om te testen of dit curvilineaire (kwadratische) verband tussen ideologische posities en anti-EU-houdingen bestaat. Weer zien we dat respondenten die zichzelf meer extreem op de links-rechtsdimensie plaatsen ook een negatievere houding ten aanzien van de EU hebben dan politiek gematigde kiezers.

Hiermee wordt wederom het verband bevestigd tussen een meer radicale politieke oriëntatie en een negatieve houding ten aanzien van het proces van Europese eenwording.

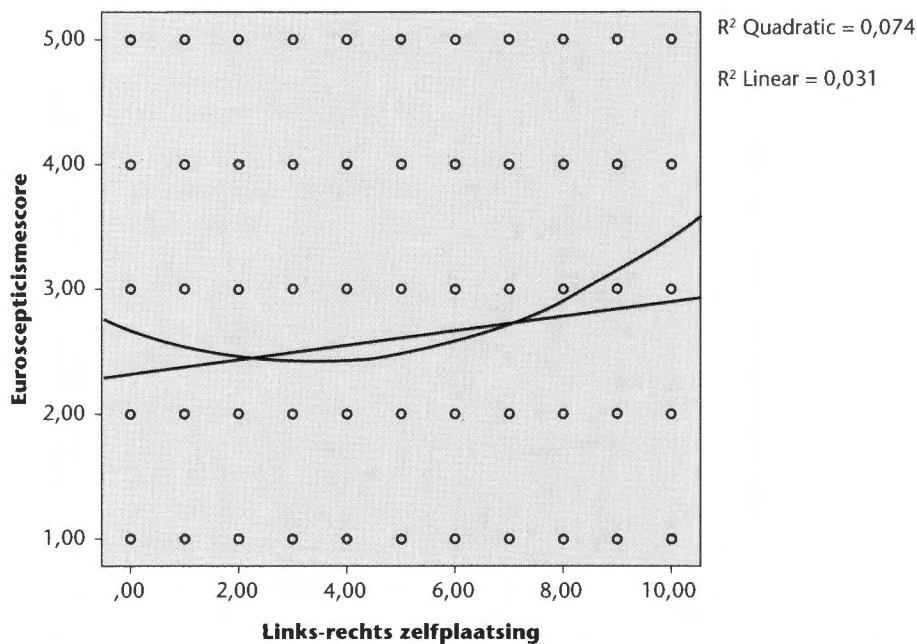
Het Front National en de Europese verkiezingen van 2014

Nathalie Brack (ULB/Oxford University)¹

Overall in Europa is er een toename van euroscepticisme en een *mainstreaming* van anti-EU-retoriek waar te nemen. Dit is in het bijzonder het geval in Frankrijk, waar het *Front National* (FN) als één van die rechtspopulistische partijen in Europa erin geslaagd is uit te groeien tot een relevante politieke speler (Grabow & Hartleb, 2014). Tijdens de presidents- en parlementsverkiezingen in 2012 haalde de partij de beste resultaten ooit en bij de Eu-

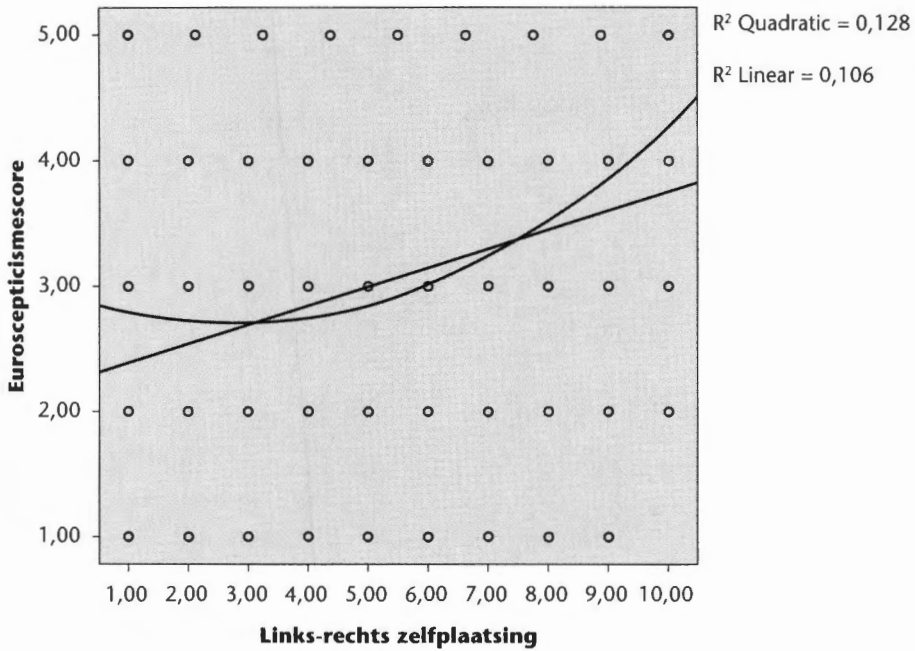

FIGUUR 1. Eurocepticisme als lineaire en kwadratische functie van politieke oriëntatie (EES, 2009).

FIGUUR 2. Eurocepticisme als lineaire en kwadratische functie van politieke oriëntatie (EUProfiler, 2009).

HET ELECTORALE SUCCES VAN HET EUROSEPTICISME

FIGUUR 3. Eurocepticisme als lineaire en kwadratische functie van politieke oriëntatie (EUvox, 2014).

TABEL 1. Resultaten van hiërarchische regressieanalyses.

Afhankelijke variabele	Model	R	R ²	ΔR^2	ΔF	df	β
EES data							
Eurocepticisme	Lineair	0,076	0,005	0,005	4,77*	892	0,07*
	Kwadratisch	0,13	0,019	0,013	12,17***		0,40***
EUProfiler data							
Eurocepticisme	Lineair	0,176	0,031	0,031	104,99***	3305	0,14***
	Kwadratisch	0,271	0,074	0,043	152,68***		0,57***
EUvox data							
Eurocepticisme	Lineair	0,326	0,106	0,106	1379,89***	11619	0,33***
	Kwadratisch	0,358	0,128	0,22	294,99***		0,69***

Noot: ***p <.001 **p <.01 *p <.05.

Bron: EES, 2009, Euprofiler, 2009, Euvox, 2014.

ropese stembusgang in 2014 werd het FN de grootste partij van Frankrijk met bijna 25% van de stemmen en 24 verkozen parlementsleden.

Het electorale succes van het Front National

Marine Le Pen nam het voorzitterschap van de partij over in januari 2011 en sindsdien past ze een strategie van *rebranding* ('dedemonisering' en fatsoenering) toe. Door een vernieuwing van het personeel, verandering van stijl en aanpassing van het politieke discours, wil ze de partij stapsgewijs omvormen tot een respectabele republikeinse rechtse partij (Mayer, 2013; Shields, 2013). Enerzijds blijft de kern van het programma de dreigende globalisatie, de strijd tegen corrupte elites en de islam- en immigratieproblematiek, maar anderzijds komen onderwerpen als secularisme, republicanisme en de beschermende rol van de staat meer op de voorgrond. Deze strategie van *rebranding* betekent ook een minder provocerende retoriek en meer gematigde stijl, om als een meer professionele en 'normale' partij over te komen. Hoewel deze 'nieuwe' stijl niet 'helemaal nieuw' is (Mudde, 2014a), kon de partij haar electorale basis toch aanzienlijk uitbreiden en de grootste partij worden in mei 2014.

Tegelijkertijd heeft het succes van het FN veel te maken met een specifieke context, waarvan twee factoren benadrukt moeten worden. Ten eerste is er het gegeven dat de Europese verkiezingen 'second-order nationale verkiezingen' zijn (Reif & Schmitt, 1980): de campagne

wordt meestal gedomineerd door nationale kwesties, Europese thema's zijn niet echt aanwezig en de kiezer stemt om een signaal te sturen naar de regering. Europese verkiezingen zijn dus gunstig voor kleine en protestpartijen, omdat burgers door hun stemgedrag de partijen van de regering willen afstraffen.

In Frankrijk werd dit effect versterkt door twee elementen. In tegenstelling tot nationale verkiezingen is de Europese stembusgang georganiseerd op basis van het stelsel van evenredige vertegenwoordiging, waardoor de kiezer minder strategisch stemt. Bovendien werden de Europese verkiezingen halverwege de electorale cyclus georganiseerd en was de populariteit van de regering en president Hollande bijzonder laag (zie ook Perrineau, 2014). Het is dus niet verbazingwekkend dat het Front National tijdens deze verkiezingscampagne een sterk populistische retoriek heeft gebruikt (met frequente verwijzingen naar de tegenstelling tussen het volk en de elites) en dat de partij de burgers openlijk heeft aangemoedigd te stemmen tegen het systeem, tegen de regering, tegen de president en tegen Europa. Uit een enquête van Ipsos blijkt dat bijna 70% van FN-kiezers een proteststem heeft uitgebracht (Ipsos Steria, 2014).

Ten tweede zijn de huidige economische en sociale crises een vruchtbare bodem voor de verdere ontwikkeling van het FN. Hoewel er geen automatisch verband bestaat tussen de economische crisis en de toename van extreemrechtse partijen, is Frankrijk één van de vijf Europese landen met een aanzienlijke stijging van de populistische radicaalrechtse aanhang sinds het begin van de crisis (Mudde,

2014b). De crisis heeft de ontevredenheid over traditionele partijen en elites bij het volk versterkt. Aangezien er geen onmiddellijk politiek haalbaar alternatief bleek te zijn, kon het FN op een succesvolle manier die ontevredenheid gebruiken en met een anti-establishmentretoriek voldoende burgers mobiliseren tegen het 'UMPS' (een lettercombinatie op basis van de namen van de twee grootste Franse partijen UMP en PS). Bovendien werkte de crisiscontext een radicalisering van het euroscepticisme van rechtsradicale partijen in Europa (Mudde, 2014a) in de hand en het FN is hierop geen uitzondering. Een belangrijk punt van de FN-campagne was trouwens een Frans vertrek uit de eurozone en een terugkeer naar de nationale munt (als een begin van een vernieuwd 'economisch nationalisme').

Maar het FN heeft ook de socioculturele aspecten van Europese integratie en van de huidige crisis en de gevolgen ervan benadrukt. Globalisering en Europese integratie werden voorgesteld als bedreigingen voor de Franse soevereiniteit, cultuur en de nationale identiteit. De partij kon daarbij haar traditionele stijl en gekende standpunten gebruiken: de openstelling van de grenzen veroorzaakt delocalisatie van bedrijven, werkloosheid maar ook massale immigratie en de vernietiging van openbare diensten. Om dit tegen te gaan, wil de partij de Europese verdragen heronderhandelen om "een Europa van vrije naties te creëren" met respect voor ieders eigen cultuur, soevereiniteit en nationale identiteit. De Franse staat moet sterker worden om o.a. de republikeinse waarden te beschermen en te promoten en het 'communitarisme' (of multiculturalisme)

te bestrijden. Met zo'n programma is het niet verrassend dat de kiezers van de FN tot de "verliezers van de globalisering" behoren ((Delwit, 2012; Ivaldi, 2005; Kriesi *et al.*, 2008): minder welgestelde burgers met een lagere opleiding en vaak werklozen die zich eerder zorgen maken over nationale dan over Europese kwesties (en vooral over werkloosheid en immigratie) (Ipsos Steria, 2014).

Een (bijna) machteloze partij in het Europese Parlement

Ondanks het electorale succes heeft het FN tot op heden weinig invloed in het Europese Parlement. Tot nu toe hebben de FN-parlementsleden gekozen voor een 'outsiders'-strategie en zijn ze in de marge van het parlementaire werk gebleven. Tijdens de twee vorige legislaturen waren ze meestal geïnteresseerd in de nationale politiek en daardoor weinig betrokken bij het werk van het parlement of van de parlementaire commissies. Het FN maakt eigenlijk gebruik van het Europese kiesstelsel om zetels te behalen en die parlementaire vertegenwoordiging bezorgt de partij bijgevolg de nodige legitimiteit. Verkozenen zetelen in het Europees Parlement bij gebrek aan een betere positie op nationaal niveau en tegelijkertijd proberen ze te voorkomen daadwerkelijk in het systeem te integreren, teneinde het systeem te kunnen bekritisieren (Brack, 2014).

Bovendien is het FN geïsoleerd in het Europees Parlement en behoort de partij omwille van een cordon sanitaire ten opzichte van extreemrechts tot de groep van de niet-ingeschrevenen. Het is daar-

door bijzonder moeilijk voor FN-parlementsleden om, zelfs als ze het zouden willen, betrokken te zijn bij het Europese wetgevingsproces of om verantwoordelijkheid in het parlement te krijgen, bijvoorbeeld door tot rapporteur benoemd te worden.

Om zo'n isolement te voorkomen en meer invloed te krijgen, heeft het FN de laatste jaren veel moeite gedaan om zijn relaties met andere partijen aan te passen of te versterken. In lijn met de strategie van *rebranding* en 'dedemonisering' op nationaal niveau heeft de partij op internationaal niveau geprobeerd haar reputatie en imago te veranderen. Hiertoe heeft de partij de banden verbroken met partijen die als te extreem worden beschouwd. Marine Le Pen is vertrokken uit de Europese alliantie van nationale bewegingen (*European Alliance of National Movements*) in januari 2011 en heeft haar vader en haar partijgenoot Bruno Gollnisch gevraagd dit ook te doen, om zo niet met partijen zoals de Hongaarse Jobbik of de Britse BNP geassocieerd te worden. Marine Le Pen is nu lid en vicevoorzitter van de *European Alliance for Freedom*, een alliantie die het FN vormt met de Oostenrijkse FPÖ, de Nederlandse PVV en het Belgische Vlaams Belang. De bedoeling was om een Europese politieke partij te vormen (zoals die sinds 2011 officieel erkend worden door het Europese parlement) die de basis zou kunnen zijn voor een politieke fractie in het parlement. Maar ondanks de inspanningen van Marine Le Pen, hierbij gesteund door Geert Wilders (PVV) en Heinz-Christian Strache (FPÖ), is het niet gelukt een fractie met minimum 25 parlementsleden uit 7 lid-

staten te vormen. Deze mislukking toont de grenzen van de 'rebranding'-strategie van Marine Le Pen (sommige partijen, bv. UKIP, weigeren nog met haar partij samen te werken) en tegelijkertijd de beperking van een Europese samenwerking tussen nationalistische eurosceptische partijen. Als gevolg hiervan blijft het FN voorlopig tot de niet-ingeschreven in het Europees Parlement behoren. Zijn verkozenen zullen in de marge van het parlementaire werk blijven en misschien af en toe proberen de zitting te verstoren om aandacht te trekken. Ze blijven echter zonder werkelijke invloed. Waarschijnlijk zullen ze zich concentreren op de lokale (regionale en departementale) en presidentsverkiezingen van 2017 en hiervoor een permanente protestcampagne voeren.

Noot

1. Ik dank de Wiener-Anspach-stichting voor haar financiële steun. Ik dank ook Bert Schoofs voor zijn suggesties en zijn hulp met het proeflezen van deze tekst.

Eurosceptici: onmacht door verdeeldheid?

Wouter Wolfs (KU Leuven)

De overwinning van de eurosceptische partijen bij de Europese verkiezingen komt niet uit de lucht vallen. De eurocrisis heeft het vertrouwen van de burgers in Europa sterk aangetast en tegelijkertijd de aandacht voor het Europese niveau aanzienlijk doen toenemen.

De afgelopen jaren was er een duidelijke trend merkbaar, waarbij eurosceptische partijen een goede score behaalden bij nationale verkiezingen, die overigens niet zelden ook rond Europese thema's draaiden. Dat gebeurde een eerste keer bij de Finse verkiezingen van 2011. Deze stembusgang stond in het teken van de mogelijke 'bail out' voor Portugal en leverde een goede score op voor de eurosceptische *Ware Finnenpartij*. Ook in Griekenland draaide de kiescampagne in 2012 rond het Europese besparingsbeleid. De extreemlinkse partij *Syriza* behaalde meer dan een kwart van de stemmen en werd daarmee de op een na grootste partij van het land. Europa speelde ook een belangrijke rol in de nationale verkiezingen in 2013 in Italië, Oostenrijk en Duitsland. Telkens konden eurosceptische partijen een goede score neerzetten.

Door de toegenomen aandacht voor de EU zijn er in verschillende landen zelfs nieuwe eurosceptische partijen ontstaan of hebben nieuwe bewegingen een extra impuls gekregen. In Duitsland werd in 2013 de partij *Alternative für Deutschland* opgericht, die zich specifiek kant tegen de Europese eenheidsmunt en de opdeling van de eurozone als belangrijkste programmapunt naar voren schuift. Hoewel de partij slechts een half jaar voor de Bondsdagverkiezingen werd opgericht, bleef ze maar net onder de kiesdrempel van 5 procent. In Italië groeide de aanhang van de *Movimento Cinque Stelle* van Beppe Grillo zeer sterk in de recente turbulente periode in de Italiaanse politiek. Met een uitgesproken eurosceptisch en anti-establishmentdiscours gericht tegen de besparingsmaatregelen en de

politieke klasse wist de partij bij de verkiezingen van 2013 meer dan een kwart van de kiezers te overtuigen en werd daarmee de op een na grootste partij van Italië. In Spanje is uit de *Indignados*-protestbeweging een nieuwe politieke partij gegroeid: *Podemos* ("We kunnen"). De partij spiegelt zich aan het Griekse *Syriza* en verzet zich tegen het besparingsbeleid 'vanuit Duitsland'. Hoewel de partij pas in maart 2014 werd opgericht – slechts twee maanden voor de Europese verkiezingen – haalde ze 5 zetels.

Een verdeeld Europa

Europa is dus meer dan ooit een belangrijk politiek thema, maar het lijken vooral de eurosceptische partijen te zijn die daarbij garen spinnen. Toch moet de "eurosceptische vloedgolf" – zoals de meest recente Europese verkiezingen in de media getypeerd zijn – genuanceerd worden. Eurosceptische partijen maken al sinds de eerste rechtstreekse verkiezing in 1979 deel uit van het Europees Parlement en ook de Europese verkiezingen van 2009 werden getypeerd als "een overwinning voor de eurosceptici" (Van Hecke & Wolfs, 2014). Daarnaast vallen binnen Europa een aantal interessante verschillen op wanneer we de uitslagen van de eurosceptische partijen van nabij bekijken.

Het succes van (extreem)rechtse eurosceptische partijen is voornamelijk beperkt tot West- en Noord-Europa. In Frankrijk boekte het *Front National* van Marine Le Pen een winst van maar liefst 21 zetels en werd daarmee de grootste partij van het land. In Groot-Brittannië werd de euro-

sceptische *United Kingdom Independence Party* (UKIP) de grootste partij: zij gaat van 13 naar 24 Europese zetels. Door het afschaffen van de kiesdrempel in Duitsland konden zeven kleine partijen – met een electorale score van 1,5 procent of minder – een Europees zitje bemachtigen. Eén hiervan is de *Nationaldemokratische Partei*, die gelinkt wordt aan neonazistische groeperingen en er uitgesproken eurosceptische standpunten op nahoudt. Daarnaast valt de goede score van de nieuwe anti-Europapartij *Alternative für Deutschland* op (7 zetels). Ook in Scandinavië boekten de extreemrechtse, eurosceptische partijen – soms weliswaar lichte – winst: de nationalistische partij *Zweedse Democraten* komt voor het eerst in het Europees Parlement, met 2 zetels, de populistische *Ware Finnenpartij* gaat van 1 naar 2 zetels en de *Deense Volkspartij* werd met 4 zetels of bijna 27 procent van de stemmen de grootste partij van het land.

Nederland en België wijken echter af van dit patroon. De meest uitgesproken eurosceptische partij in Nederland, de *Partij voor de Vrijheid* (PVV), verliest één zetel en gaat van 5 naar 4 zetels. Ook de *ChristenUnie* (CU) en de *Staatkundig Gereformeerde Partij* (SGP) blijven elk op één zetel. In België – waar naast Europese ook verkiezingen voor het regionale en het federale niveau werden gehouden – leed de meest eurosceptische partij *Vlaams Belang* (VB) een zware verkiezingsnederlaag. De partij verloor meer dan de helft van haar stemmen en haalde slechts één zetel. De *Nieuw-Vlaamse Alliantie* (N-VA) voerde een dubbelzinnige Europese campagne, waarbij ze zich uitsprak voor een meer geïntegreerd Europa, maar zich te-

gelijk erg kritisch toonde ten aanzien van de EU. De N-VA werd met 4 zetels ruim de grootste partij in Vlaanderen. Het blijft echter afwachten of haar houding verder in eurosceptische richting zal evolueren.

Ook in Zuid-Europa was er winst op te tekenen voor de eurosceptische partijen, maar dan wel voornamelijk aan de linkerzijde van het politieke spectrum. In de meeste gevallen was er een duidelijk verband met de massale protesten tijdens de eurocrisis. In Griekenland werd het extreemlinkse *Syriza* met 6 zetels afgetekend de grootste partij na een campagne die zeer sterk gericht was tegen het Europese ‘besparingsbeleid’, waarmee de partij een aantrekkelijke politieke uitlaatklep bood voor de getroffen Griekse bevolking (Borrec, 2014). Het succes van *Syriza* ging overigens niet ten koste van de *Communistische Partij van Griekenland*, die haar 2 zetels behield. Ook het extreemrechtse *Gouden Dageraad* haalt er drie zetels, maar recupereert voor een stuk de stemmen van het extreemrechtse *Orthodox Volksalarm*, dat zijn twee Europese zetels verloor. In Spanje is er forse winst voor het extreemlinkse *Verenigd Links*, dat van 1 naar 5 zetels gaat. Daarnaast komt de nieuwe linkse partij *Podemos* met vijf zetels in het Europees Parlement. In Italië haalt de nieuwe partij *L’Altra Europa con Tsipras*, die zich presenteerde als de Italiaanse steun voor het Griekse, extreemlinkse boegbeeld Alexis Tsipras, 3 zetels. De nieuwe populistische partij *Movimento Cinque Stelle* van Beppe Grillo, die ecologisch-progressieve standpunten met een anti-establishment- en eurosceptisch discours combineert, haalt 17 zetels. Ook in Cyprus blijft het extreemlinkse *Progressieve Partij van de Ar-*

beiders met 27 procent van de stemmen en 2 zetels afgetekend de tweede partij in het land. In de rest van Europa bleef het resultaat van de extreemlinkse partijen eerder stabiel of ging het achteruit.

In Centraal- en Oost-Europa daarentegen blijven de eurosceptische partijen – zowel links als rechts – eerder stabiel of gaan ze zelfs achteruit. Zo verloor in Tsjechië de eurosceptische *Demokratische Burgerpartij* van Václav Klaus 7 van haar 9 zetels in het Europees Parlement. In Roemenië verliest de extreemrechtse *Groter Roemenië Partij* haar drie zetels en in Bulgarije moet de extreemrechtse partij *ATAKA* het zonder verkozenen stellen in het Europees Parlement, al wordt een deel van de stemmen van deze laatste gecupereerd door de nationalistische Bulgaarse *Nationale Beweging*, die één zetel haalt. In Slovaakije verliest de *Slovaakse Nationale partij* haar enige zetel en in Hongarije lijdt de extreemrechtse partij *JOBBIK* stemmenverlies, al kan ze haar drie Europese zetels behouden. In Oostenrijk was de grote winnaar de nationalistische *Freiheitliche Partei Österreichs*, die haar zetelaantal verdubbelde van 2 naar 4. De eurosceptische partij van Hans-Peter Martin, die over drie zetels beschikte in het Europees Parlement, nam echter niet meer deel aan de verkiezingen en ook de eurosceptische partij *Bündnis Zukunft Österreich* verloor haar Europese zetel. Alleen in Polen kon er een uitgesproken winst voor de eurosceptici worden opgetekend. De Partij *Recht en Rechtvaardigheid* boekte een winst van 4 zetels en kwam daarmee met 19 zetels op gelijke hoogte met de partij *Burgerplatform* van regeringsleider Donald Tusk.

Verdeelde eurosceptici in het Europees Parlement

Sinds de verkiezingen van mei 2014 zetelen er meer eurosceptische partijen in het Europees Parlement. Hoewel al deze partijen gekenmerkt worden door een hoge of lagere mate van verzet tegen de EU, vertonen ze onderling belangrijke verschillen en zijn ze als groep vaak intern verdeeld (Wolfs & Van Hecke, 2014). Zo zijn de eurosceptische partijen in het Europees Parlement verspreid over verschillende fracties.

De extreemlinkse fractie kende een forse groei na de verkiezingen: ze gaat van 35 naar 52 zetels. Intern is de fractie erg verscheiden. Naast extreemlinkse partijen maken de Nederlandse en Duitse *Dierenpartij* en het Ierse *Sinn Féin* er deel van uit. Ook over de houding tegenover de EU zijn de meningen verdeeld. De meeste extreemlinkse partijen uit het zuiden van Europa verzetten zich sterk tegen het Europese besparingsbeleid, maar zijn niet tegen Europese integratie op zich. Een aantal andere partijen – zoals de *Deense Volksbeweging tegen de EU* – is voorstander van een veel hardere houding tegenover de EU. In juni verliet de *Griekse Communistische Partij* de fractie, omdat ze de fractielijn te pro-Europees vond. Het is afwachten welke lijn het binnen de fractie zal halen.

Aan de rechterzijde werden pogingen ondernomen om maar liefst drie verschillende eurosceptische fracties op te richten. De meest succesvolle is de fractie van de Europese Conservatieven en Hervormers (ECH), opgebouwd rond de Britse *Conservative Party* en de Poolse partij *Recht en*

Rechtvaardigheid. Zij kon haar zetelaantal uitbreiden van 56 naar 70, voornamelijk door de toetreding van nieuwe partijen en partijen uit andere fracties. Zo sloot de nieuwe partij *Alternative für Deutschland* zich aan bij de fractie en maakte de N-VA de overstap van de fractie van Groenen en Regionalisten naar de ECH. Daarnaast verlieten de *Deense Volkspartij*, de *Ware Finnenpartij* en de *Staatkundig Gereformeerde Partij* de eurosceptische fractie rond de *United Kingdom Party* (UKIP) van Nigel Farage om toe te treden tot de ECH. Het aantrekken van deze laatste partijen was ook ingegeven door Britse binnenlandse motieven: UKIP werd bij de Europese verkiezingen immers de grootste partij in het Verenigd Koninkrijk en betekent vooral een bedreiging voor de *Conservatives*. Als tegenzet hebben de Britse Conservatieven geprobeerd om zoveel mogelijk partners van UKIP weg te halen in het Europees Parlement om zo de vorming van hun eurosceptische fractie zoveel mogelijk te bemoeilijken. Een aantal van deze overgekomen partijen in de fractie is uitgesproken nationalistisch en eurosceptisch en het valt af te wachten wat hun invloed op de algemene fractielijn van de ECH zal zijn.

De tweede eurosceptische fractie Europa van Vrijheid en Directe Democratie (EVDD) is opgebouwd rond de *United Kingdom Independence Party*. Deze fractie bestond al tijdens de vorige legislatuur, maar het was geen sinecure om de fractie in het nieuwe parlement opnieuw samen te stellen. Omdat een aantal partijen overgestapt is naar de ECH (*Deense Volkspartij*, *Ware Finnenpartij*, *Staatkundig Gereformeerde Partij*) en de groep rond het Franse *Front National* (*Lega Nord*) of niet meer herkozen waren (o.a.

Slovaakse Nationale Partij en het Griekse *Orthodoxe Volksalarm*), moest UKIP noodgedwongen op zoek naar nieuwe partners. Op 12 juni traden de 17 leden van *Movimento Cinque Stelle* toe tot de fractie na een online georganiseerde stemming van haar leden. Daarna was het nog enige tijd onduidelijk of de fractie aan de vereiste zeven landen zou komen. Uiteindelijk zorgde een overgekomen lid van het *Front National* – Joëlle Bergeron – voor het vereiste zevende land en kon de fractie officieel worden gevormd. Omdat drie van de zeven landen in de fractie vertegenwoordigd worden door slechts één parlementslid, blijft het echter een fragiel samenwerkingsverband en het is dus nog de vraag of de fractie het einde van de legislatuur zal halen.

De derde rechts-eurosceptische fractie die men trachtte op poten te zetten, concentreerde zich rond het *Front National* van Marine Le Pen. De partij verzamelde rond zich de PVV, *Vlaams Belang*, de *Freiheitliche Partei Österreichs* en het Italiaanse *Lega Nord*, maar slaagde er niet in om parlementsliden uit een zesde en zevende lidstaat bij de samenwerking te betrekken. Hierdoor blijft de vorming van een extreemrechtse, eurosceptische fractie voorlopig dode letter, waardoor deze partijen minder recht hebben op spreektijd, financiering en medewerkers.

Conclusie

Hoewel de eurosceptische partijen globaal gezien zetelwinst hebben geboekt bij de Europese verkiezingen, treden ze in verdeelde slagorde aan. Ondanks hun toegenomen electoraal gewicht zullen ze er waarschijnlijk

lijk niet in slagen om zwaarder te wegen op de interne besluitvorming van het Europees Parlement. Ook omdat ze zelf vaak niet geïnteresseerd zijn – zo hadden ze de voorbije legislaturen erg hoge afwezigheidscijfers – en omdat de andere politieke families hen niet bij de onderhandelingen willen betrekken (Brack, 2012). Denk bijvoorbeeld aan de verdeling van de voorzitterschappen van de parlementaire commissies in het nieuwe parlement, waar de EVDD door de andere fracties werd uitgesloten. Daarnaast is het nog maar de vraag of de eurosceptische partijen de komende jaren een goede score zullen kunnen blijven halen, nu het ergste van de eurocrisis achter de rug lijkt. Misschien zal binnen enkele jaren blijken dat ze hun momentum hebben gemist.

Bibliografie

- Adorno, T.W., Frenkel-Brunswick, E., Levinson, D.J. & Sanford, R.N. (1950). *The Authoritarian Personality*. New York, NY: Harper and Row.
- Alonso, A. (2014). The Far Right Vote in the European Elections: It's Not the Economy, Stupid. *Europedebate.ie*, <http://europedebate.ie/far-right-vote-european-elections-economy-stupid> (30 mei 2014).
- Borreca, R. (2014). *Political Crisis in Greece and Italy: A Comparative Analysis of SYRIZA and 5 Stars Movement*, Paper voorgesteld tijdens de 64e PSA Annual International Conference, 14-16 april 2014, Manchester, 23 p.
- Brack, N. (2012). *Eurosceptics in the European Parliament: Exit or Voice?* In N. Brack & O. Costa (Eds.), *Diverging Views of Europe* (pp. 51-68). Londen: Routledge.
- Brack, N. (2014). *L'euroscepticisme au Parlement européen. Stratégies d'une opposition anti-système au coeur des institutions*. Luxemburg: Larcier.
- Delwit, P. (Ed.) (2012). *Le Front national. Mutations de l'extrême droite française*. Brussel, Éditions de l'Université de Bruxelles.
- De Vries, C.E. & Edwards, E.E. (2009). Taking Europe to its Extremes. *Extremist Parties and Public Euroscepticism*. *Party Politics*, 15 (1), 5-28.
- Ferrara, F. & Weishaupt, J.T. (2004). Get Your Act Together: Party Performance in European Parliament Elections. *European Union Politics*, 5 (3), 283-306.
- Fieschi, C., Morris, M. & Caballero, L. (2012). *Recapturing the Reluctant Radical. How to Win Back Europe's Populist Vote*. Londen: Counterpoint.
- Grabow, K. & Hartleb, F. (2014). *Europe – No, Thanks? Study on the Right-wing and National Populist Parties in Europe*. Berlijn: Konrad Adenauer Stiftung.
- Hix, S. & Marsh, M. (2011). Second-order Effects Plus Pan-European Political Swings: An Analysis of European Parliament Elections Across Time. *Electoral Studies*, 30 (1), 4-15.
- Ipsos Steria (2014). *Européennes 2014: comprendre le vote des Français*. http://www.ipsos.fr/sites/default/files/attachments/europeennes_ipsos_-_comprendre_le_vote_des_francais_-_25_mai_2014_-_20h.pdf (27 mei 2014).
- Ivaldi, G. (2005). Les formations d'extrême droite: Front national et Mouvement national républicain. In P. Bréchon (Ed.), *Les partis politiques français* (pp. 15-44). Parijs: La Documentation française.
- Jost, J.T., Glaser, J., Kruglanski, A.W. & Sulloway, F.J. (2003). Political Conservatism

- as Motivated Social Cognition. *Psychological Bulletin*, 129 (3), 339-375.
- Kriesi, H., Grande, E., Lachat, R., Dolezal, M., Bornschiers, S. & Frey, T. (2008). *West European Politics in the Age of Globalization*. Cambridge: Cambridge University Press
- Krouwel, A. (2012). *Party Transformations in European Democracies*. SUNY Press.
- Krouwel, A.P.M. & Abts, K. (2007). Varieties of Euroscepticism and Populist Mobilization: Transforming Attitudes from Mild Euroscepticism to Harsh Euroscepticism. *Acta Politica*, 42 (2-3), 252-270.
- Krouwel, A. & Lucardie, P. (2008). Waiting in the Wings: New Parties in the Netherlands. *Acta politica*, 43 (2), 278-307.
- Kselman, D. & Niou, E. (2011). Protest Voting in Plurality Elections: A Theory of Voter Signaling. *Public Choice*, 148 (3-4), 395-441.
- Manin, B. (1997). *The Principles of Representative Government*. Cambridge: Cambridge University Press.
- March, L. (2008). Contemporary Far Left Parties in Europe. *From Marxism to the Mainstream*. Bonn/Berlin: Friedrich Ebert Stiftung.
- Marsh, M. (1998). Testing the Second-order Election Model after Four European Elections. *British Journal of Political Science*, 28 (4), 591-607.
- Mayer, N. (2013). From Jean-Marie to Marine Le Pen: Electoral Change on the Far Right. *Parliamentary Affairs*, 66, 160-178.
- Mudde, C. (2007). *Populist Radical Right Parties in Europe*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Mudde, C. (2014a). The Far Right in the 2014 European Elections: Of Earthquakes, Cartels and Designer Fascists. *The Washington Post* 30 mei.
- Mudde, C. (2014b). The Far Right and European Elections. http://works.bepress.com/cas_mudde/75.
- Norris, P. (2005). *Radical Right: Voters and Parties in the Electoral Market*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Oesch, D. (2008). Explaining Workers' Support for Right-Wing Populist Parties in Western Europe. Evidence from Austria, Belgium, France, Norway, and Switzerland. *International Political Science Review*, 29 (3), 349-373.
- Perrineau, P. (2011). How Le Pen's Electorate Lost Faith in Him. In B. Cautrès & A. Muxel (Eds.), *The New Voter in Western Europe. France and Beyond* (pp. 171-188). New York: Palgrave Macmillan.
- Perrineau, P. (2014). Des élections européennes dans un climat d'immense défiance. *Le Figaro* 14 mei 2014.
- Reif, K. (1984). National Election Cycles and European Elections, 1979 and 1984. *Electoral Studies*, 3 (3), 244-255.
- Reif, K.-H. & Schmitt, H. (1980). Nine Second-order National Elections – A Conceptual Framework for the Analysis of European Elections Results. *European Journal for Political Research*, 8 (1), 3-44.
- Shields, J. (2013). Marine Le Pen and the 'New' FN: A Change of Style or of Substance? *Parliamentary Affairs*, 66 (1), 179-196.
- Startin, N. & Krouwel, A. (2013). Euroscepticism Re-galvanized: The Consequences of the 2005 French and Dutch Rejections of the EU Constitution. *Journal of Common Market Studies*, 51 (1), 65-84.
- van der Brug, W., Fennema, M. & Tillie, J. (2000). Anti-immigrant Parties in Europe: Ideological or Protest Vote? *European Journal of Political Research*, 37 (1), 77-102.
- van der Eijk, C. & Egmond, M. van (2007). Political Effects of Low Turnout in Na-

- tional and European Elections. *Electoral Studies*, 26 (3), 561-573.
- Van Hecke, S. & Wolfs, W. (2014). De Unie en het spook van het euroscepticisme. In B. Pattyn & P. d'Hoine (Eds.), *Herdenken en Vooruitgaan: Lessen voor de eenentwintigste eeuw, XX* (pp. 237-250). Leuven: Universitaire Pers.
- Van Kessel, S. (2011). Explaining the Electoral Performance of Populist Parties. The Netherlands as a Case Study. *Perspectives on European Politics and Society*, 12 (1), 68-88.
- Wolfs, W. & Van Hecke, S. (2014). Nihil novi sub sole? Eurosceptici in het Europees Parlement. *De Gids op Maatschappelijk Gebied*, 105 (5), 5-11.

De belofte van nieuw institutionalisme: een verklaring van de afwezigheid van een Wereld of Verenigde Naties Milieu Organisatie

Marjanneke J. Vijge

SAMENVATTING VAN

Vijge, M.J. (2013). The Promise of New Institutionalism: Explaining the Absence of a World or United Nations Environment Organisation. *International Environmental Agreements*, 13 (2), 153-176.

Het internationale milieubeleidssysteem bestaat uit tal van organisaties en honderden multilaterale verdragen die zich richten op verschillende milieuproblemen. Al tientallen jaren is er hevige kritiek op de effectiviteit en efficiëntie van dit systeem vanwege een gebrek aan een eenduidige visie; overlappende en soms zelfs conflicterende activiteiten en mandaten door onvoldoende coördinatie; zwakke implementatie en handhaving; en conflicten met andere internationale beleidssystemen (met name handel). Hoewel het Verenigde Naties Milieu Programma (UNEP) het mandaat heeft om milieuge-relateerde activiteiten van de Verenigde Naties te coördineren, wordt het sterk beperkt door een ontoereikend en onbetrouwbaar budget, een zwakke legitieme status en de overlap van het mandaat van UNEP met dat van andere internationale organisaties. In de afgelopen 40 jaar zijn er tientallen voorstellen ontwikkeld door

staten, VN-commissies en academici voor een Wereld of Verenigde Naties Milieu Organisatie (WEO/UNEO). Deze zou over voldoende autoriteit en budget moeten beschikken om het milieubeleidssysteem beter te coördineren. Ondanks frequente besprekingen van deze voorstellen zijn er nog altijd geen beslissingen genomen om het milieubeleidssysteem substantieel te hervormen. Dit artikel verklaart welke factoren substantiële veranderingen van het systeem tegengaan. Het maakt hierbij gebruik van drie stromingen binnen het neo-institutionalisme: het historische, discursieve en rationelekeuze-institutionalisme. Het laat zien dat deze stromingen complementair kunnen worden ingezet om een holistische verklaring te geven voor de afwezigheid van een WEO/UNEO.

Het concept van padafhankelijkheid in historisch institutionalisme richt zich op de manier waarop ontwikkelingen worden beïnvloed door de institutionele context.

Omdat substantiële veranderingen, zoals de oprichting van een WEO/UNEO of het ontmantelen van bestaande organisaties, moeilijker te initiëren zijn dan marginale veranderingen, ontstaat er een chaotische en *ad hoc*-manier van oprichten van verschillende kleine organisaties om het systeem te coördineren, met als gevolg een steeds complexer wordend milieubeleidsysteem. Door een positieve feedbackcirkel wordt het steeds lastiger van het pad van dergelijke institutionele ontwikkelingen af te wijken. Padafhankelijkheid ziet men ook terug in de onderhandelingen aangaande de hervorming van het milieubeleidsysteem, die vaak worden vastgehouden binnen ineffectieve en minder relevante organisaties en nooit verder komen dan oproepen voor implementatie van wat in vorige onderhandelingen werd besloten, iets wat men kan aanduiden als het 'recyclen' van onderhandelingen.

Binnen het historisch institutionalisme is ook de machtsongelijkheid tussen landen en organisaties een belangrijke verklaring voor de afwezigheid van een WEO/UNEO. Terwijl machtige landen zoals de Verenigde Staten en China op zijn best sceptisch zijn over de oprichting van een WEO/UNEO, bestaat er onder voorstanders onenigheid over hoe een dergelijke organisatie eruit moet zien en waar deze zich primair op moet richten. Zuidelijke staten vrezen voor een milieuorganisatie die noordelijke belangen vooropstelt en prefereren een organisatie gericht op duurzame ontwikkeling. Ook tussen internationale organisaties en secretariaten van multilaterale verdragen bestaat competentiestrijd, aangezien vele niet bereid zijn deel van hun huidige mandaat op te

geven of zich te laten coördineren door een overkoepelende milieuorganisatie. Hoewel het historisch institutionalisme nuttig is om institutionele ontwikkelingen in kaart te brengen, is het minder in staat te verklaren wie of wat zulke ontwikkelingen aandrijft en waarom. De verklaring dat de complexiteit van het systeem de opkomst van kleine organisaties veroorzaakt, wat leidt tot een verdere complexiteit van het systeem, kan als tautologisch worden gezien.

Het discursieve institutionalisme kan het historisch institutionalisme complementeren door zich op het gedrag van actoren binnen het systeem te richten. Dit wordt volgens deze stroming voornamelijk gedreven door normen over hoe men zich dient te gedragen. Vanuit dit oogpunt zijn de oprichting van kleine organisaties binnen het milieubeleidsysteem slechts symbolische acties. Deze dienen niet per se een belang, maar zijn geïnitieerd door actoren die gesocialiseerd zijn binnen het systeem waarin de heersende norm is om onderhandelingen te continueren (of te recyclen) en hier uitkomsten van te laten zien. Inderdaad verhoogt de opkomst van vele kleine organisaties eerder de coördinatieproblemen binnen het systeem dan dat ze deze problemen oplost.

Een bijkomend problematisch gevolg van socialisering is dat de onderhandelingen in zichzelf gekeerd zijn: in plaats van een helder beeld te creëren van de problemen binnen het milieubeleidsysteem, lopen de meeste onderhandelingen vooruit op de mogelijke oplossing, het oprichten van een WEO/UNEO. De vele commissies die worden opgericht om de problemen te analyseren laten zien, dat er nog altijd geen

consensus bestaat over wat precies de problemen zijn waarvoor een WEO/UNEO oplossingen moet bieden. Actoren zijn bovendien gebonden aan onderhandelingen die sterk zijn gefragmenteerd in verschillende locaties en fora, wat het lastig maakt voort te bouwen op eerder genomen beslissingen. Daarnaast worden onderhandelingen veelal georganiseerd door UNEP, dat een te zwakke legitieme status heeft en niet in een positie verkeert om beslissingen over de hervorming van het systeem (inclusief zichzelf) te nemen. Hoewel het discursieve institutionalisme een completere verklaring lijkt te geven voor institutionele ontwikkelingen of stagnaties dan het historisch institutionalisme, is het lastig te bepalen wanneer, in hoeverre en hoe actoren zijn gesocialiseerd in institutionele contexten.

In plaats van gedrag te verklaren vanuit normen, gaat het rationelekeuze-institutionalisme ervan uit dat actoren handelen vanuit eigenbelang. Staten zouden volgens deze logica met opzet ineffectieve milieuorganisaties oprichten, omdat een ongeordend milieubeleidssysteem zonder een overkoepelende WEO/UNEO hun eigenbelang beter dient, bijvoorbeeld omdat zij in zo'n situatie meer autonomie kunnen uitoefenen. Een andere mogelijke verklaring voor de afwezigheid van een WEO/UNEO is volgens het rationelekeuze-institutionalisme het collectieve actie-

dilemma: door hun individuele belangen na te streven en door gebrek aan voldoende informatie omtrent de gevolgen van hun acties, creëren staten gezamenlijk ongewild een suboptimaal milieubeleidssysteem. Het rationelekeuze-institutionalisme geeft geen uitsluitsel over welke verklaring in dit geval de beste is, maar gaat er vanuit dat actoren enkel het systeem substantieel hervormen als ze door voldoende politieke wil een vrijwillige overeenkomst kunnen sluiten over voorgestelde institutionele veranderingen. Hoewel het rationelekeuze-institutionalisme de machtsongelijkheden negeert die het historisch institutionalisme blootlegde, laat het zien dat er onder de huidige omstandigheden een gebrek is aan voldoende politieke wil; geen enkele voorstander van een WEO/UNEO heeft immers bereidheid getoond serieus te investeren in de oprichting van een dergelijke organisatie.

Deze paper laat zien dat de drie institutionele stromingen complementaire verklaringen kunnen bieden voor de afwezigheid van een WEO/UNEO. Door ofwel institutionele ontwikkelingen ofwel gedrag van actoren te benadrukken laten zij zien waarom een effectieve WEO/UNEO op dit moment (nog) niet politiek haalbaar is, terwijl elke politiek haalbare vorm van een WEO/UNEO zwak en ineffectief zou zijn.

Wat markten (niet) kunnen betekenen voor klimaatbeleid

Gert Spaargaren en Arthur Mol

SAMENVATTING VAN

Spaargaren, G. & Mol, A.P.J. (2013). Carbon Flows, Carbon Markets, and Low-carbon Lifestyles: Reflecting on the Role of Markets in Climate Governance. *Environmental Politics*, 22 (1), 174-193.

Wie een lans probeert te breken voor het meer intensief gebruiken van markten en marktmechanismen in de context van milieu- en klimaatbeleid, kan bij niet-economische sociale wetenschappers doorgaans op een stevig onthaal rekenen. Neoliberalisme, (termijn)markten, risicostapeling, virtueel geld, nieuwe ongelijkheid, bonus- en oncontroleerbare schaduw effecten en meer van soortgelijke ellende vindt uiteindelijk zijn oorsprong in de markt als kern van kapitalistische samenlevingen, zo luidt simpel samengevat de redenering. Wie een effectief internationaal klimaatbeleid voorstaat, gelooft in stevige regulering door nationale en supranationale overheden, in (klimaat)belastingen, in overheidsgeld voor onderzoek en innovatie. Overheid is in, markt is uit, ondanks al het gepraat in de literatuur over verschuivingen in sturingsvormen van 'government' naar 'governance'.

Een van de weinige stromingen binnen de sociale en politieke wetenschappen die aan markten een centrale rol toedicht, is de school van Ecologische Modernisering (EMT; zie Mol, Sonnenfeld & Spaarga-

ren, 2009 voor een overzicht). In de jaren tachtig van de vorige eeuw maakte deze school enige naam met de stelling dat er vanwege het feilen en falen van overheden in OECD-landen (zogenoemd Staatsversagen) een herbezinning op de rol van natiestaten in het milieubeleid zou moeten komen. Een herbezinning die naast hervorming van de politieke systemen zelf vooral ook het meer inschakelen van maatschappelijke, niet-statelijke actoren als ngo's en bedrijven impliceerde. Het streefdoel was een meer flexibel, gedecentraliseerd, markt- en *civil society*-gestuurd milieubeleid.

Na enig aarzelen werd in Europa in de post-Kyotoperiode vol ingezet op het ontwikkelen van markten voor de handel in CO₂-emissies. De idee was om via een 'Cap and Trade'-strategie de afgesproken klimaatdoelstellingen te realiseren. Sturing via markten zou goed aansluiten bij de richting waarin Europese samenlevingen zich ontwikkelden: meer horizontale netwerkachtige samenlevingen, sterk beïnvloed door globalisering en neoliberalisering. De nieuwe klimaatmarkt, het

zogenoemde EU-Emission Trading System (EU-ETS) kwam er, na een aanloopperiode vanaf de eeuwwisseling, een proefperiode van 2005-2008 en een vervolgfase van 2008 tot 2012. In het kielzog van deze officiële, staatsgereguleerde markt ontwikkelden zich de zogenoemde *CDM-offsetmarkt* (waarbij bedrijven vanuit rijke landen via klimaatinvesteringen in ontwikkelingslanden meeprofiten van gerealiseerde CO₂-reducties) en een aantal '*voluntary markets*' (waar door private partijen vrijwillig – al dan niet onder het goedkeurend oog van internationale milieu- en klimaatorganisaties – wordt gehandeld in CO₂-certificaten).

Tot op vandaag is het resultaat van al deze beleidsvernieuwing in termen van succes of falen van klimaatmarkten niet duidelijk. Er is inmiddels wel een berg onderzoek gedaan naar het functioneren van '*carbon markets*', en dat heeft ook een berg aan kritiekpunten opgeleverd. De kritieken kunnen in drie categorieën worden ingedeeld. De eerste categorie wordt gevormd door auteurs die CO₂-markten verwerpen, omdat ze markten überhaupt ongeschikt vinden voor klimaatbeleid. Milieu- en klimaatissues moet je niet commodificeren, vermarkten, de inzet maken van gewin. Ten tweede zijn er auteurs die vooral kritiek hebben op klimaatmarkten, omdat ze niet waarmaken wat ze beloven: zij realiseren hun klimaatdoelstellingen niet of niet afdoende. Deze tweede groep heeft een flink aantal argumenten verzameld om deze kritiek te onderbouwen, bijvoorbeeld door te laten zien dat veel CDM-projecten niet tot extra CO₂-reducties leidden en in ontwikkelingslanden lokaal soms veel ecologische en sociale

schade toebrachten. Daar zit dan gelijk de overlap met de derde groep van critici, die erop wijst dat klimaatmarkten als nieuw fenomeen ook nieuwe sociale problemen creëren, vooral ongelijkheid tussen arm en rijk, Noord en Zuid.

Al deze bezwaren en kritieken komen uitvoerig aan bod in het zeer leesbare boek dat Peter Newell en Matthew Paterson in 2010 publiceerden onder de titel *Climate Capitalism*. Zij onderschrijven en specificeren de niet geringe risico's van klimaatmarkten. Het verschil met de (andere) critici is echter dat zij ook aandacht besteden aan het veranderingspotentieel van deze markten. Als er ooit een ecologisch gemoderniseerde, groene, klimaatbestendige variant van het kapitalisme ontwikkeld wordt op wereldschaal, dan zullen klimaatmarkten en de daarbij betrokken grote marktpartijen een sleutelrol spelen, zo luidt hun redenering. Via markten komt 'klimaat' in het hart van het kapitalisme terecht en dat betekent naast alle risico's de belofte dat klimaatbeleid tot in de haarvaten van het systeem zal doordringen en het systeem van binnenuit zal transformeren: de internalisering van milieu- en klimaatdoelstellingen.

In het artikel bespreken we meer in detail het debat over voor- en nadelen van klimaatmarkten en we trekken daarbij ten eerste een parallel tussen het debat in de jaren tachtig van de vorige eeuw rond Ecologische Modernisering aan de ene kant en het debat rond '*Climate Capitalism*' zoals dat rond klimaatmarkten in de eenentwintigste eeuw ontstond aan de andere kant. We voegen aan dit debat enkele elementen toe die tot nu toe onderbelicht bleven. Zo illustreren we de werking van

en de verschillen tussen drie basisvormen van sturing (Spaargaren & Mol, 2008) die in klimaat politiek een rol spelen. We maken daarbij gebruik van de drie vormen van klimaatmarkten als casus: de staatsgereguleerde (EU-ETS) markt, de hybride (CDM-offset) markt, en de door marktdynamiek gedomineerde (*voluntary*) klimaatmarkten.

Van de rol van de EU in de context van staatsgereguleerde markten kunnen we leren, dat staten en hun sturingsmacht nog steeds van cruciaal belang zijn voor het beter laten functioneren van klimaatmarkten. De Europese Commissie speelde een sleutelrol in het verbeteren van EU-ETS en kan tot op vandaag in principe nog beslissen om deze klimaatmarkt weer af te schaffen. De sturingsrol van staten in onze steeds verder globaliserende-netwerksamenlevingen (Castells, 2009) is echter aan sterke veranderingen onderhevig. Staten worden zelf netwerken die verweven zijn met niet-statelijke netwerken. Deze verwevenheid kan worden geïllustreerd aan de hand van de casus van de CDM-offset-markten als hybride sturingsvormen. Hier is sprake van een enorm snelle groei op wereldschaal die direct verband houdt met de marktdynamieken die worden gemobiliseerd. De risico's en onvoorziene schaduw effecten die daarbij optreden zijn terug te voeren tot een gebrekkige regulering van de kant van de (lid)staten. De eigenstandige dynamiek – de stuurkracht zowel als de risico's – van klimaatmarkten, ten slotte, wordt het beste zichtbaar in de casus van de verschillende '*voluntary markets*'. Standaarden en certificaten – de klimaat-munteenheden – zijn nieuwe vormen van netwerkmacht

(Castells, 2009) en die vorm van sturing wordt steeds belangrijker in de globaliserende-netwerksamenleving. Voor de uitoefening van deze vorm van netwerk macht zijn niet-statelijke actoren als adviesbureaus, accountancy bureaus, banken en internationale milieuorganisaties van meer belang dan staten zelf.

Het derde argument dat in het artikel wordt ontwikkeld betreft het feit dat over klimaatmarkten tot nu toe ten onrechte vrijwel uitsluitend op macro-institutioneel niveau is nagedacht en geschreven. Daarbij wordt voorbijgegaan aan de enorme bijdrage die microklimaatmarkten zouden kunnen leveren aan het zichtbaar maken van klimaatproblemen en daarbij horende handelingsperspectieven in het alledaagse leven van u en ons: als burgers, huishoudens en consumenten. In Engeland is rond 2008 een aantal onderzoekers en beleidsmakers serieus met het thema van '*personal carbon budgets*' en microklimaatmarkten aan de slag geweest. Daarbij wordt aan huishoudens een klimaatbudget toegekend waarmee zij rond moeten zien te komen. Komen zij aan het eind van het jaar CO₂-punten tekort, dan moeten ze bijkopen, maar als ze een goed d.w.z. klimaatvriendelijk jaar hebben gedraaid, dan kunnen ze hun overschot op de markt verkopen. Het CO₂-profiel van huishoudens, zo blijkt uit onderzoek naar duurzame consumptie, wordt door een beperkt aantal hoofd categorieën bepaald en er is een groeiend aanbod aan *low-carbon* alternatieven aanwezig om de klimaatprestaties te verbeteren met behoud van relevante consumptiekwaliteiten. Aan enkele belangrijke randvoorwaarden – er moet iets te kiezen

zijn en het geheel moet organiseerbaar blijven – wordt dus voldaan. Zo een microklimaatmarkt betreft individuen op een niet-vrijblijvende, structurele manier bij klimaatverandering en klimaatbeleid, zonder afbreuk te doen aan de handelingsautonomie van mensen. Ook deze microklimaatmarkten kennen natuurlijk een hoop problemen en beperkingen, waarvan de enorme transactiekosten en het risico van het onevenredig benadelen van bepaalde bevolkings- en leefstijlgroepen de belangrijkste zijn.

We breken in het artikel niettemin een lans voor het verder verkennen van micro-klimaatmarkten en we bespreken de verschillende organisatievormen die in dit verband mogelijk zijn. Ons uitgangspunt is daarbij, dat klimaatbeleid enerzijds niet achter de rug van burgerconsumenten om wordt georganiseerd, terwijl anderzijds niet alle verantwoordelijkheid voor collectieve problemen zomaar rechtstreeks op het bordje van het individu wordt gedeponeerd. Er zijn vormen van microklimaatmarkten denkbaar die een goede balans

tussen individuele en collectieve verantwoordelijkheden laten zien. Met deze bespreking van nog niet bestaande microklimaatmarkten nemen we een voorschot op een mogelijk derde ronde van onderzoek en debat over de betekenis van markten voor het klimaatbeleid.

Bibliografie

- Castells, M. (2009). *Communication Power*. Oxford: Oxford University Press.
- Mol, A.P.J., Sonnenfeld, D.A. & Spaargaren, G. (Eds.) (2009). *The Ecological Modernization Reader: Environmental Reform in Theory and Practice*. London: Routledge.
- Newell, P. & Paterson, M. (2010). *Climate Capitalism: Global Warming and Transformation of the Global Economy*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Spaargaren, G. & Mol, A.P.J. (2008). Greening Global Consumption: Politics and Authority. *Global Environmental Change*, 18 (3), 350-359.

De ideologische afstand tussen partijen. Een vergelijkende studie naar de overbrugde afstand bij partijwissels

Ruth Dassonneville en Yves Dejaeghere

SAMENVATTING VAN

Dassonneville, R. & Dejaeghere, Y. (2014). Bridging the Ideological Space: A Cross-national Analysis of the Distance of Party Switching. *European Journal of Political Research*, 53 (3), 580-598.

In de wetenschappelijke literatuur wordt benadrukt hoe er de afgelopen decennia een toename in electorale volatiliteit te observeren is. Deze vaststelling staat echter haaks op de klassieke theorieën over stemgedrag, die het belang van sociale breuklijnen benadrukken en dus net meer stabiliteit in partijkeuze vooropstellen. Veel volatiele kiezers verschuiven echter naar een ideologisch verwante partij en dit wordt vaak als argument aangehaald ter ondersteuning van het blijvende belang van deze breuklijntheorieën. Volatiele kiezers zijn in deze visie nog steeds gebonden door hun ideologie en maken een weloverwogen keuze. Bovendien wordt het veranderen van partij binnen een ideologisch blok vaak geïnterpreteerd als een keuze die gedreven wordt door strategische overwegingen. Kiezers die daarentegen naar een ander blok verschuiven, lijken hun ideologie niet echt als een belangrijke overweging mee te nemen in het stemhokje.

Dit onderscheid tussen kiezers die binnen een ideologisch blok schuiven ener-

zijds en deze die van ideologisch blok wisselen anderzijds, staat centraal in hendaags onderzoek naar volatiliteit, of dat nu met geaggregeerde of individuele data gebeurt. Deze onderzoekslijn is tot de conclusie gekomen dat het merendeel van de kiezers wisselt binnen ideologisch afgelijnde blokken. Het is dan ook noodzakelijk om bij een grondig onderzoek naar volatiliteit de graad van ideologische verschuiving in aanmerking te nemen.

Daarbij aansluitend is er het klassieke debat binnen kiezersonderzoek over de vraag of volatiele kiezers weinig of net heel veel politieke kennis hebben. Het antwoord hierop is nog steeds onduidelijk. In dit onderzoek willen we nieuwe inzichten in deze causale verbinding tussen politieke kennis en wisselende partijkeuze bieden door de ideologische afstand die wordt overbrugd wanneer een kiezer van partij wisselt te onderzoeken, en de mate waarin politieke kennis hier een rol in speelt.

Politieke kennis: stimulus voor of rem op wisselende partijkeuze?

Hoewel het evident lijkt om bij onderzoek naar de link tussen politieke kennis en volatiliteit in aanmerking te nemen of kiezers wisselen naar een partij die ideologisch nabij ligt of juist veraf, gebeurt dit slechts zeer zelden. Zowel Lachat (2009) als Kuhn (2009) onderscheiden het wisselen 'binnen' en 'tussen' blokken in hun analyse van de Duitse en Zwitserse context, maar geen van beiden schuift een hypothese naar voor aangaande de relatie van deze twee types van volatiliteit en politieke kennis. Ze stellen allebei een niet-lineair patroon voorop, zowel voor het wisselen binnen een ideologisch partijblok als tussen blokken. Hun resultaten geven effectief een sterk curvilineair patroon weer, waarbij kiezers met een gemiddelde kennis het meest waarschijnlijk zijn om te wisselen van partij. Maar dit was alleen zo voor volatiliteit tussen ideologische blokken. Bij het wisselen binnen een blok was er geen bewijs voor het voorspelde curvilineaire patroon. Deze tegenstrijdige resultaten voor beide types volatiliteit werden als 'verrassend' beschouwd en Kuhn (2009, p. 484) stelde dat haar resultaten aantoonde dat "het noodzakelijk is om verder na te denken en onderzoek te doen over het effect van politieke kennis, voornamelijk wat betreft verschillen tussen verschuivingen binnen en tussen ideologische partijblokken" [vertaling auteurs].

In een poging om de hoge graad van wissels binnen een partijblok te verklaren bij Duitse kiezers met veel politieke kennis, wijst Lachat (2007) op de praktijk van

strategisch stemmen in de Duitse electorale context. Dit soort strategische overwegingen stelt cognitief vrij hoge eisen en aanwijzingen van partijen over strategisch stemmen worden waarschijnlijk alleen opgevangen door politieke 'experts'. We verwachten dat de ideologische afstand tussen partijen in een blok cruciaal is om deze relatie te verklaren. Het is namelijk reeds vaak aangetoond dat kiezers die meer politieke kennis hebben, ook sterker ontwikkelde politieke voorkeuren en attitudes hebben (Zaller, 1992). Voor dit type kiezer zal ideologie een richtlijn zijn om toch van partij te willen wisselen en dit verklaart hun hoge graad van partijwissels binnen een blok. Onze hypothese is dat als de graad van politieke kennis stijgt, de ideologische afstand die wordt overbrugd door volatiele kiezers tussen twee verkiezingen kleiner wordt.

Data

Om deze hypothese te onderzoeken, gebruiken we de data van het Comparative Study of Electoral Systems (CSES)-project. Omdat de focus ligt op volatiliteit op het individuele niveau, moeten we ons beperken tot de surveys van het CSES-project die een herinneringsvraag hebben over partijkeuze bij de vorige verkiezingen. Die vraag werd toegevoegd vanaf de tweede module van het CSES-project en we gebruiken dus deze en de derde module voor onze analyses. Doordat we data gebruiken van 33 verkiezingen, kunnen we uitspraken doen die de context van een unieke verkiezing in een land overstijgen. We gebruiken de inschaling op de ideolo-

gische links-rechtsverdeling van partijen in het CSES-project om uitspraken te doen over ideologische afstanden.

Resultaten

Om de invloed van de ideologische afstand te onderzoeken op de relatie tussen

politieke kennis en volatiliteit, hanteren we twee modellen. Het eerste model bevat alleen het directe effect van politieke kennis op de ideologische afstand die een kiezer overbrugt. In het tweede model testen we ook het curvelinaire effect. Onze analyses (zie Tabel 1) tonen de verwachte resultaten voor de controlevariabelen. Het is interessant te noteren dat de ideologische afstand tot de meest nabije partij op

TABEL 1. Negatief binomiaal model van ideologische afstand overbrugd bij partijwissel.

	Model 1	Model 2
	B (s.e.)	B (s.e.)
Constante	1.749*** (0.120)	1.715*** (0.128)
Leeftijd	-0.010*** (0.001)	-0.010*** (0.001)
Vrouw	-0.013 (0.034)	-0.012 (0.034)
Hoger onderwijs	0.044 (0.026)	0.044 (0.026)
Politieke kennis	-0.099*** (0.028)	-0.015 (0.078)
Politieke kennis ²		-0.041 (0.029)
Tevredenheid met de democratie	-0.100*** (0.022)	-0.100*** (0.022)
Politiek zelfvertrouwen	-0.069*** (0.020)	-0.070*** (0.020)
Partij-identificatie	-0.899*** (0.044)	-0.899*** (0.044)
Afstand tot dichtste partij	0.126 (0.069)	0.126 (0.069)
<i>Dummy's voor verkiezingen</i>	Ja	Ja
Variatie op verkiezingsniveau	5.656***	5.656***
χ^2	1,399.31***	1,400.61***
Df	28,077	28,076
McFadden pseudo-R ²	0.020	0.020
Nagelkerke pseudo-R ²	0.049	0.049
AIC	70,280.73	70,281.43
N individuen	28,120	28,120
N verkiezingen	33	33

Parameterschattingen van een negatief binomiale regressie in Stata. Dummy's voor verkiezingsspecifieke fixed effects zijn opgenomen. Standaardfout is robuust voor de 33 verkiezingsclusters in de data. Significantie niveaus: * p<0.05; ** p<0.01; *** p<0.001.

zichzelf geen voorspeller is van de totale ideologische afstand die overbrugd wordt.

In tegenstelling tot wat men kan zien als men eenvoudig al dan niet wisselen onderzoekt (analyses hier niet weergegeven), heeft politieke kennis wel een lineair effect als men de ideologische afstand van die wissel voorspelt. Als we het directe en gekwadrateerde effect opnemen in het model, bereikt geen van beide echter een aanvaard niveau van statistische significantie, dus de relatie is wel degelijk lineair.

partijen die in ideologische termen zeer dicht liggen bij hun vorige partij. Omgekeerd is de kans groot dat mensen met weinig politieke kennis een grote ideologische sprong maken als ze hun partij inruilen. Kiezers die overstappen naar een partij uit een ander ideologisch blok en kiezers die van partij wisselen binnen een blok hebben zeer waarschijnlijk duidelijk een verschillende politieke kennis.

Besluit

De politieke kennis van kiezers bepaalt niet alleen hun kans om van partij te wisselen, maar beïnvloedt ook de ideologische afstand die ze daarbij overbruggen. Hoe meer kiezers weten over politiek, des te meer hun keuze beperkt wordt door hun ideologische positie. Dit heeft tot de gevolg dat als politieke 'experten' dan toch van partij wisselen, ze dat doen naar

Bibliografie

- Kuhn, U. (2009). Stability and Change in Party Preference. *Swiss Political Science Review*, 15 (3), 463-494.
- Lachat, R. (2007). *A Heterogeneous Electorate. Political Sophistication, Predisposition Strength and the Voting Decision Process*. Baden-Baden: Nomos.
- Zaller, J. (1992). *The Nature and Origins of Mass Opinion*. New York: Cambridge University Press.

Nicolas Bouteuca is doctor in de politieke wetenschappen. Hij promoveerde in 2011 op een proefschrift over ideologische convergentie. Momenteel werkt hij als doctor-assistent aan de UGent waar hij lid is van de onderzoeksgroep GASPAR. Zijn interesses zijn: ideologie, politieke partijen, electorale competitie en het Belgisch federalisme. E-mail: nicolas.bouteuca@ugent.be.

Nathalie Brack is Wiener Anspach postdoctoraal onderzoeker aan het European Studies Center van het Saint Antony's College (Oxford University). Zij promoveerde aan de Université libre de Bruxelles met een proefschrift over euroscepticisme en heeft sindsdien talrijke internationale publicaties in dit domein verzorgd. E-mail: n.brack@ulb.be.

Marleen Brans is hoogleraar aan het KU Leuven, Instituut voor de Overheid, waar zij onderwijs verstrekt en onderzoek verricht over beleidsontwerp, beleidscapaciteit en beleidsadvisering. E-mailadres: Marleen.Brans@soc.kuleuven.be.

Ruth Dassonneville is aspirant van het FWO aan het Centrum voor Politicologie van de KU Leuven. Ze bereidt een doctoraat voor op het thema electorale volatiliteit en publiceerde eerder op dit thema in onder meer *Acta Politica*, *Electoral Studies* en *German Politics*. E-mail: ruth.dassonneville@soc.kuleuven.be.

Yves Dejaeghere is postdoctoraal onderzoeker aan de Universiteit Antwerpen. Hij publiceerde voorheen onder meer over burgerschap en politieke socialisatie. E-mail: Yves.Dejaeghere@uantwerpen.be.

Ramon van der Does studeerde in 2014 als BA in de Social Sciences af aan het University College Roosevelt en doet momenteel de onderzoeksmaster politieke wetenschappen aan de Universiteit Leiden. E-mail: ramonvanderdoes@hotmail.com.

Bart-Jan Heine is als promovendus verbonden aan het Instituut Politieke Wetenschap (Universiteit Leiden). Zijn proefschrift gaat over de Nederlandse consensusdemocratie. Daarvoor bestudeert hij de politieke besluitvorming in de periode 1950-2000 rondom de centrale sociaaleconomische (socialezekerheidsstelsel, WAO) en religieus-ethische (abortus, euthanasie) kwesties. E-mail: j.a.h.heine@fsw.leidenuniv.nl.

André Krouwel is docent vergelijkende politiek aan de Vrije Universiteit Amsterdam. Hij publiceert over presidentialisering, politieke partijen, sociale bewegingen en democratisering in West- en Oost-Europa. Daarnaast verricht hij verkiezingsonderzoek, ook m.b.t. Nederland, o.a. via Kieskompas waar hij wetenschappelijk directeur is. E-mail: a.p.m.krouwel-moredalaguna@vu.nl.

Yordan Kutiyski studeerde politieke wetenschappen aan de Vrije Universiteit Amsterdam en is momenteel coördinator van het wetenschappelijk onderzoek bij Kieskompas. E-mail: yordan@kieskompas.nl.

Herman Lelieveldt doceert politicologie aan het University College Roosevelt, het liberal arts and honours college van de Universiteit Utrecht gevestigd in Middelburg. E-mail: h.lelieveldt@ucr.nl.

Thijs Libeer studeerde Politieke Wetenschappen en Overheidsmanagement aan de KU-Leuven. In het kader van deze laatste opleiding heeft hij in 2012 een thesisonderzoek verricht naar partijstudiediensten. E-mail: thijslibeer@gmail.com.

Arthur Mol is hoogleraar milieubeleid aan Wageningen Universiteit en aan Tsinghua University, China. Hij is tevens directeur van de onderzoeksschool Wageningen School of Social Sciences. Hij onderzoekt op welke wijze en met behulp van welke instituties moderne samenlevingen trachten milieuproblemen te adresseren en mitigeren. Hij verricht daarvoor onderzoek in verschillende delen van de wereld, op verschillende schaalniveaus en op verschillende milieuprobleemvelden. E-mail: Arthur.mol@wur.nl.

Allan Muller is verbonden aan de Vrije Universiteit Brussel. Zijn onderzoek richt zich op de formele meting van beleidsposities en beleidscontroversie op basis van discours, alsook op de comparatieve analyse van beleidscontroverses. E-mail: allan.muller@vub.ac.be.

Valérie Pattyn is postdoctoraal onderzoeker aan het Instituut voor de Overheid (KU Leuven) en coördinator van het Steunpunt Bestuurlijke Organisatie Vlaanderen. Haar onderzoek situeert zich op de thema's *evidence-based* beleid, beleidsevaluatie, beleidsadviseurs intern en extern aan de overheid, instrumenten van beleidsadvisering, en comparatieve kwalitatieve methoden. E-mail: valerie.pattyn@soc.kuleuven.be.

Gert Spaargaren studeerde sociologie en is binnen Wageningen Universiteit betrokken bij onderwijs en onderzoek in de (milieu)sociologie. Hij schreef een proefschrift over de ecologische modernisering van productie en consumptie in laatmoderne samenlevingen. Zijn onderzoek richt zich speciaal op de bijdrage van burgerconsumenten aan het verduurzamen van leefstijlen en gedragspatronen in verschillende domeinen van alledaagse consumptie (wonen, mobiliteit, vakantie, voeding, vrije tijd) in verschillende werelddelen. De theorie van sociale praktijken speelt een belangrijke rol bij het analyseren van duurzame consumptie vanuit sociologisch perspectief. E-mail: gert.spaargaren@wur.nl.

Steven Van Hecke is docent Europese en vergelijkende politiek aan de KU Leuven. Hij is verbonden aan het Instituut voor de Overheid, waar hij onderzoek verricht naar politieke partijen en EU-instellingen. E-mailadres: steven.vanhecke@soc.kuleuven.be.

Marjanneke J. Vijge promoveert op het beleidsmechanisme voor de vermindering van emissies door ontbossing (REDD+) aan de milieubeleidgroep van Wageningen Universiteit. Haar onderzoek richt zich met name op de politieke en sociale consequenties van REDD+ op internationaal, nationaal en lokaal niveau. Daarnaast richt zij zich in haar werk op internationale milieubeleid in het algemeen. E-mail: marjanneke.vijge@wur.nl.

Wouter Wolfs studeerde geschiedenis, politieke wetenschappen en Europees beleid aan de KU Leuven en de Corvinus University in Boedapest. Na twee jaar praktijkervaring in het Europees Parlement werkt hij sinds september 2013 als wetenschappelijk medewerker aan het Instituut voor de Overheid van de KU Leuven. Hij verricht onderzoek naar euroscepticisme en de rol van nationale parlementen in de EU. E-mail: wouter.wolfs@soc.kuleuven.be.

Themanummer Res Publica

De Europese sociaaldemocratie: groot verleden, kleine toekomst?

Gastredacteurs: Carl Devos (Universiteit Gent, carl.devos@ugent.be) René Cuperus (Wiardi Beckman Stichting, Den Haag en columnist van *de Volkskrant*, rcuperus@wbs.nl)

In de negentiende eeuw is de sociaaldemocratie ontstaan en gegroeid als verzets- en emancipatiebeweging. In de twintigste eeuw raakte zij geconsolideerd als invloedrijke machts- en bestuursbeweging. Is zij in de eenentwintigste eeuw achterhaald?

Het heeft er immers alle schijn van dat de Dahrendorf-these over “einde van de sociaal-democratische era” als nog realiteitswaarde krijgt. Na de Gouden Eeuw van *embedded capitalism* en de sociaaldemocratische/keynesiaanse verzorgingsstaat, zou de sociaaldemocratie, aldus Dahrendorf, de maatschappelijke trends van globalisering en individualisering vermoedelijk niet overleven.

Deze stelling leek in de jaren 1990 te worden gelogenstraft door het mediatieke en politieke succes van de Derde Weg-modernisering van de sociaaldemocratie (Tony Blair, Gerhard Schröder, Wim Kok, de Zweedse sociaaldemocratie). Maar deze modernisering lijkt inmiddels contraproductief uit te pakken. De sociaaldemocratie wordt geteisterd door een geloofwaardigheidsprobleem.

Ze wordt waargenomen als ‘colaborateur’ van neoliberalisme en financieel kapitalisme en als bestuurlijk establishment met verdampde idealen. Ze heeft haar klassieke achterban van zich vervreemd door aan de ene kant verregaande versoberingen van de verzorgingsstaat te steunen en anderzijds het proces van internationalisering (Europese integratie, massamigratie) kritiekloos te omarmen. Ook is ze er onvoldoende in geslaagd nieuwe groepen kiezers te overtuigen. Ze is voor de een te rechts, voor de ander te links.

Bankencrisis, eurocrisis – en de daarmee gepaard gaande *austerity politics* plus toenemende ongelijkheid – hebben de sociaaldemocratie geen nieuw leven ingeblazen maar eerder zwaarder in het defensief gebracht, electoraal en programmatisch. Haar wordt aangewreven onvoldoende tegenmacht te bieden in een algeheel klimaat van depolitisering en politieke alternatiefloosheid en geen antwoord te hebben op de pan-Europese opstand van voornamelijk rechts-populistische bewegingen. De sociaaldemocratie dreigt meer dan ooit gezien te worden als een deel van het probleem, niet van de oplossing. Als vergane glorie; niet langer als denkstroming van de toekomst.

Aan bovengeschetste probleemdiagnose en existentiële vragen wil *Res Publica* een themanummer wijden: *De*

Europese sociaaldemocratie: groot verleden, kleine toekomst? Het themanummer wil de oorzaken en achtergronden van de voortdurende electorale en programmatische crisis van de Europese sociaaldemocratie verkennen, analyseren en verklaren. Zij wil dit nadrukkelijk doen in internationaal-vergelijkend perspectief; eerder thematisch, dan landenbeschrijvend.

Mogelijke thema's en vragen:

- Waarom lukt het de sociaaldemocratie niet te profiteren van de weerstanden die de neoliberale financiële crisis heeft opgeroepen? *It's the economy, stupid?*
- Sinds wanneer wordt de sociaaldemocratie geheel en al beschouwd als *establishment*, als bestuurlijke *mainstream*, en kan zij door populistische bewegingen worden als elite?
- In hoeverre is de sociaaldemocratie het slachtoffer van de permanente hervorming en internationale uitholling van haar eigen trotse naoorlogse project, de (nationale) verzorgingsstaat?
- In welk opzicht (en wanneer) is het electoraat van de sociaaldemocratie fundamenteel veranderd? Van klassieke arbeiderspartij naar partij van (academische) professionals in de collectieve sector, vrouwen en migranten?
- Welke electorale en programmatische verhouding is er precies tussen sociaaldemocratie en populistische bewegingen?
- In hoeverre is de crisis van de sociaaldemocratische partijen sympto-

matisch voor de algehele crisis van politieke partijen en voor de bredere representatie- en vertrouwenscrisis in de postmoderne democratie?

- In welke mate kan worden vastgesteld dat zogenaamde 'nieuwe breuklijnen' tussen hoog- en laagopgeleiden, nieuwkomers en gevestigden de voorwaarden voor sociaaldemocratie ondermijnen?
- In welke mate lopen de neergang van de christendemocratie en die van de sociaaldemocratie parallel? Wat zijn de overeenkomsten en verschillen? Wat komt er in de plaats van de klassieke volkspartijen? Hoe vindt representatie plaats in gefragmenteerde en volatiele politieke stelsels?
- Wordt de sociaaldemocratie meer geplaagd door culturele factoren dan door economische? Te denken valt aan: *welfare chauvinism*, "het verraad der elite" (onverantwoordelijk voorbeeldgedrag (zelfverrijking) in strijd met het sobere ethos van de naoorlogse verzorgingsstaat); de succesvolle demonisering door het neoliberalisme van 'de staat' als vijand van de individuele vrijheid en ondernemerschap.
- Welke scenario's zijn denkbaar voor een revitalisering van de Europese sociaaldemocratie?

Voor dit themanummer verwelkomen we wetenschappelijke bijdragen met een theoretische of empirische analyse. Zowel casestudies als vergelijkende studies zijn mogelijk.

Naast artikelen met een wetenschappelijke benadering, zijn we op zoek naar prikkelende bijdragen voor een

discussie in Symposium en naar een politiek essay over de toekomstkansen van de sociaaldemocratie. Deze laten academische en praktijkpoliticologen (en politici?) toe om stelling in te nemen over de actuele staat der sociaaldemocratie.

Abstracts moeten voor 15 oktober 2014 naar beide gastredacteurs worden gestuurd. Conceptbijdragen wor-

den uiterlijk 1 januari 2015 verwacht. Daarna is voor alle wetenschappelijke bijdragen de normale reviewprocedure van *Res Publica* van toepassing (zie www.respublica.be). Geaccepteerde bijdragen dienen in hun definitieve vorm uiterlijk 1 juni 2015 gereed te zijn. Publicatie van het betreffende themanummer is voorzien in het najaar van 2015 (*Res Publica* 2015/3).

Auteursrichtlijnen *Res Publica*

I. Voor ALLE BIJDRAGEN, zowel voor de wetenschappelijke artikelen als voor de rubrieken, gelden volgende voorschriften:

- Publicatie in het **Nederlands**.
- Auteurs geven aan of ze hun **bijdrage insturen** als wetenschappelijk artikel, dan wel als rubrieksbijdrage (essay, symposium, boekbespreking), naar res.publica@acco.be.
- **APA-referentiesysteem**, zowel in de **tekst** als in de **bibliografie op het einde** van de bijdrage.

II. Voor de TWEE DELEN AFZONDERLIJK gelden voorts volgende voorschriften:

- **Wetenschappelijke artikelen:**
 - maximum 10.000 woorden, inclusief abstract, referenties, voetnoten en bibliografie
 - bestaan uit 4 onderdelen: titel, Engelstalig abstract en titel, corpus en bibliografie
 - Engelstalig abstract en titel: 100-150 woorden
 - Engelstalige keywords: maximum 6
 - corpus: In de inleiding worden doel, motivatie en context van het artikel uitgelegd.
 - enkel literatuur met rechtstreekse relevantie voor het onderwerp van het artikel dient te worden opgenomen, uitgebreide empirische details worden beter niet in de tekst zelf opgenomen
 - titels en tussentitels: 5 niveaus mogelijk, gebruik Arabische cijfers
 - niveau 1: gecentreerd en standaard lettertype
 - niveau 2: *gecentreerd en cursief*
 - niveau 3: *links uitgelijnd en cursief*
 - niveau 4: *linkse insprong, cursief, eindigt met punt*. Tekst volgt meteen.
 - niveau 5: GECENTREERD EN HOOFDLETTERS
 - het aantal voet- en eindnoten moet tot een minimum worden beperkt
 - tabellen en figuren worden in de tekst ingevoegd en aangeduid met Arabische cijfers
 - artikels worden in Word-versie ingediend
 - auteurs verklaren in begeleidende e-mail dat het ingezonden artikel in deze vorm niet bij een ander tijdschrift werd ingediend of gepubliceerd
 - aantal woorden van het artikel wordt in begeleidende e-mail meegegeven
 - auteursgegevens: naam, correspondentie- en e-mailadres worden in afzonderlijk document bij het artikel gevoegd

- **Rubrieken**

- **Politiek essay:** maximum 7.000 woorden
 - In 'het politiek essay' publiceren we artikelen die belangwekkende bijdragen leveren tot het publieke debat. Het politiek essay is een opiniërend artikel waarin auteurs, gehinderd door en gebaseerd op hun wetenschappelijke kennis, duidelijk stelling nemen ten aanzien van een maatschappelijk relevant onderwerp.
- **Symposium:** verschillende bijdragen - samen maximum 7.000 woorden
 - In 'het symposium' nemen academische en praktijkpoliticalogen stelling in over actuele dossiers. Discussiepunten kunnen zowel het academische politieke bedrijf tot voorwerp hebben, als thema's die in het bredere politieke leven beroering wekken.
 - Van de publicatietaal van politicalogen tot het gebruik van opiniepeilingen door de massamedia: al die onderwerpen waar politicalogen iets over te melden hebben, maar het er doorgaans niet over eens zijn.
 - *Res Publica* zoekt het debat op en brengt er verslag over uit. Verschillende auteurs nemen positie in tegen resp. voor een centrale stelling die door de rubriekverantwoordelijken van de redactie kort wordt ingeleid.
- **Onderzoek uitgelicht:** maximum 1000 woorden
 - In 'Onderzoek uitgelicht' wordt interessant, prestigieus en belangwekkend politicalogisch onderzoek van Vlaamse en Nederlandse bodem in de spotlight geplaatst. Auteurs vatten een recent gepubliceerd wetenschappelijk artikel samen op een toegankelijke manier in 750 tot 1000 woorden. Voorwaarde voor selectie van bijdragen is recente publicatie in een gerenommeerd internationaal politicalogisch tijdschrift (maximaal twee jaar geleden) en een eerste of tweede auteur dan wel een meerderheid van co-auteurs die verbonden zijn aan een Vlaamse of Nederlandse academische instelling. Lezers van *Res Publica* blijven hiermee op de hoogte van belangrijke theoretische en methodologische ontwikkelingen in het bredere vakgebied.
 - De klemtoon ligt op een samenvatting van het oorspronkelijke artikel. Desgewenst kan dit gekaderd worden in het bredere onderzoek dat aan het artikel ten grondslag ligt. Voor figuren en tabellen wordt best naar het oorspronkelijke artikel verwezen; noten worden best gemedend.

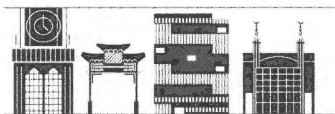
Voor een uitgebreide beschrijving van de auteursrichtlijnen:

www.respublica.be

Nicolas Van Puymbroeck

Migratie

en de 1964 – 2013

Metropool

acco

Nicolas Van Puymbroeck

Migratie en de metro- pool 1964-2013

ISBN 9789033498091

ca. 300 blz.

€ 22,50 (excl. verzendingskosten)

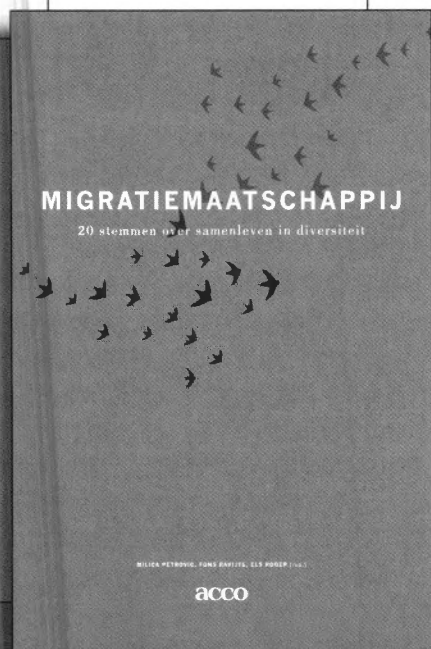
Vijftig jaar migratie heeft Antwerpen tot een stad van meerdere minderheden gemaakt. De Metropool is vandaag een thuishaven voor nieuwkomers uit de ganse wereld. Het samenleven van die bonte verscheidenheid aan mensen in één stad vormt echter geen vanzelfsprekendheid. Het migratievraagstuk is sinds 1964 dan ook uitgegroeid tot een

politiek controversieel thema. Migratie en de Metropool beschrijft de gespannen tango die Antwerpen met haar vreemdelingen heeft gedanst. Naast de bakermat van extreemrechts is de stad ook het toneel geweest voor een dynamische integratiesector en een divers migrantenmiddenveld. De strijd voor of tegen migratie en de multiculturele samenleving

heeft een rijke en bewogen geschiedenis opgeleverd. Het boek identificeert de meest invloedrijke spelers en hun bijdrage aan de huidige omgang met diversiteit in de stad. Vijf overzichtelijke periodes van tien jaar bieden een inkijk in de politieke constructie van stedelijk burgerschap in de Metropool.

acco
MAAKT KENNIS MET U

Uitgeverij Acco
Blijde Inkomststraat 22, 3000 Leuven
tel. 016/62 80 00 – fax 016/62 80 01
e-mail: uitgeverij@acco.be
www.uitgeverijacco.be

Petrovic Milica, Ravijts Fons,
Roger Els (Red.)

Migratiemaatschappij. 20 stemmen over samenleven in diversiteit

ISBN 9789033495571

160 blz.

€ 24,50 (excl. verzendingskosten)

België is vandaag een migratieland. Eén op vijf inwoners is van buitenlandse herkomst, in sommige steden bijna de helft. Er worden meer dan honderd talen gesproken. Veel gezinnen zijn dan ook meertalig.

Hoe gaan we om met al die veranderingen? Hoe kunnen we met elkaar samenleven? Wat zijn de gevolgen in onderwijs en werk? Wat wordt onze omgangstaal? Moeten we aandacht hebben voor 'identiteit'?

In *De migratiemaatschappij* openen 20 experts perspectieven op de toekomst. Vanuit heel verschillende achtergronden bespreken ze de complexe nieuwe realiteit. Hoe zien ze de samenleving evolueren? Hoe gaan we er met zijn allen op vooruit? Wat betekent 'integratie' als de meerderheid uit 'minderheden' gaat bestaan?

Pluspunten

– Theoretische en beschouwende stukken worden afgewisseld met interviews

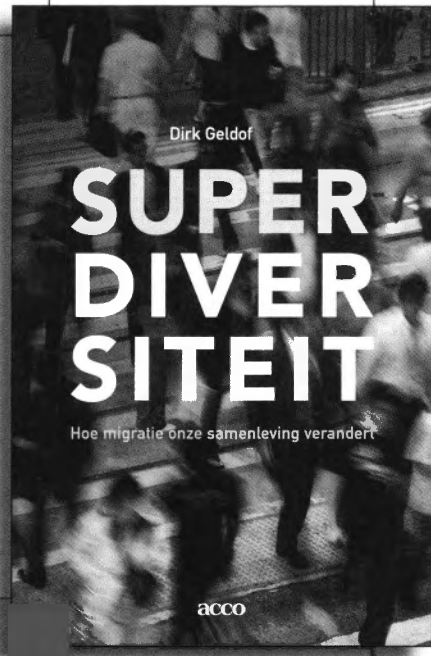
Over de auteurs

De essays in deze bundel zijn van Vincent Corluy, Gerlinde Doyen, Dirk Geldof, Norah Karrouche, Joris Michielsens, Ninke Mussche, Jo Noppe, Pascal Rillof en Ina Vandenberghes.

Interviews met: Ahmet Arkan, María Arredondo, Mohamed Chakkar, Oscar Gonzalez, Zehra Karademir, Bleri Lleshi, Sam Mampaey, Darius Mihai, Zirak Qayoum, Nadina Raysa en Philippe Scherpereel.

acco
MAAKT KENNIS MET U

Uitgeverij Acco
Blijde Inkomststraat 22, 3000 Leuven
tel. 016/62 80 00 – fax 016/62 80 01
e-mail: uitgeverij@acco.be
www.uitgeverijacco.be

Geldof Dirk

Superdiversiteit.

Hoe migratie onze samenleving verandert

ISBN: 9789033493362

216 blz.

€ 22.00 (exl. verzendingskosten)

De 21ste eeuw wordt een eeuw van superdiversiteit. De etnisch-culturele diversiteit in Europa neemt verder toe, ook al proberen regeringen verdere migratie krampachtig af te remmen. In steden als Brussel of Rotterdam vormen mensen met wortels in migratie al de meerderheid van de stadsbewoners. Volgend decennium is dat ook in Antwerpen een realiteit.

Migratie verandert onze samenleving. Op een halve eeuw evolueerden we tot een echte migratiesamenleving. Stedelijkheid vandaag is leven in superdiversiteit. Die diver-

siteit ligt echter nog altijd gevoelig. Ze roept onzekerheid en weerstand op. We blijven denken in verouderde wij-en-zij-opdelingen, waar de werkelijkheid al veel hybrider en complexer is.

Hoe verandert superdiversiteit onze samenleving? Hoe leven we samen in superdiversiteit? En stellen we de juiste vragen? Het armoederisico bij mensen van andere etnische afkomst is onaanvaardbaar hoog en vele jongeren hebben moeite om hun plek te vinden. Toch blijven de maatschappelijke debatten nog te vaak steken in achterhoede-

gevechten en symbooldoers zoals de hoofddoek.

Hoe kunnen we het potentieel van superdiversiteit beter tot zijn recht laten komen en de valkuilen vermijden? Want dat is de enige zinvolle optie voor morgen. Vanuit een actief pluralisme kan leven in superdiversiteit niet zonder debat, samenspraak en tegenspraak. Het vraagt wederzijdse openheid en dialoog tussen iedereen die hier woont. Het vraagt wederzijdse betrokkenheid. Want enkel samen maken we de toekomst van dit land en van onze steden.

acco
MAAKT KENNIS MET U

Uitgeverij Acco
Blijde Inkomststraat 22, 3000 Leuven
tel. 016/62 80 00 – fax 016/62 80 01
e-mail: uitgeverij@acco.be
www.uitgeverijacco.be

Richtlijnen voor auteurs

- Deel 1: max. 3 wetenschappelijke artikelen van elk max. 10 000 woorden
- Deel 2: 3 rubrieken
 - Politiek essay: max. 7000 woorden
 - Symposium: verschillende bijdragen – samen max. 7000 woorden
 - Onderzoek uitgelicht: max. 1000 woorden

Res Publica is abstracted in the following journals: ABC POL SCI. Advanced Bibliography of Contents. Political Science and Government; International Political Science Abstracts. Documentation politique internationale; International Bibliography of Political Science. Bibliographie internationale de science politique; International Bibliography of the Social Sciences. Bibliographie internationale des sciences sociales; International Bibliography of Economics. Bibliographie internationale de science économique; Social Sciences Citation Index. An International Multidisciplinary Index to the Literature of the Social, Behavioral and Related Sciences; Sociological Abstracts; Bulletin analytique de documentation politique, économique et sociale contemporaine; United Nations. Monthly Bibliography. Selected Articles. Nations Unies. Bibliographie mensuelle. Articles sélectionnés; Bulletin de renseignements documentaires. Communauté Européennes. Documentation bulletin. European Communities.

Wordt uitgegeven met de steun van de Universitaire Stichting België

Inhoud

Deel 1 — Wetenschappelijke artikelen

Tussen politieke partijen en *think tanks*.

Een verkennende analyse van de Vlaamse partijstudiediensten

Valérie Pattyn, Steven Van Hecke, Marleen Brans en Thijs Libeer

Hoe tweederangs zijn lokale verkiezingen?

Een analyse van de Nederlandse gemeenteraadsverkiezingen vanuit het perspectief van *second-order elections*

Herman Lelieveldt en Ramon van der Does

Het meten van discourscoalities met discoursnetwerkanalyse.

Naar een formele analyse van het politieke vertoog

Allan Muller

Deel 2 — Rubrieken

Essay: Het compromis 2.0.

De meerwaarde van het uitruilprincipe voor de Nederlandse en Belgische politiek

Nicolas Bouteca en Bart-Jan Heine

Symposium: Het electorale succes van het euroscepticisme

André Krouwel, Yordan Kutiyski, Nathalie Brack en Wouter Wolfs

Onderzoek uitgelicht:

De belofte van nieuw institutionalisme: een verklaring van de

afwezigheid van een Wereld of Verenigde Naties Milieu Organisatie

Marjanneke J. Vijge

Wat markten (niet) kunnen betekenen voor klimaatbeleid

Gert Spaargaren en Arthur Mol

De ideologische afstand tussen partijen.

Een vergelijkende studie naar de overbrugde afstand bij partijwissels

Ruth Dassonneville en Yves Dejaeghere